

**Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing**

**EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHINGU**

**AASTARAAMAT**

**13**

**2001**

**Tallinn 2002**

Toimetuskolleegium: Janne Andresoo (koostaja), Linda Kask (toimetaja),  
Maire Liivamets (keeletoiimetaja), Reet Olevsoo  
Resümeed tõlkinud ja toimetanud: Tiina Vilberg

Trükkimist toetas: Eesti Kultuuriministeerium

ISSN 1406-0876

© Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing  
Tõnismägi 2, 10122 Tallinn  
tel: (0) 662 0388  
e-post: [ela@nlib.ee](mailto:ela@nlib.ee)

Riigi Teataja Kirjastuse trükikoda  
Lossi plats 1A, 15163 Tallinn

## SISUKORD \* CONTENTS

Saateks * Preface		5
<b>RAAMATUKOGUNDUSE TÄNAPÄEV</b>		
<i>Anne Valmas</i>	Mõtteid ja muljeid raamatuaastast 2000–2001	7
<i>Gerda Koidla,</i> <i>Silvi Metsar,</i> <i>Anu Nuut</i>	Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamine "Raamatukogud teadmistekeskses ühiskonnas"	13
<i>Kalju Tammaru</i>	Autoriõigusest ja muustki	27
<i>Marika Meltsas</i>	Elektroonilise raamatukogu võimalikkusest Eestis	31
<i>Jüri Järs</i>	Rahvaraamatukogude infosüsteem aastatuhande vahetusel	40
<i>Kristina Pihlau</i>	Eesti keskraamatukogud veebis	46
<i>Rutt Enok</i>	Komplekteerimiskorraldus keskraamatukogudes	53
<i>Endla Sandberg</i>	Standardimine ja Eesti raamatukogud	58
<b>VAADATES AASTATE TAHA</b>		
<i>Tiiu Valm</i>	Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium ja raamatukogud 1992–1998	66
<b>ERÜ AASTA- JA TEENETEPREEMIA LAUREAADID</b>		
<i>Ruth Hiie</i>	<i>Vivat Ph. D. Tiiu Reimo!</i> ERÜ aastapreemia 2000 laureaat	78
<i>Reet Kukk</i>	Tiiu Pihlakas. ERÜ teenetepreemia 2000 laureaat	80
<i>Ilvi Laidna</i>	Katrin Niklus. ERÜ aastapreemia 2001 laureaat	82
<i>Ilmar Vaaro</i>	Mentor Mati Muru. ERÜ teenetepreemia 2001 laureaat	83
<b>JUUBELID</b>		
<i>Mare Lott</i>	Teadmamees	85
<i>Marje Aasmets</i>	Arda-Maria Kirsell Õnnitleme ERÜ liikmeid – juubilare	90 91
<b>ARVUSTUSI</b>		
<i>Ea Jansen</i>	Üks ilus raamat	92
<i>Krista Kumberg</i>	Kuidas portreerida lugevat last ja kooliraamatukogu	99
<i>Eve Rahkema</i>	Vajalik ja õigeaegne	102

**ERÜ TEGEVUSEST 2001. AASTAL**

<i>Krista Talvi</i>	Juhatuse aruanne	106
<i>Reet Olevsoo</i>	Kroonika	118
<i>Margit Stamm</i>	ERÜ trükisõnas	129

**ELNET KONSORTSIUM**

<i>Riin Olonen</i>	Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsium aastal 2001	133
--------------------	--	-----

**JUHENDDOKUMENDID**

	Soovitusi rahvaraamatukogudele kogude kujundamiseks	135
--	---	-----

**SUMMARIES**

<i>Anne Valmas</i>	Some Thoughts and Impressions of the Year of the Estonian Book 2000–2001	143
<i>Marika Meltsas</i>	The Chances to Establish an Electronic Library in Estonia	144
<i>Jüri Järs</i>	Public Libraries Information System at the Turn of Millennium	144
<i>Kristina Pihlau</i>	Estonian Central Public Libraries on the Web	146
<i>Rutt Enok</i>	The Organisation of Central Public Libraries Acquisition	146
<i>Endla Sandberg</i>	Standardisation and Estonian Libraries	147
<i>Tiiu Valm</i>	Estonian Ministry of Culture and Libraries in 1992–1998	148
<i>Krista Talvi</i>	The Estonian Librarians Association's Report on Activities 2001	149

**AUTORID \* AUTHORS**

152

## SAATEKS

Uue sajandi esimest aastat Eesti raamatukogunduses peegeldav ERÜ aastaraamat kujunes mitmetahuliseks ja iseloomustab möödunud kahteistkümmet kuud sel moel üsna hästi.

Aastaraamat vahendab ju tavapäraselt kõige olulisemaid viimase aasta ettevõtmisi ning sündmusi raamatukogunduses. Kindlasti tuleb Eesti 2001. aasta raamatukogunduse tippsündmuseks pidada Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamist "Raamatukogud teadmiskeskuses ühiskonnas", mille kohta antakse põhjalik ülevaade.

Siiski eristub selle mitmekesisuse sees üks sagedamini korduv teema või märksõna – elektrooniline raamatukogu. Nõnda oli kogumiku koostajatel raske otsustada, kas eriala tänapäevaseid küsimusi kajastavad kirjutised kuuluvad rubriiki "Raamatukogunduse tänapäev" või "Elektrooniline raamatukogu".

Aasta-aastalt on muutunud aktuaalsemaks teemad, mis käsitlevad raamatukogusid elektroonilise informatsiooni vahendajana. Nii ei puudu ka seekordsest aastaraamatust kirjutis, mis vaatleb nimetatud teematikat autoriõiguse aspektist. Samuti on võimalik leida korralik pilt Eesti teadusraamatukogude ühistegevusest elektroonilise informatsiooni hankimisel.

Märksõna "elektrooniline raamatukogu" sobib iseloomustama ka mitut rahvaraamatukogude tegevust kajastavat artiklit. Loeme, kuidas on edenenud rahvaraamatukogude infosüsteemid, aga ka, missugune on keskraamatukogude esindatus veebis.

Eesti raamatukogundusele oli möödunud aastal iseloomulik standardimisalase tegevuse hoogustumine. Vahendame meiega standardimise ettevõtmisi raamatukogunduses.

Justkui käeulatusena 2000. aastast heidab käesolev kogumik veelkord pilgu kaht aastanumbrit läbinud Eesti Raamatu Aastale. Kui meie eelmine väljaanne oli tervenisti pühendatud raamatuaastale, siis käesolev sisaldab pigem mõtisklevat tagasivaadet.

Aastaraamatu koostajad on traditsioone järgides jätnud arvestatava osa kogumikust kolleegide mälestuste ja arvamuste jaoks ning selleks, et kõige argise kõrval ka pidupäevastel toonidel kõlada lasta.

Suur tänu kõigile, kes aitasid kaasa aastaraamatu teokssaamisele!

*Aastaraamatu 2001 koostajad  
ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing*

## PREFACE

The Estonian Librarians Association's yearbook that reflects the new century's initial year in Estonian librarianship touches upon its multiple aspects and, in this way, quite adequately characterises the passed twelve months.

Our yearbook usually mediates the most important events and undertakings of the previous year. The highlight of the Estonian librarianship in 2001 should be considered the 3<sup>rd</sup> Nordic-Baltic Library Meeting *Libraries in Knowledge-Based Society* that is thoroughly reviewed in the publication.

However, there is a certain distinctive theme or subject term among the variety of material – the electronic library. So, the editors of the yearbook found it difficult to decide whether the articles, treating modern speciality issues, should belong to the *Librarianship Today* or *Electronic Library* section.

Year by year the themes that treat libraries as the mediators of electronic information have become increasingly actual. The present yearbook includes a piece that takes a look at this thematic from the aspect of copyright. A reader can also get a good picture of joint actions of Estonian research libraries in acquiring electronic information.

A subject heading *electronic library* is also suitable for characterising several articles that reflect public libraries' activities. We read how public libraries' information system has been further developed, and also about the representation of central libraries on the Web.

Another characteristic feature of Estonian librarianship in the past year was the intensification of standardisation work. We mediate library standardisation activities in the publication, too.

The present collection also casts a look back at the Year of the Estonian Book – a handshake to the year 2000, because the Year of the Book lasted through both years. Our previous yearbook was completely dedicated to the Year of the Book; the present one rather presents a retrospective contemplation.

The editors of the yearbook have followed the tradition of this publication; that is, both the memoirs of colleagues and critical reviews, as well as letting festive tone ring in addition to treating everyday matters take a large part of the collection.

We owe gratitude to everybody who contributed to the realisation of the yearbook.

*Editors of the ELA Yearbook 2001  
and the Estonian Librarians Association*

# RAAMATUKOGUNDUSE TÄNAPÄEV

*Anne Valmas*

## MÕTTEID JA MULJEID RAAMATUAASTAST 2000–2001

1995. aastal ERÜ eestvedamisel toimunud rahvustrükise konverentsist “Eesti kaasaegne trükis” kokkuvõtteid tehes kostus üle pikkade aastate jälle idee korraldada Eesti Raamatu Aasta. Tookord mõttest kaugemale ei jõutud, asja võttis uuesti üles raamatuaasta algatustoimkond Tartus.

28. aprillil 1998 esitatigi üleskutse raamatuaasta 2000–2001 läbi viimiseks, et tähistada 475 aasta möödumist esimese teadaoleva eesti raamatu ilmumisest ning selle kaudu hoida ja säilitada tulevikuski eesti raamatule kuuluvat aukohta meie elus.

Juba 27. mail kogunes Tartu raekoja saali laiendatud algatus-toimkond, kes arutas raamatuaasta korraldust ja eelarvet ning moodustas raamatuaasta ajutise peakomitee. Peagi pandi paika raamatutegijate, -vahendajate ja -uurijate allkomiteed, loodi maakondade, linnade ja valdade toimkondi. 27. oktoobril 1998 moodustati ERA Peakomitee, mis käis koos 23 korral Tartus, Tallinnas, Albus ja Alatskivil. Peakomiteesse kuulusid raamatukogude esindajatest Malle Ermel, Tiit Jänese, Kalju Tammaru, Tiiu Valm, Anne Valmas ja raamatuvahendajate allkomitee esimees Krista Talvi.

Üksikasjalik ülevaade kavandatud üritustest on toodud raamatus “Eesti Raamatu Aasta korraldus ja kava 2000–2001”, mis muidugi ei kajasta kõike tegelikult toimunut. Raamatunäituste, kohtumiste, konverentside ja uute trükiste arv oli aukartustäratav ning raamatuaastast täieliku pildi saamine tegelikult üsna võimatu. Ometigi, kui iga raamatuhuvilise Eesti elaniku mällu sööbis midagigi meelde jäävat, kui mõnigi huviline sai raamatust rohkem teada ning hakkas sellest pisut enam hoolima, kui mõnigi laps sai uue raamatu (vähemalt esimesse klassi minejale kingiti), on raamatuaasta täitnud oma ülesande. Paljude Eesti elanikeni raamatuaasta ei jõudnud nagunii.

### **Mis on jäänud meelde?**

Toredaks avalöögiks kujunes 23. aprillil 2000 raamatuaasta **suurnäituse** “Eesti raamat 1525–1944” avamine Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumis. Läbimõeldud ülesehituse ja hea raamatuvalikuga ekspositsioon pakkus nostalgilist äratundmisrõõmu, kuid ka üllatavaid leide Eesti tohutust raamatuvaramust. Väljapanek näitas meie rikkalikkust kirjasõna-

lisest kultuuripärandist vaid ühte osa ja tuleb soovida selle hindamatu varanduse hoidjatele jõudu ja tahtmist seda järjekindlalt tutvustada.

Nädal hiljem avatud näitus Tallinnas Rotermanni Soolalaos "Eesti raamat 1940–2000" jättis tagasihoidlikuma mulje. Ülesehitus ei olnud kuigi tajutav, head üldpilti ei tekkinudki, kuigi raamatud sellest perioodist on hästi teada. Oma osa mängisid ka raamatute näitamiseks ebasobivad vitriinid, nende kehvast konstruktsioonist rääkimata. Ka ei meelitanud kesklinna liiklussoontest pisut kaugem asukoht väga palju vaatajaid kohale. Paratamatult meenus võrdluseks Tallinna Kunstihoones 1975. aastal toimunud suurejooneline ja ülevaatlik raamatunäitus 2000-st trükisest, mis vaatamata nõukogude ajale, oli oskusliku eksponeerimise ja asjatundliku raamatuvalikuga vägagi mõjuv ja meeldejääv. Näituseks koostatud raamatukataloog "Eesti raamat 1525–1975" on senini asendamatuks teatmeteoseks.

Raamatuaastal jätkus teisigi huvipakkuvaid ja sisukaid **näitusi**. Eesti Akadeemilises Raamatukogus oli ERA sissejuhatavaks väljapanekuks "Esimene Eesti Raamatu Aasta", kus raamatuaasta trükiste kõrval võis tutvuda nimekirjadega 1935. aasta raamatuparemikust. Raamatukogu *baltica* kogude põhjal koostati kaks ajaloolise taustaga näitust – "Eestikeelne tarberaamat" ja "Emakeelne kooliraamat", pakkumaks tänapäeva vaatajale pilti esivanemate kirjavarast, mille kaudu õpiti nii kooli- kui elutarkusi. Näitusel "Haruldusi bibliofiilide kogudest" eksponeeriti Tarmo Kolgi, Vallo Rauna ja Kostel Gerndorfi kogudes leiduvaid eesti esimeste klassikute raamatuid Kreutzwaldist Vildeni. Ülevaatenäitus väliseesti kirjandusest "Pool sajandit eesti raamatut väljaspool Eestit" oli senistest suurim ja põhjalikum. See pakkus üllatusi väliseestlastele, kes polnud niisuguses mahus endi väljaantut varem näinud. Lisateavet pakkusid kirjastustegevust tutvustavad tekstid.

Terve 2001. aasta suve oli Tallinna raekoja keldris lahti Eesti Rahvusraamatukogu, Eesti Akadeemilise Raamatukogu ja Tallinna Linnaarhiivi ühisnäitus "Eesti vanimad raamatud Tallinnas", mille kohta oli koostatud põhjalik illustreeritud kataloog.

Haarava ülevaatenäituse, kus näidati kuni aastani 1940 ilmunud Eesti vanemat tehnikaraamatut koos autorite tutvustustega, korraldasid kolleegid Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogust.

Eesti Lastekirjanduse Teabeskuse ülevaatenäitus kandis pealkirja "Sajandi sada kuulsamat lasteraamatut", Eesti Meditsiiniraamatukogus "Arstiteaduslik raamat iseseisvunud Eestis".

Raamatuaastat rikastas ka **konverentside** küllus. 6.–7. aprillini Tartus toimunud raamatuaasta avakonverents "Raamatu osa Eesti arengus" oli oma sisu ja hea korralduse poolest meeldejäävaim. Rahvarohke osavõtt tunnistas raamatusõprade ringi laialdast huvi. Konverentsi eesmärk, teha



kokkuvõtte sellest, missugust osa on Eesti ja eesti rahva ajaloolises arengus etendanud raamat, läks igati korda. Nagu 1935. aastal, ilmus nüüdki kogumik "Raamatu osa Eesti arengus", mis pakkus aga esimesest sisutihedamat ja eesti raamatu arengust ülevaatlikumat pilti. Kogumikku võib pidada raamatuajaloo käsiraamatuks, kus leidub asjalikku teavet eesti teatme-, vaimuliku, spordi, filosoofia-, maateadus- tehnika-, pimedate raamatu kohta, kuid ka tähelepanekuid raamatu saatusest, selle keelamisest, tutvustamisest ja hoidmisest. Eraldi peatükk on pühendatud raamatuloole ja bibliofiiliale. Kui meepotti tõrvatilk segada, siis on selleks ülevaate puudumine Eesti rahvusbibliograafia väga tõsisest aastatepikkusest tööst. Kahjuks ei olnud asjatundvat esinejat sellel teemal konverentsile palutud.

Ka teisigi rahvahariduslikke konverentse võib raamatuaastal igati kordaläinuks pidada, nt. Põltsamaal toimunud "Raamatulooline Eesti", Pärnus "Kloostri Internetini" jt. Bibliofiilia konverentsid toimusid nii Viljandis koos rahvusvahelise vanaraamatupäevaga kui Tallinnas. EAR-is peetud konverentsil "Raamat kui kultuuriväärtus" käsitleti vanaraamatu kollektsioonide probleeme Eesti raamatukogudes, nende säilitamise ja restaureerimisega seonduvat. Raamatukogutöötajatele korraldati Rahvusraamatukogus rahvusvaheline konverents "Rahvusbibliograafia muutub infoühiskonnas". Konverentside rohkuse tõttu ei jõudnud huvilised kõigil neist osaleda, kuid kohalolija võis raamatuaasta hõngu tunda igal Eestis toimunud suuremal ja väiksemalgi kohapealsel ettevõtmisel.

Maakondades tutvustati raamatuaastal kodukohast võrsunud kultuuriinimesi ja esitati nende loomingut. Need, kel samal ajal ka juubelisünnipäev juhtus olema, pälvisid ehk rohkem tähelepanu. Lähimõeldud kultuurilooliste üritustega paistis silma Tartu Linna Keskraamatukogu, ürituste rohkusega kultuurilembeline Koeru, mis andis silmad ette mõnelegi suuremale keskusele. Sündmusterohke oli raamatuaasta Võrumaa Keskraamatukogus, kuid ka väikeses Riidaja külaraamatukogus Valgamaal. Ettevõtmiste arvukus ei võimaldanud kaugeltki kõigest saada pilti. Tore, et paljudes raamatukogudes mõeldi nendelegi kohalikele kultuurihuvilistele raamatusõpradele, kel polnud võimalik osaleda suurüritustel.

Kahtlemata oli üks tõsisemaid algatusi **trükiste** üllitamine, millega kaasnes paratamatult ka kõige rohkem probleeme. Igaüks, kes natukenegi raamatute kirjutamise, koostamise ja trükki toimetamisega on olnud seotud, mõistab neid valusid ja vaevu. Ükski vähegi kaalukam raamat ei sünni üleöö ega põlveotsas, alati jääb puudu ajast. ERA Peakomitee tegevtoimkonna mõtlematu samm võtta ära planeeritud raha trükistelt, mille käsikirjad aprilliks 2001 trükikotta ei jõudnud, tekitas tõelist hämmeldust. Raamaturahvas peaks ju mõistma kirjastamise raskusi kõige paremini, samas hoolt kandma, et väärttrükised siiski saaksid ilmuda. Raamatuaasta

lõppedes armu ei antud ja nii mõnigi raamat ei näe seetõttu niipea või üldse trükivalgust.

Õnneks ilmus siiski rohkesti väärttrükiseid, mõned neist ka raamatuaasta rahalisel toetusel. Üks liigutavamaid oli kindlasti Hanneli Rudi algatatud tore projekt "Igale lapsele oma raamat", mille tulemusena iga esimesse klassi astuv koolijüts sai 2000. aastal Henno Käo raamatu "Kusagil mujal". See oma raamat võib mõneski kodus olla lapsele esimene ja ainuke raamat nagu on näidanud laste lugemist uurinuile karm tegelikkus.

Väärtkirjanduse esiritta kuuluvad veel "Eesti keele sõnaraamat", "Võõrsõnade leksikon", "Eesti Entsüklopeedia" 14. kd., "Eesti kirjanike leksikon", "Eesti rahva elulood", Eesti rahvusbibliograafia järjekordne köide "Eestikeelne raamat 1525-1850", Endel Annuse "Eesti kalendrikirjandus", Tiiu Reimo "Eesti raamatu kronoloogia", Ilse Hamburgi "Eesti bibliograafia ajalugu", Jaan Eilarti koostatud "Raamatulooline Eesti: Kodumaa tundmise allikad", "Georg Mülleri jutluste sõnastik", koguteos "Richard Antik 100", "Tartus trükitud eestikeelne raamat 1851-1940", "Tartu ülikooli trükikoda 1632-1710", "Raplamaa kirjamehi" jpt.

Hinge jäi kriipima raamatuvaliku "100 Eesti elu enim mõjutanud raamatut" korraldamine. President Lennart Meri mõte oli huvitav, kuid väärinuks teostunust hoopis tõsisemat süvenemist. Raamatuaastaga tuletati jälle meelde, kui vana on Eesti raamat. Millal ja kuidas hakkas raamat eestlase elu mõjutama on ülipõnev teema, kuid seda ei saa selgeks juhusliku küsitluse teel, kus loetellu satub kergesti viimatiloetud huvitav raamat, nagu toimunud ürituse lõpptulemuse põhjal oli näha. Sotsioloogid võiksid Eesti elu mõjutanud raamatute kohta uue käsitluse esitada, siis ehk selgub ka tõeline raamatuvalik.

Eesti märgi otsimisest on olnud viimasel ajal ülearu palju juttu. **Eestit tutvustav** hea **raamat** või siis eesti kirjaniku teos võiks olla üks parimaid Eesti märke. Kuid ka raamatuaastal jäi riigi ja rahva esindamine varju, sest Eestit tutvustavaid võõrkeelseid raamatuid ei ilmunud. Välisministeeriumile peaks niisugune Eesti tutvustamine olema esmaülesanne. Jaan Krossi romaanide tõlkeid sobib juba peaaegu "Eesti Nokiaks" nimetada, sest neid leiab iga riigi raamatupoodide lettidelt. Kuid sellest üksi ei piisa. Eesti kohta puudub võõrkeeltes kõige elementaarsem info. Ka meie populaarse presidendi Lennart Meri elust ja tegevusest on ilmunud vaid Andreas Oplatka saksakeelne raamat *Lennart Meri: Ein Leben für Estland*, nüüd ka Kulle Raigi soomekeelne *Sateenkaaren värit. Lennart Merin elämä*, kuid see on ka kõik. Oplatka raamat kadus Euroopa raamatuturult nagu soe sai. Inglise keeles pole seda avaldatudki. Ka muid sellekohaseid trükiseid on vähevõitu. Peale turismiraamatukeste on raske Eesti kohta midagi

asjalikumat leida. Needki sageli välismaise pärioluga. Kuidas saame tahtagi, et meid tuntakse, kui ei suuda kirjasõna kaudu endast maailmas jätta märki?

**Välismaal** suhtusid kõige agaramalt raamatuaasta ürituste korraldamisse Austraalia eestlased. Kõikjal Austraalias, kus eestlasi asub, toimus näitusi ja kirjandusõhtuid. Paljud neist peeti tänu innukale raamatusõbrale Valdemar Vilderile, kes põhiüritused välja mõtles ja korraldamisele kaasa aitas. Austraalia eestlaste ajaleht "Meie Kodu" teavitas toimumust, kuid tutvustas jõudumööda ka eesti raamatu ajalugu. Sydney Eesti Majas avatud ERA näitustel tutvustati tuntud eestlasi Austraalias, eestikeelset vaimulikku kirjandust, seal elanud kirjaniku Peeter Lindsaare loomingut, samuti tähistati näitusega Eesti Naisüliõpilasseltsi Austraalia koondise 50. aastapäeva jm. Melbourne´is korraldati kirjanduslik kohvik, Brisbane´is kirjanduslik kadripäev, kus pandi välja 250 eesti raamatut nii kodumaalt kui Austraaliast. Samas tutvustati Austraalia eestlaste vähetuntud autorite loomingut. Viimaste aastate Rohelise Mandri eestiteemaline menuteos ilmus Anu Mihkelsonilt – ingliskeelne mälestusteraamat "Kolm kohvrit ja kolmeaastane", millest oli raamatuaastal mitmel korral juttu. Sedakaudu tutvustati Eestit ka austraallastele.

Eesti Akadeemiline Raamatukogu korraldas raamatuaasta üritusi Leedus, Saksamaal ja Soomes. Leedu Teaduste Akadeemia väikeses saalis toimus konverents Eesti-Leedu kultuurisuhetest, mis pakkus huvitavaid andmeid eriti eestlastele. Räägiti Vilniuse ja Tartu kultuurisuhetest 16.-17. sajandil, Eesti ja Leedu sidemeid käsitlevatest käsikirjadest Leedu TA Raamatukogus, raamatukoguhoidjate ja raamatuteadlaste sidemetest, eesti lasteraamatu väljaandmisest Leedus jm. Ettekandjaid oli nii Leedust kui Eestist. Konverentsile järgnes Eesti Raamatu Aastale pühendatud näitus ja vastuvõtt Leedu Suursaatkonnas.

Göttingeni Ülikooli raamatukogus avati näitus "Eestikeelne trükisõna Saksamaal 1945-1950" ja peeti samateemaline ettekanne. Nii suure hulga eesti trükiste ilmumine sõjajärgsel Saksamaal oli sakslastele tõeliseks üllatuseks, paljud neist kuulusid lausa rariteetide hulka, millest seal pole jälgegi.

Soomes korraldati näitus "Eesti vanimad raamatud", mis rändas Helsingist Espoose, Toijalasse ja Turusse. Eesti vanaraamatut tutvustavad loengud viis Soome erinevais paikades läbi baltikaosakonna töötaja Mare Luuk. Malmi ja Mikkelin raamatukogus võis vaadata ka soome-eesti köitekunsti ühishäitust *Scripta manent –kirjoitukset pysyvät*. Eesti Akadeemilise Raamatukogu restauraatorid jagasid Soome kolleegidele oma kogemusi raamatute ennistamisel, köitekunstnikud tutvustasid oma töid.

Raamatuaasta peaüritused toimusid siiski Eestis, ja kuigi eesti raamat väärinuks välismaal hoopis laiemat tutvustamist, ei jätkunud selleks

jõudu. Raamatuaasta peaks pidevalt kestma. Selleks ei ole alati vaja palju raha, küll aga head tahet.

Kuigi raamatuaastal ilmub mitmeidki väärtuslikke teatmeteoseid, on äristuvas Eestis jäänud vaeslapse ossa omakeelne tarberaamat ja õppe-raamat. Tõlkeraadatud kipuvad aga sedagi turgu vallutama ja sageli ei suuda kokaraamatu võõrapäraste toiduainete ja maitseainete rägastikus enam arugi saada, millest tuleb tegelikult toitu valmistada. Ka ootaks õpetlikke lasteraamatuid rohkem oma autoritelt, niisamuti oma maa ja looduse tutvustusi. Muidu tuntakse varsti koala karu ja palmipuid paremini kui kodumaist jänest ja kaske. Eesti keeles rääkigem rohkem eesti asjadest.

Siinjuures on piirdunud muljetega nähtust-kuuldust. Ometi peame tulevastele põlvedele üht-teist jäädvustama, kas või selleks, et oleks, millest mõõtu võtta, kui kord jälle raamatuaastat kavandame. Ka see napp kokkuvõte teenib sama eesmärki.

*Gerda Koidla, Silvi Metsar, Anu Nuut*

## **PÕHJA- JA BALTIMAARDE RAAMATUKOGUHOIDJATE 3. NÕUPIDAMINE "RAAMATUKOGUD TEADMISTEKESKSES ÜHISKONNAS"**

25.-26. oktoobrini 2001. aastal toimus Tallinnas ERÜ ja teadusraamatukogude ühiskorraldusel ning mitmete Põhjamaade ja Eesti institutsioonide ja organisatsioonide (Nordbok, Nordinfo, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kultuuriministeerium, Eesti Kultuurkapital, Eesti Rahvusraamatukogu) toel kolmas Põhja- ja Baltimaade raamatukogutöötajate nõupidamine. Osalejaid oli kõigist Skandinaavia- ja Baltimaadest ning Venemaalt.

### **Plenaaristungil "Haridus - Teadus - Raamatukogu"**

kuulasid kokkutulnud kõigi maade esindajate ülevaateid raamatukogude tähtsusest nende riikide hariduses ja teaduses.

EV kultuuriministri **Signe Kivi** avasõnadele järgnes EV haridusministri **Tõnis Lukase** ettekanne. Minister märkis, et erinevalt mõnest teisest naaberriigist, on Eestis jaotatud raamatukogud kahe ministeeriumi vahel. Ühtse raamatukogupoliitika areng on Kultuuriministeeriumi kompetentsis. Haridusministeeriumi pädevuses on haridusasutuste raamatukogud, ja pärast "Teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse" muudatuste kinnitamist, ka teadusraamatukogude finantseerimine ning nende tegevuse koordineerimine kogu riigis. Ettevalmistamisel on mitmed hariduspoliitika dokumendid, nt. "Teadmistepõhine Eesti", s.o. teadus- ja arendusstrateegia aastateks 2001-2006 ja haridusstrateegia "Õpi-Eesti", mille põhjal Haridusministeeriumist saab hea partner raamatukogudele, raamatukogutöötajatele ja Kultuuriministeeriumile.

Kooliraamatukogude probleemidest kõneldes tõdes Tõnis Lukas, et kuigi vastavalt Eesti põhikooli ja gümnaasiumi seadusele peaks igas koolis olema raamatukogu, on paljudes Eesti põhikoolides tegelikult vaid õpikute kogud, sest raha jätkub ainult hädapäraste õppematerjalide ostmiseks. Olukord on parem gümnaasiumides ja nendes maakoolides, kus munitsipaalraamatukogu ja internetipunkt on ühendatud kooliraamatukoguga. Samas lisas minister tunnustavalt, et Haridusministeeriumil on olnud hea koostöö ERÜ kooliraamatukogude sektsiooniga, mille tulemusel 2001. aasta alguseks valmis haridusministri määrus "Kooliraamatukogude töökorralduse alused", ilmusid trükist "Kooliraamatukoguhoidja käsiraamat" ning õpilaste lugemise ja kogude koostise uuringutel põhinev "Õpilane, raamat,

raamatukogu". Koostamisel on kooliraamatukogude (ja ka teadusraamatukogude) arengukontseptsioonid. Ministri sõnutsi on Haridusministeerium toetanud rahaliselt mitmeid sektsiooni üritusi, samuti koole nii ilukirjanduse kui ajakirjade muretsemisel, viimasel kahel aastal omavalitsusi (koolide tegelikke omanikke ja vahenditega varustajaid) õppevahendite muretsemisel kokku 15 miljoni krooniga.

Minister rõhutas veel, et infoühiskonna arendamine nõuab raamatukogudelt eelkõige ühistegevust ja funktsioneerimist ühise võrguna, mis esitab ühtlasi uusi nõudeid teeninduse kvaliteedile. Võtmesõnaks on saanud elektrooniline raamatukogu, mis ei tähenda aga traditsioonilise raamatukogu kadumist. Areng peab toimuma mõlemas suunas nii tarbija-sõbralikult kui võimalik. Programmid "KülaTee", "Tiigrihüpe" ja "Tiigrihüpe Pluss" valmistavad noori uue ajastu lugejateks.

Eesti Rahvusraamatukogu peadirektor **Tiiu Valm** tõi oma ettekandes välja viimasel kümnendil toimunud olulisemad muutused – raamatukogude tähtsaim roll ühiskonnas – tegutsemine informatsiooni-, haridus- ja kultuuriasutusena on taastatud. Raamatukogude kasutamise motivatsioon elanikkonna hulgas on suurenenud; tõusnud on ka raamatukogutöötajate professionaalsete teadmiste ja oskuste tase; rakendatud on uusi raamatukogude infosüsteeme; kogud on mitmekesisunud, sisaldades palju informatsiooni elektroonilisel kujul; eri tüüpi raamatukogud on hakanud arenema kaasaegseteks infokeskusteks. Areng on märgatavam nendes valdkondades, mis pole vajanud olulist finantseerimist, ent kvaliteetsete kogude arendamiseks ja juurdepääsu hankimiseks kvaliteetsetele inforessurssidele pole jätkunud piisavalt vahendeid. Näiteks teadlased ja uurijad ei ole rahul elektroonilise info kättesaadavusega teadusraamatukogudes. Edasi keskenduski Tiiu Valm teadusraamatukogudele, peatudes Kultuuriministeeriumi ja Haridusministeeriumi algatatud ja konsultatsioonifirma "Rimess MRI" koostatud teadusraamatukogude arengukaval aastani 2010, mis tema seisukohalt on praeguses seisus problemaatilisem raamatukogude endi arenguplaanidest. Ettekandja arvates peaks arengukava tingimata sisaldama kolmepoolseid kokkuleppeid riigi, ülikoolide ja teadlaste vahel.

Teiste riikide esindajate ülevaadetest ilmnes, et riiklikul tasandil on raamatukogudele enim tähelepanu pühendatud Soomes, seda nii Soome rahvuslikus infoühiskonda suundumise strateegias kui Soome Valitsuse programmis, rääkimata muudest tähtsatest haridus-, teadus- ja raamatukogupoliitika dokumentidest. Soomes alluvad kõik raamatukogud haridusministeeriumile.

Soome Haridusministeeriumi raamatukogude nõuniku **Barbro Wigell-Ryynäneni** ettekanne käsitles lähemalt Soome Haridusministeeriumi viimastel aastatel publitseeritud olulisi dokumente, nt. *National Strategy on Education, Training and Research in the Information Society 2000–2004* (Hariduse, täienduskoolituse ja teadusliku uurimistöö rahvuslik

strateegia infoühiskonnas 2000–2004) ja *The Finnish Library Policy Programme 2001–2004* (Soome raamatukogupoliitika programm 2001–2004), kus Soome raamatukogusid käsitletakse infoühiskonna olulise osana ja rahvaraamatukogude süsteemi omakorda rahvusliku hariduse ja kultuuri põhitalana. Soome rahvaraamatukogude süsteemi peetakse üheks parimaks Euroopas. IT rakenduse kõrge tase ja infovõrkude väljaarendatus võimaldab laialdast tarbimist. Riik on algatanud ja rahastanud projekte, nagu nn. infomaja projekt *The House of Knowledge*, kus riik abistas Soome rahvaraamatukogusid nelja aasta jooksul internetiühenduste loomisel ja kataloogide veebi viimisel. Internetiühenduse said kõik rahvaraamatukogud, rohkem kui 70% neist ühendati ühisesse arvutisüsteemi ühtse lugejakaardi ja RVL-i kasutusreeglitega. Soomes on rahastatud veel lugemise ja infokirjaoskuse edendamise, regionaalsete saitide loomise, raamatute ja nende autorite tutvustamise projekte jne. Tõepoolest, kuigi Soome rahvaraamatukogud on oma kasutajaid juba mitu aastat varustanud suure metaandmete kogumiga, pakkunud juurdepääsu nii raamatukogudele kui kohalikele ning regionaalsetele kultuurimaterjalidele ja teinud palju muud, eraldas Haridusministeerium 2000. aastal jällegi 10 miljonit marka, et ehitada välja regionaalsed portaalid ning teha nende kaudu raamatukogude, muuseumide ja arhiivide materjalid veebis vabalt kättesaadavaks.

Siiski ei jätku ka Soomes piisavalt ressursse – probleeme on raamatukogude rahastamisega kohalikul tasandil, infotehnoloogia ja elektroonilised inforessursid on kallid, elukestev õpe ja uued õpetusmeetodid nõuavad rohkem raha. Ühe väljapääsuna näevad soomlased tihedama koostöö arendamist eri tüüpi raamatukogude, samuti avaliku halduse ja raamatukogude ning raamatukogude, arhiivide ja muuseumide vahel.

Võrdluseks: Eesti riik algatas projekti “Eesti rahvaraamatukogude internetiseerimine 2000–2002” (“KülaTee 2”), mille abil oleks avalike internetipunktide võrk 2002. aasta lõpuks pidanud kasvama iga kasutaja jaoks nn. jalgrattatee kauguseni. Valitsuse eraldatud rahast (2,8 miljonit) ehitati 2000. aastal välja 110 internetipunkti, 2001. aastal aga anti planeeritud 262 internetipunktist käiku vaid 46, kuna 15 miljoni asemel eraldati ainult 2 miljonit. Seega oli Eesti 570 üldkasutatavas rahvaraamatukogus 2002. aasta alguseks avatud vaid 250 avalikku internetipunkti. 2002. aastal on Kultuuriministeeriumi üheks eelistuseks rahvaraamatukogude internetiseerimistempo kiirendamine nii, et 2003. aasta lõpuks oleksid internetiseeritud kõik rahvaraamatukogud. Projekti realiseerimise toetamiseks on Kultuuriministeeriumi juurde loodud rahvaraamatukogude internetiseerimist nõustav töögrupp ja eelarves eraldatud 7,5 miljonit krooni. Abi on planeeritud saada ka Teede- ja Sideministeeriumilt ning projektilt “Vaata maailma”.

Rootsi raamatukogudes on majanduslik ja tehnoloogiline surve viinud organisatsiooniliste muudatusteni: põhjustanud rahvaraamatu-

kogudes tsentraliseerimist ja kontsentreerimist, ülikooliraamatukogudes jällegi traditsiooniliste raamatukoguteenuste detsentraliseerimist ning elektrooniliste inforessursside haldamise tsentraliseerimist. **Mats G. Lindquist**, Rootsi Raamatukoguühingu juhatuse liige ja Göteborgi Ülikooli Majandusraamatukogu direktor rõhutas oma ettekandes, et Rootsis on rahvaraamatukogude arv kümne viimase aastaga küll vähenenud, nende kasutamine aga kasvanud. Riigi initsiatiiv rahvaraamatukogude arendamisel väljendub ulatuslikus rahalises toetuses, näiteks eraldati 2001. aastal laenutuskeskustele ja hoiuraamatukogudele 36,6 miljonit rootsi krooni, kirjanduse hankimiseks lastele ja noortele 25 miljonit krooni, Riikliku Kultuurinõukogu kaudu kunstiperioodika tellimiseks munitsipaalraamatukogudele üle 0,5 miljoni krooni jne. Samas on Rootsi rahvaraamatukogudes haaranud olulise positsiooni virtuaalraamatukogu: paljusid teenuseid – raamatute ja ajakirjade tellimine, laenutuste pikendamine, leidumuse kindlakstegemine – pakutakse veebi kaudu. Stockholmi Linnaraamatukogus on üle 18 000 veebisaidi külastuse nädalas, mis võrdub füüsiliste külastuste arvuga.

Rootsi teadusraamatukogudes on silmapaistvamaks muutuseks e-ajakirjade kättesaadavus: nimetuste arv on paari viimase aastaga kasvanud üle kolme korra (44 000-lt 128 000-le kõigis kokku). Nende kasutamistatistika võrreldes trükiajakirjade lugemisega näitab pidevat kasvu. Probleemiks on aga asjaolu, et kommertskirjastajad eelistavad e-ajakirjadele juurdepääsu müümisel individuaaltellijatele raamatukogusid, kuna raamatukogudele kehtestatud tingimused – tellimine pakettidena ja lähtumine sellest, kas trükiajakirju on varem tellitud või mitte – on kirjastajatele majanduslikult kasulikumad. Analoogiline kogemus on ka Baltimaade teadusraamatukogudel. Oma ettekandes toonitas Mats G. Lindquist ka koostöö ja integratsiooni olulisust eri raamatukogutüüpide ja teiste institutsioonide vahel. Rootsis leidub häid näiteid selles valdkonnas küllaga, nagu ABM Grupp tegevus, mis kujutab endast foorumit arhiivide, raamatukogude ja muuseumide ühiskonsultatsioonideks ja projektideks.

Teisteski plenaaristungil ettekannetes jäi tähtsa märksõnana kõlama koostöö ja integratsiooni vajadus. Näiteks Norra edukas osalemine rahvusvahelistes projektides ja programmides, eriti Euroopa Komisjoni programmides. Tänu Norra ühinemisele Euroopa majanduskokkuleppega (*European Economic Agreement*), on neile antud lisarahastamisvõimalusi nii teadus- ja hariduspoliitika eesmärkide realiseerimisel kui nende integreeritud osa, raamatukoguteeninduse edendamisel.

Ka ilmnis ettekannetest, et nii Põhja- kui Baltimaades on märkimisväärselt suurenenud rahvaraamatukogude roll infoühiskonnas seoses vajadusega tõsta täiskasvanute haridustaset ja vähendada töötust, samuti seoses järjest suureneva vajadusega elukestva õppe järele. Põhjamaad on riiklikult rohkem toetanud rahvaraamatukogusid kui olulisi õppeprotsessi



tugesid. Kui Põhjamaades on elukestev õpe juba ammu viidud haridusstrateegia prioriteediks, siis Baltimaades on vastavate programmide ilmumine hariduspoliitika dokumentidesse alles hiljutine nähtus.

Läti Rahvusraamatukogu direktori **Andris Vilksi** põhjalik ettekanne püstitas küsimuse, kas teel infoühiskonda aitavad Läti raamatukogud edendada haridust ja teadust. Ta tõdes, et koos prioriteetide muutumisega on muutuse läbi teinud ka raamatukogude infrastruktuur. Õppurid (üliõpilased ja õpilased) moodustavad peamise sihtgrupi nii haridusasutuste kui muud tüüpi raamatukogudes, raamatukogud tervikuna pole aga veel ennast piisavalt näidanud vajaliku institutsioonina elukestvas õppes. Ahela nõrgim lüli on traditsioonilised kogud, kus komplekteerimiseks eraldatud summad pole aastaid suurenenud, samas on raamatukoguteenused mitmekesistunud, baseerudes elektrooniliste meediumide kasutuselevõtul (infosüsteemidega liitumine, internetiühenduse loomine, juurdepääsu hankimine kohalikele ja rahvusvahelistele täistekst-andmebaasidele). Kuigi raamatukogud on saavutanud hariduses teatud tähtsuse, pidurdab nende integreerumist õppeprotsessi see, et haridus- ja teadussfäär unustab vahendite jagamisel tihti raamatukogud. Meiegi tunnetame sama mis lõunanaabrid.

Andris Vilks esitas kuulajaskonnale järelemõtlemiseks küsimuse – kas teel teadmistekeskse ühiskonda kattuvad hariduse ja teaduse prioriteedid raamatukogunduse eelistustega?

### Sektsioonides

võis kahel nõupidamispäeval kuulata 50 ettekannet konkreetsemaid lahendusi nõudvail teemadel:

- raamatukogu roll hariduse ja teaduse edendamisel;
- kasutajakeskne raamatukogu – uut tüüpi raamatukogu- ja infoteenused;
- raamatukogude muutuv roll – strateegiad, juhtimine, finantseerimine, personal;
- ressursside jaotamise printsiibid ja poliitika.

Sektsiooni “**Kasutajakeskne raamatukogu: uut tüüpi raamatukogu- ja infoteenused**” tööd juhtisid Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu teadusdirektor Gerda Koidla ja Oslo Ülikooli kolledžiraamatukogu direktor, Norra Raamatukoguühingu asepresident Kari Gulbraar.

Esinejaid kuulates sai selgeks, et raamatukogud on infoühiskonna väljakutsed vastu võtnud ja arendanud oma teenuseid lähtuvalt õppiva ühiskonna vajadustest. Atraktiivsemad olid Põhjamaade kolleegide ettekanded, mis käsitlesid peamiselt uusi võrguteenuseid lõppkasutajale. Huvipakkuv ja järgimistvääriv on **Päivi Jokitalo** (Lääne-Soome lääni valitsus) ettekandes tutvustatud Soome rahvaraamatukogude ühine võrguteenus – *Publiclibraries.fi*, mida kasutati juurutamise algaastal (2000) üle 5 miljoni

korra. See teenus on kättesaadav kõigile Soome internetikasutajatele, pakkudes ligipääsu raamatukogude, nende kogude ja teenuste juurde (otsingud siduskataloogis, laenutuste pikendamine, päringute esitamine, materjalide reserveerimine, depookogust kirjanduse tellimine). Igal Soome 450-st rahvaraamatukogust on veebisaidis oma kasutajanimi ja parool, mis annab õiguse nende töötajatel osa võtta selle lisandväärtusega teenuse tootmisest, ühtlasi nõuab ka vastutamist teenuse kvaliteedi ja arendamise eest.

**Jouni Juntumaa** Helsingi Linnaraamatukogust tutvustas uut iseteenindusel põhinevat infokeskust *iGS Tietohuoltoasema*, mis avati Helsingis linnakodanikele 2000. aasta suvel ja on väliselt kujundatud vana Shelli bensiinjaama sarnaseks. Keskus töötab ilma raamatuteta ja on varustatud kõige moodsama infotehnikaga: internetiühendus, GSM-id, DVD-d, CD-ROM-i riistvara ja hästivarustatud tööjaamad. Keskuse moto on "Küsi mida iganes soovid, ükskõik millisel moel". Kasutaja ei pea tulema kohale – keskus on ligipääsetav peale koduarvuti ka GSM-i, pihuarvuti jt. portatiivsete seadmete abil igal pool: tööl, kodus ja suvekodus, välismaal, restoranis jne. Professionaalne raamatukogutöötaja esineb selles "bensinjaamas" mitte infovahendaja, vaid konsultandi rollis. Projekti idee oli niivõrd uudne, et seda rahastas Bill Gatesi fond.

Teisteski Põhjamaade kolleegide ettekannetes leidis häid näiteid oma võimaluste kasutamisest ning koostööst erinevate raamatukogude ja institutsioonide vahel, nagu Oslo Ülikooli kolledžiraamatukogu ümberkujundamine kasutajakeskseks hübriidraamatukoguks, projektil "FBI 2000" põhinev koostöö teiste Põhjamaade raamatukogudega ning Stockholmi Kuningliku Tehnoloogiainstituudi Raamatukogu ülimalt nüüdisaegse sisustusega uue hoone ehitamine.

Sektsiooni "**Raamatukogu muutuv roll – strateegiad, juhtimine, finantseerimine, personal**" tööd juhtisid Tartu Ülikooli Raamatukogu teenindusdirektor Mare-Nelli Ilus ja Läti Rahvusraamatukogu teadusosakonna juhataja Anna Mauliņa.

Mitmes ettekandes käsitleti raamatukoguhoidja kutsega seonduvat. Raamatukogu roll õppijakeskses ühiskonnas seab raamatukogutöötaja professionaalsetele oskustele olulisemalt suuremaid nõudeid. Viimase kümne aasta jooksul toimunud infotehnoloogiliste teadmiste ja oskuste osakaalu tohutu kasv igapäevatoos on valdavalt humanitaarse hariduse saanud raamatukogutöötajate puhul teinud vastavate oskuste omandamise vajalikuks ja möödapääsmatuks kutsenõudeks. Lisaks info- ja kommunikatsioonitehnoloogia valdamisele peab olema kompetentne ka informatsiooni valikul ja pakkumisel. Kõrge kvalifikatsiooniga raamatukoguhoidja suudab infokasutajat teenindades teda ühtaegu ka harida ja infomaailmas orienteerida. Heaks näiteks sellest on referentide süsteemi rakendamine ülikooli-

raamatukogudes (Eestis TTÜR, TÜR). Samas on raamatukogudes täheldatav tendents, et tööjõud jääb aina vanemaks, aga rakendatav tehnoloogia uueneb, mistõttu raamatukogutöötaja professionaalsuse ja kompetentsi küsimus on jätkuvalt aktuaalne. Sellel teemal osutus huvitavamaks Taani kolleegi **Lisbeth Christenseni** ettekanne "Vaimne töökeskkond ja raamatukoguhoidja uus professionaalne roll" Århusi Linnaraamatukogust

Sektsioonis "**Raamatukogu roll hariduse ja teaduse edendamisel**" esitatud ettekannetes anti ülevaade teadus- ja haridusasutuste, teadus-, eriala- ja kooliraamatukogude tähtsusest riigi teadus- ja hariduspoliitika kujundamisel. Tööd juhatasid Vilniuse Ülikooli raamatukoguteaduse osakonna juhataja, sotsiaalteaduste doktor Audronė Glosienė ja Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna juhataja Anu Nuut.

Kümme viimast aastat on kaasa toonud:

- muutused kogude komplekteerimisel ja juurdepääsus teadmistele;
- elektrooniliste andmebaaside ja interneti kasutuse, mis omakorda on avanud juurdepääsu maailma infovaradele;
- infokirjaoskuse ja infotarbija harituse ning oskused vajalike inforessurside leidmiseks;
- muutused infoturul ja sellest tulenevalt ka infotarbija koolitusvajadused;
- muutused raamatukoguhoidja rollis ja vastutuses ühiskonnas.

### **Infokirjaoskus**

Raamatukoguhoidja elukutse nõuab tänapäeval uut lähenemist ning täiuslikumat ettevalmistust – raamatukoguhoidjal lasub ju vastutus pakutavate teenuste ja edastatava informatsiooni kvaliteedi eest. Arenenud infoühiskonnas tuleb hinnata ja analüüsida informatsiooni taset, et valida järjest kasvavast infotulvast vajalik ja kvaliteetne informatsioon ning seda siis kasutada hariduse edendamisel ning enesetäiendamisel. Seega ei põhine hariduse kvaliteet üksnes informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia hanke rahastamises, vaid õigetest allikatest ning info kasutamise ja hindamise oskustel. Need on teadmistepõhise infoühiskonna kriitilised aspektid.

**Birutė Railienė ja Audronė Steponaitienė** Leedu TA Raamatukogust rõhutasid oma ettekandes kahepoolset infokirjaoskuse taseme tõstmise vajadust – ühelt poolt raamatukoguhoidja koolitust ja täiendusõpet, teadmiste ja oskuste omandamist ning teisalt infotarbija koolitust. Raamatukoguhoidja ja kasutaja vahelist suhet tuleks käsitleda komplekselt, tähelepanu peaks suunama teenindustöötaja, eriti teatmeteeningutes töötava raamatukoguhoidja oskuste tõstmisele. Raamatukogu osatähtsus kasvab koos raamatukoguhoidja vastutustunde ja prestiiži tõusuga. Infotarbija infokirjaoskus vabastab raamatukoguhoidja liigsest koormusest ja ta saab rohkem keskenduda sisulistele päringutele ning infoanalüüsile.

Teadmus ja informatsioon peaksid kujunema kaasaja infoühiskonna jaoks väärtuslikeks ressurssideks.

TPÜ infoteaduste osakonna juhataja **Sirje Virkus** peatus infokirjaoskuse osatähtsusel haridussüsteemis, õppeprogrammides ja elukestvas õppes. Oskus informatsiooni leida ja selle kvaliteeti hinnata on osa hariduse arenguprotsessist. Infoühiskonna ja elektroonilise keskkonna areng on loonud võimalused hariduse omandamiseks kaugkoolituse teel. Viimane on muutunud oluliseks täienduskoolituse komponendiks ka raamatukogudes. Paljud raamatukogud on alustanud kaugkoolituskursuste korraldamist kasutajale. Sirje Virkus kirjeldas Carol Kuhlthau infootsimudelit kui konstruktiivset protsessi ja käsitles infootsingu oskust õppeprotsessi osana. Antud mudel koosneb kuuest faasist, mis moodustavad terviküsteemi: infootsingu algatus; teema valik ja täpsustamine; informatsiooni eelotsing; konkreetsele teemale orienteerumine; informatsiooni kogumine ja selekteerimine; informatsiooni kasutamise ja esitamise oskus.

### **Teadus- ja ülikooliraamatukogud**

Uus õpikeskkond ja elukestev õpe esitavad uusi nõudeid ja meetodeid õppetegevuse korralduseks. Üha rohkem kaasatakse sellesse tegevusse raamatukogusid, nende pakutavaid teenuseid ja raamatukoguhoidjaid. Kuna tänapäeva ülikooliraamatukogud osutavad õppeprotsessis osalemisega teaduskondade kaugkoolitusele tugiteenuseid, siis peavad nad arvestama oma tegevussuundade planeerimisel koolitusprogrammidega. Tänapäeval tuleb raamatukogul ja raamatukoguhoidjal osaleda hariduse programmides, et muuta raamatukogu elukestva hariduse omandamise kohaks. Erilise koha haridussüsteemis omavad ülikooli- ja kooliraamatukogud, kelle ülesandeks on haridussüsteemi ja õppekavade tundmine ning teadus- ja õppetegevuse toetamine.

Põhja- ja Baltimaade teadus- ja ülikooliraamatukogude vaheline hea koostöö on kestnud aastaid, palju on õpitud Põhjamaade raamatukogude kogemustest. Meie kultuurisuhteid tugevdab veelgi Põhjamaade raamatukogude ja kirjanduse lugemissaalide avamine Balti riikides. **Inesa Vanaga Riia** Põhjamaade Raamatukogust analüüsiski oma raamatukogu rolli haridussüsteemis ja Põhjamaade kultuuri tutvustamisel. Põhjamaade abiga rajatud kollektsioonid on suureks toeks ülikoolide keeleõppe programmidele. Elektroonilise keskkonna areng teeb võimalikuks ka Põhjamaade raamatukogude andmebaaside kasutamise. 2000. aastal moodustasid raamatukogu lugejaskonnast 50% üliõpilased, 20% kooliõpilased, 20% töötavast ja 10% mittetöötavast elanikkonnast.

Soome Teadusraamatukogude Ühingu president **Tuula Ruhanen** tõstis uhkusega esile, et Soomes, nagu teisteski Põhjamaades, on järgitud ja tahetakse ka edaspidi järgida põhimõtet – juurdepääs teadus- ja ülikooliraamatukogudele on vaba ja pöhitteenused tasuta. Seda vaatamata

kasvavale majanduslikule survele ja teistsugustele lahendustele mõnes Euroopa raamatukogus. Trükiteodangu ja elektroonilise info mahu jätkuv kasv sunnib raamatukogusid hoolsalt valima, et nende kogudesse jõuaks ainult kõrgekvaliteedilised trüki- ja elektroonilised tooted. Paradoksaalne on see, et kuigi raamatukogud on teaduse ja õppetegevuse jaoks tähtsamad kui varem ja neile seatakse uusi ülesandeid, rahastatakse neid vähem kui kümme aastat tagasi. See teeb eluliselt tähtsaks koostöövajaduse teiste samalaadseid ülesandeid täitvate institutsioonidega (muuseumid, arhiivid, arvutifirmad jt.).

Raamatukogude tulemuslikkuse analüüs on raamatukogu tegevuse hindamise vahend ja aitab põhjendada, miks nõutakse aasta-aastalt rohkem ressursse infotarbija vajaduste kindlustamiseks. **Anu Nuut** RR-ist andiski ülevaate raamatukogutöö tulemuslikkuse hindamise vajalikkusest, ise-loomustades maailma raamatukogunduses tunnustatud kvantiteedi ja kvaliteedi hindamise mudeleid ja põhimõtteid ning jagades mõtteid tulemuslikkuse toimivusindikaatorite rakendusest Eesti teadusraamatukogudes.

Taalisi analüüse vajavad raamatukogud, et

- tegutseda efektiivsemalt;
- koostada tegevuse pika- ja lühiajalisi plaane ning kavandada finantside kasutust;
- täpsustada ressursiraamatukogude komplekteerimispoliitikat ja rahastamise põhimõtteid.

Eesti raamatukogud on sarnaste analüüside tegemisse seni suhtunud ettevaatlikkusega. Kuigi uuringute läbiviimisega on tehtud algust, pole see veel kujunenud süsteemseks ja regulaarseks.

**Urve Tõnnov** TÜR-ist, kel on pikaajaline kogemus ülikooliraamatukogu kvaliteetivsete uuringute valdkonnas, esitas põhjaliku ülevaate 2000. aastal TÜR-is läbiviidud uuringust. Selle eesmärk oli analüüsida ja avada õppejõudude, professorite, doktorite, magistrantide, teadurite, spetsialistide ja muu personali tegelikku infovajadust ülikooli õppe- ja teadustööks. Uuringu läbiviimise meetodina rakendati esmakordselt elektroonilist küsitlust. Selgus, et enamkasutatavamaks osutusid TÜR-i pearaamatukogu kogud ja elektrooniline teave internetis. Ülikooli raamatukogu kasutajakonnast tuleb pöörata just õppejõudude ja teadlaste infovajaduste rahuldamisele erilist tähelepanu, sest nendest oleneb õppe- ja teadustöö kvaliteet. Raamatukogu peab rohkem raha taotlema nii traditsiooniliseks komplekteerimiseks kui elektroonilise raamatukogu väljaarendamiseks – elektrooniliste andmebaaside ja jadaväljaannete hankimiseks.

Riia Õigusinstituuti esindanud **Ligita Vasermane** rõhutas vajadust mõista, kuidas kindlaksmääratud eelarve piires omavahel integreerida elektrooniliste ja trükiteodete infosüsteemid, seejuures teenindustaset halvendamata. Instituudi 1997. aastal avatud raamatukogul on selles häid

tulemusi – raamatukogu kataloogid on kättesaadavad ka veebileheküljel ning sisaldavad lisaks tavaandmetele monograafiate sisukordi, artiklite analüütilisi kirjeid, märksõnu. Elektroonilised andmebaasid on lugejatele kättesaadavad nii internetis kui CD-ROM-idel. Esineja rõhutas õiguslase informatsiooni vahendamise eripära – informatsioon uueneb iga päev ja seda tuleb vallata hästi.

**Anita Bakévíca** Läti Ülikooli Raamatukogust keskendus raamatukogu rollile ja suhetele teiste haridusasutustega, rõhutades elukestva õppe vajadust. Raamatukogude ja raamatukoguhoidja roll ühiskonnas on teisenenud, mistõttu infoühiskond vajab professionaale. Lätis on ca 2000 raamatukogu ja nende koostöö on suunatud ühiskonna infovajaduste rahuldamisele, kõrgkoolide ja haridusasutuste õppe- ja teadustöö tagamisele, muutuva ühiskonna ja iga elaniku informeeritusele. On jõutud äratundmisele, et informatsioon ja informeeritus ei ole mitte üksnes ühiskonna arengu oluline komponent, vaid iga inimese loomulik tarve.

### **Rahvaraamatukogud**

**Andromeda-Vaiva Žandaravičiene** Leedu Kultuuriministeriumist käsitles oma riigi raamatukogupoliitikat. Lähema vaatluse all oli Leedu rahvaraamatukogude olukord, nende roll ühiskonnas ja arengutendentsid aastateks 2000–2004. Leedu Raamatukogu Nõukogu (*Council of Lithuanian libraries*) resolutsioonide alusel töötati välja raamatukogude moderniseerimise programm aastateks 2000–2009, mis näeb ette raamatukogude tegevuse korralduse ja koordineerimise Leedus. Ühe osa programmist moodustab raamatukogude automatiseerimine. Leedu rahvaraamatukogud ei ela just hästi: kogude komplekteerimiseks saab ühe elaniku kohta 0,16 \$, raamatu keskmine hind on aga 4,25–5,0 \$; paljude raamatukogude ruumid ei vasta nõuetele; raamatukoguhoidja keskmine palk rahvaraamatukogus 2000. aastal 162 \$, samal ajal kui teistes eelarvelistes asutustes keskmine 283,5 \$.

### **Kooliraamatukogud**

Balti riikide haridussüsteem on viimasel aastakümnel põhjalikult teisenenud, muutunud on õppekavad ja õpetamise meetodid. Probleem peitub aga selles, et kooliraamatukogude süsteemi arendusega ei ole sügavamalt tegeldud, ka ei ole neid piisavalt kaasatud haridussüsteemi ja õppeprotsessi.

**Vēsma Klūga** Martinshi Raamatukogust väitis, et koolid on rahvaraamatukogude parimad partnerid õpilaste teeninduse korraldamisel. Ta viitas sealjuures IFLA rahvaraamatukogude ja kooliraamatukogude manifestidele ning juhistele, mis sisaldavad põhitõdesid rahvaraamatukogude ja koolide koostöö kohta. Laste ja kooliõpilaste infokirjaoskuse kujundamine algab juba varajasesst noorusest ja kohalik kool, kooliraamatu-

kogu ning rahvaraamatukogu annavad selleks esmased suunised. Analüüsinud laste lugemist Leedus, selgus et sagedamini võivad esineda järgmised probleemid: puudub motivatsioon lugemiseks ja arusaamine teabe kasulikkusest; puuduvad oskused ja meetodid, kuidas omandada vajalikku informatsiooni; puudub lugemishuvi; kooli kohustusliku kirjan-duse lugemine ei tekita huvi teadmiste ja ilukirjanduse lugemise vastu.

Eelpoolnimetatute juhivad tähelepanu muutumatute vajadusele kooli-programmides ning õpetamismetoodikas, äratamaks juba varajasest nooru-sest huvi lugemise ja teadmiste omandamise vastu. Infotehnoloogia rakendamine õppe-tegevuses ei tohiks seda kõike suruda tagaplaanile.

**Vita Mozūraite** Vilniuse Ülikoolist andis ülevaate haridussüsteemist taasiseseisvunud Leedus ja kooliraamatukogu rolli teisenemisest koos haridussüsteemi ja õppeprogrammide muutusega. Ta väitis, et kooliraa-matukogude süsteem vajab korrastamist ja kooskõlastamist uute haridus- ja õppeprogrammidega. Kooliraamatukoguhoidja peab olema kvalifitseeritud spetsialist nagu iga teise raamatukogu teenindustöötaja.

**Ester Sõrmus** Tallinna Pedagoogilisest Kolledžist ja **Vaike Mänd-maa** Pärnu Ühisgümnaasiumist tutvustasid kooliraamatukogude tegevust taasiseseisvunud Eestis. Nad kinnitasid, et Eesti kooliraamatukogude eesmärk on kujuneda hariduskeskseteks ja seetõttu tuleb muuta oma tegevuspõhimõtteid. Endiselt jätkub nimetamist väärivaid probleeme:

- puudub kooliraamatukogude koordineerimiskeskus;
- täiustamist vajab kooliraamatukogude tegevust kajastav õiguslane informatsioon ja dokumentatsioon;
- puudub kooliraamatukoguhoidjate süsteemne täienduskoolitus, ka tuleks süvendada kvalifikatsiooninõudeid;
- parandamist nõuab kooliraamatukogude automatiseerimine ja materiaal-tehniline baas;
- kooliraamatukogud vajavad kogude komplekteerimiseks riiklikku toetust.

ERÜ kooliraamatukogude sektsioon on küll korraldanud kooliraamatu-kogude arendustegevust ja suutnud ka üsna palju ära teha:

- töötanud välja kooliraamatukogu töökorralduse alused;
- koostanud meetoodilisi materjale kooliraamatukoguhoidjale;
- korraldanud kooliraamatukoguhoidjatele teabepäevi;
- edendanud koostööd kooli- ja rahvaraamatukogude vahel;
- teadvustanud kooliraamatukogude probleeme Riigikogule, Haridusministeeriumile ja üldsusele.

Hetkel on kõige suuremaks probleemiks riikliku koordineeriva keskuse puudumine. Keskuse ülesandeks oleks kooliraamatukogude kaasamine riiklikesse haridusprogrammidesse ning osalemine komplek-teerimise koordineerimisel.

Tehes kokkuvõtteid sektsioonis räägitust, tuli tõdeda, et raamatukogude arengu pidurdavaks teguriks nii Põhja- kui Baltimaades tundub olevat ebapiisav raamatukogude rahastamine, eriti haridussüsteemi raamatukogudes. Raamatukogude alafinantseerimisest on kõneldud juba aastaid. Kuna raamatukogude töö tõhusus mõjutab ühiskonna sotsiaalset arengut, tuleks eriti suurt tähelepanu pöörata tema tegevuse väljundi ja mõju hindamisele. Nii Põhja- kui Baltimaades on algatatud mitmeid uurimisprojekte, mille käigus on läbi viidud raamatukogutöö tulemuslikkuse kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid uuringuid.

Sektsiooni "**Ressursside jaotamise printsiibid ja poliitika**" juhtisid RR-i teadus- ja arendustegevuse peaspetsialist Silvi Metsar ja Salo Linna-raamatukogu direktor Ilkka Orava.

Kuuldut kokku võttes võib nentida, et võtmesõnadeks kujunesid nii materiaalsed vahendid kui ka inim- ja teadmiste ressursid ja nende ratsionaalne ning tõhus kasutamine. Kõneldi raamatukogude ja raamatukoguhoidjate koostöö, integreeritud raamatukogusüsteemide, konsortsiumide, teavikute ühishangete, raamatukogu ja digitaalinformatsiooni, raamatukoguhoidjate erialase kompetentsuse teemadel.

Läti Ülikooli esindaja **Uldis Straujums** andis ülevaate raamatukogude integreeritud infovõrgu LATLIBNET tegevusest. Konsortsium rajati 1997. aastal raamatukogude integreeritud informatsioonisüsteemi ning rahvusliku elektroonilise koondkataloogi tehnilise baasi tarvis. Projekti edasiarenduseks on riiklik raamatukogude integreeritud infosüsteem SILIS, mille eesmärgiks teadusraamatukogude ja rahvaraamatukogude ühise koondkataloogi väljaarendamine.

Leedu Rahvusraamatukogu esindaja **Aušra Vaškevičienė** kirjeldas digitaalteavikute järjest kasvavast populaarsust, **Daiva Ulbikienė** samast raamatukogust iseloomustas Leedu raamatukogude kodulehekülgede struktuuri, vormistust ja sisu. Raamatukogutöötajad peavad üha rohkem kasutama digitaalseid inforessursse vastamaks lugejate päringutele. Uute inforessursside iseloomust tingitult on ühiskonnas muutunud ka raamatukoguhoidjate roll ja vastutus. Tuleb leida vastuseid küsimustele: kuidas muutub raamatukoguhoidja traditsiooniline roll digitaalraamatukogu tingimustes? Kuidas hallata digitaalseid inforessursse? Millised printsiibid saavad valdavaks digitaalkogude kujundamise poliitikas - tasulised või tasuta teenused? Kas vastused peituvad raamatukogude koopereerumises?

Vilniuse Pedagoogikaülikooli ja Borási Ülikooli kolledži õppejõud **Emilija Banionytė** oli koostanud ülevaate interneti ja elektrooniliste teavikute kasutamisest Leedus. Leedu raamatukogudes korraldatud küsitlus andis üllatavaid tulemusi. Näiteks ilmnes, et Leedu Rahvusraamatukogus koostatavat artiklite andmebaasi, eeldatavalt üht populaarsemat, tellitakse teistesse raamatukogudesse arvatust vähem. Tellijateks on kõik rahva-



raamatukogud, teadusraamatukogudest vaid 36%. Enamkasutatavateks osutusid Leedu seaduste andmebaas LITLEX ja Avatud Leedu Fondi toel hangitud EBSCO andmebaasid. Kõigis suuremates raamatukogudes on kasutusel CD-ROM-andmebaasid, rahvaraamatukogudes tarvitavad neid siiski vaid raamatukogutöötajad. Üheksa teadusraamatukogu, üksteist rahvaraamatukogu ja kolm maakonnaraamatukogu koostavad ka ise elektroonilisi andmebaase. Leedu raamatukogud siplevad elektrooniliste andmebaaside kõrge tellimishinna, interneti püsiühenduse puudumise, personaalarvutite vähesuse muredes. Suurimad vajakajäämised esinevad raamatukoguhoidjate teadmistes ja kompetentsuses ning inglise keele väheses oskuses.

Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumist (ELNET) ja integreeritud raamatukogusüsteemist INNOPAC saadi ülevaade EAR-i esindaja **Ülle Rebo** ja ELNET Konsortsiumi tegevdirektorina tegutsenud **Asko Tamme** ettekannetest. Viimane analüüsis Eesti teadusraamatukogude koostöö efektiivsust aastatel 1996–2000. ELNET Konsortsiumi väljaarendamine andis nii positiivseid kui ka negatiivseid kogemusi. Märkimisväärseid teadmisi omandati ka kaartkataloogide retrospektiivsel konverteerimisel ja digitaalsete andmebaaside ühiskomplekteerimisel. Kaartkataloogide retrospektiivset konverteerimist toetasid kõik Konsortsiumi raamatukogud. Projekti teostamiseks hangiti sponsoritelt toetusraha. Kõneleja arvates peab digitaalsete andmebaaside ühiskomplekteerimisel kasvama riigi toetus. Laenusmooduli edasiarendamisel peetakse peamiseks ühtse raamatukogukaardi ja raamatukogudevahelise öölaenusüsteemi väljatöötamist.

**Ljudmila Dubjeva** TÜR-ist osutas oma ettekandes traditsiooniliste infosüsteemide muutuvale rollile integreeritud raamatukogusüsteemis. Ajalooliselt väljakujunenud kataloogide seisu kirjeldamine arhiveerimisdokumentatsioonis on tähtis nii kaartkataloogide retrospektiivse konverteerimise, nende hilisema kasutamise lihtsustamise kui ka kataloogide kui kultuuri- ja teadusajaloo mälestiste säilitamise seisukohalt.

**Meeli Veskus** EV Kultuuriministeeriumist pühendas oma ettekande rahvaraamatukogude internetiseerimisele ja avalike internetipunktide loomisele. Tänu 2001. aastal vastu võetud "Avaliku teabe seaduse" jõustumisele ja riiklikele projektidele "Tiigrihüpe" ning "KülaTee" võivad ligi sada Eesti rahvaraamatukogu kasutada interneti püsiühendust.

Norra ja Leedu meditsiiniraamatukogude töötajad tutvustasid konverentsil Põhja- ja Baltimaade spetsialistide koostöö ja ühiste ettevõtmiste kogemusi. Koostööprogramm algas 1996. aastal, 2000-ndal said kõik Balti riikide meditsiiniraamatukogud kutse liituda Põhjamaade Meditsiini- ja Tervishoiuinformatsiooni Assotsiatsiooniga NAMHI (*Nordic Association for Medical and Health Information*). Koostöö esimene etapp on seisnenud Norra-poolses igakülgses erialases ja materiaalses abis: meditsiini-

raamatukogusid on varustatud uue erialakirjandusega, tasuta koopiatega, erialase väljaõppega jne.

Digitaalraamatukogu teoreetilistest aspektidest ja arenguprojektidest tegid ülevaate **Janne Andresoo** ja **Silvi Metsar** RR-ist ning **Mai Põlidaas** TPÜR-ist. 2000. aastal alustati RR-is projektiga ERIK@ (Eesti Ressursid Internetis: Kataloogimine ja Arhiveerimine) ja 2001. aastal TPÜR-i algatusel projektiga "Eesti virtuaalraamatukogu". Digitaalraamatukogu erineb arhitektuurilt, registreerimissüsteemilt, teavikute pikaajalise säilitamise ning ökonoomiliste ja õiguslike aspektide poolest olulisel määral traditsioonilisest raamatukogust. Digitaalraamatukogu väljaarendamine eeldab lisaks raamatukogu-poolsele initsiatiivile ka materiaalseid ressursse, riiklikul tasemel huvi ja tellimust ning sihtfinantseerimist.

Ressursside jaotamisest kõneldes leiti, et tuleb määrata kindlaks prioriteedid. Kas on need siis inforessursid, infotehnoloogiline võimsus, finantsid, vm.? Siiski arvati, et olulisimaks tuleb pidada võimalikult laialdast professionaalsete teadmiste ja oskuste levitamist.

Nii plenaaristungi kui seksioonide ettekanded toonitasid tihedama koostöö ja integratsiooni vajadust. Põhjamaade kolleegide ettevõtmised on hea näide ja eeskuju partnerlusest, inforessursside ühisest haldamisest ja vahendamisest. Kontaktid ja koostööprojektid erinevate maade raamatukogude vahel on hea moodus, ühendamaks jõupingutusi kasutajale mõjusa, kvaliteetse ja tarbijasõbraliku teenuse pakkumisel.

## AUTORIÕIGUSEST JA MUUSTKI

ERÜ osales 1998.–1999. aastani Euroopa Komisjoni finantseeritud projektis “Kesk- ja Ida-Euroopa autoriõiguse kasutajate platvorm” (CECUP). Projekti juhtorganisatsiooniks oli Euroopa Raamatukogude, Informatsiooni ja Dokumentatsiooni Assotsiatsioonide Büroo (EBLIDA) ning projekti käigus analüüsiti raamatukogude tegevusega seotud autoriõiguse probleeme. Projektist ja selle eelloost on antud ülevaade ERÜ aasta- raamatus (Tammaru 2000). Asjatundjad hindasid projekti kõrgelt, oluliseks peeti alanud töö jätkumist. Uue projekti käivitamise eeldusteks olid juba väljakujunenud töögrupi olemasolu, temaatika aktuaalsuse jätkuv kasv ja analoogsed ettevõtmised Euroopa Liidu maades. Ühendada võis Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele vajalikku tegevust kui ka ühisjoonte ja erinevuste väljaselgitamist Euroopas toimuvaga. Kuna tegemist on Euroopa Liiduga ühinemist ettevalmistavate riikidega, siis peeti ühisprojekti EBLIDA-ga eriti teretulnuks. Projekti eeltööd kestsid kavandatust kauem, kuid 2000. aasta suvel kirjutati alla leping Euroopa Komisjoni ja EBLIDA ning projektijuhi Tuula Haavisto vahel. Leping fikseeris projekti “Kesk- ja Ida-Euroopa informatsiooni litsentseerimise platvorm” (*Central and Eastern European Licensing Information Platform, CELIP*) läbiviimise ajavahemikus 1. november 2000 kuni 31. jaanuar 2002. Erinevalt eelmisest, CECUP-i projektist, sõlmiti sel korral leping kahe partneriga, kellel oli lepingu alusel õigus sõlmida omakorda lepingud allpartneritega. Projektis osalenud kümne Euroopa Liidu kandidaatriigi raamatukoguühingud olid just sellise allpartneri staatuses.

Uus projekt keskendus ühele autoriõigusega seonduvale aspektile raamatukogude tegevuses. Kui esimeses projektis oli litsentsilepingute sõlmimine teabe kasutamiseõiguste saamiseks vaid üheks käsitlemist leidnud küsimuseks, siis nüüd keskendus kogu projekt just litsentsilepingute olemusele, nende kasutamisele raamatukogudes ja raamatukogude võimalikule koostööle uues, elektroonilises keskkonnas. Analoogselt eelmise projektiga koguti andmeid kõigi kümne riigi vastava valdkonna olukorra kohta ja valmistati ette seminari materjal. Projekti põhieesmärk oligi seminar, mille käigus tutvustati litsentseerimisega seonduvaid probleeme, olukorda nii kohapeal kui Euroopas ja toodi konkreetset informatsiooni raamatukogude ühistegevusest erinevates riikides. Seminari eesmärgiks oli raamatukoguhoidjate teadlikkuse tõstmine vaadeldavas küsimuses, informatsiooni levitamine, ühise mõtlemise ja tegutsemise elavdamine. Põhjalkumat informatsiooni saab EBLIDA koduleheküljelt (CELIP 2000). Projektist

andis ülevaate juhtgrupi liige Maja Zumeri ka oma ettekandes IFLA konverentsil Bostonis 2001. aastal (Zumer 2001).

Olgu siin märgitud, et IFLA on heaks kiitnud oma autoriõiguse ja teiste juriidiliste küsimuste komitee poolt ette valmistatud litsentsimise põhimõtted (Licensing principles 2000).

Projekti finantseeris Euroopa Komisjon. ERÜ esindajana osales projektis Kalju Tammaru, keda tegusalt toetas ERÜ büroo. Seminari õnnestumisele aitas kaasa Eesti Rahvusraamatukogu.

Seminar "Kuidas saada raamatukogule elektroonilise info kasutusõigust" toimus Eesti Rahvusraamatukogus 19. septembril 2001. Seminari viis läbi meile juba tuttav Tuula Haavisto Soomest. Ta andis ülevaate litsentseerimise olemusest ja alustest, litsentsidest kui elektroonilise info kasutamise ühest optimaalsest võimalusest. Erilist tähelepanu pöörati erinevatele konsortsiumitele kui raamatukogude ühistöö vormile. Toodi näited ligi 20 riigi raamatukogude tegevusest litsentside soetamisel. Eesti kogemustest rääkisid Marika Meltsas Tartu Ülikooli Raamatukogust ja Krista Kiisa Eesti Rahvusraamatukogust.

Projekti käigus kogutud andmed näitavad, et peaaegu kõik vaadeldud riigid on raamatukogude vahendusel litsentside soetamisel elektroonilise info kasutamiseks üsna algajad. Samas on palju õppida meie kolleegidelt üle maailma, kuna vajaliku info õiguste omanikud on suures osas samad. Eesti teadlane, poliitik või muidu huviline vajab sama informatsiooni, mida tema kolleeg Saksamaal, Inglismaal või Ameerikas. Seega on kirjastajate või vahendajate pakutavad lepingud ja nende tingimused üsna analoogsed ning teiste kogemustest õppimine toob ainult kasu. Või koguni aitab ära hoida vigu, mis võivad osutada üsna kalliteks ka rahalises mõttes. Litsentsilepingu sõlmimine eeldab korralikku kodutööd, põhjalikkust dokumentidega töötamisel ja orienteerumist seadusandluses. EBLIDA on avaldanud lühikese meespea raamatukoguhoidjatele, mida tuleks arvestada sõlmides litsentsilepingut. Sellise konsekti vajalikkust näitab seegi, et 2001. a. lõpus ilmus väljaandest uus trükk (Licensing digital 2001), kuigi ta on juba ammu ka elektrooniliselt kättesaadav. Samuti on seda väljaannet EBLIDA loal tõlgitud mitmesse keelde.

Projekti juhtgrupp osales ka Raamatukogude Konsortsiumite Rahvusvahelise Liidu Euroopas 3. konverentsil Espoos (e-ICOLC, *International Coalition of Library Consortia in Europe*) (3<sup>rd</sup> e-ICOLC 2001). Erinevate riikide raamatukogud on leidnud just nimelt konsortsiumites sobiva koostöö vormi litsentsitud teabe kasutamiseks. Ka meie konsortsium on Euroopa tasandil juba mitmendat korda analoogsetel konverentsidel esindatud ja eks ole tunnustuseks seegi, et Tartu Ülikooli Raamatukogu direktor Toomas Liivamägi oli üks konverentsi juhatajatest.

Ka Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumit ootab ilmselt ees suur tööpõld vajaliku teabe soetamisel. Tundub olevat mõttekas kasutada juba

olemasolevat struktuuri ja väljakujunenud suhteid, selle asemel, et hakata looma uut. Ilmselt on meie mahtude juures ka üsna otstarbekas toime tulla ühe või paari konsortsiumiga. Samas on riike, kus need tegutsevad erinevate raamatukogutüüpide kaupa jne.

Rääkides litsentsilepingute sõlmimisest Eesti oludes, on oluline märkida, et pärast aastaid kestnud arutelu võttis Riigikogu 26. septembril 2001 vastu "Lepingute ja lepinguväliste kohustuste seaduse" (Lepingute 2001). Eelnõu oli meile tuttav "Võlaseaduse" nime all. Lisaks üldistele põhimõtetele on oluline 18. peatükk, mis käsitleb litsentsilepingut. Kuid hoolikalt tuleks tutvuda ka paljude teiste peatükkidega. Ette on valmistatud ka muudatused "Autoriõiguse seaduses", millised tulenevad mainitud seadusest. Eesti seaduse tundmine on tähtis, kuna leping võib olla koostatud hoopis teiste seisukohtade põhjal. Igal juhul on vaja järgida, et ta oleks juriidiliselt kehtiv ka Eestis. Erinevate riikide seadused aga erinevad paljudes küsimustes.

Lõpetuseks täiendavat infot ülmärgitud artiklis "Raamatukogud ja autoriõigus" käsitletu juurde (Tammaru 2000). Pikka ja palavat vaidlust tekitanud Euroopa Liidu direktiiv autoriõiguse mõningate aspektide harmoniseerimise kohta infoühiskonnas võeti vastu 22. mail 2001. a. (Directive 2001). Raamatukoguhoidjate tõsise ja argumenteeritud töö tulemusena jõuti lõpuks kompromissini, mis võimaldab liikmesriikidel kehtestada elektroonilise info tasuta kasutamiseks teatud tingimustel erandeid üldreeglitest. Erandite loetelu on antud direktiivi artiklis 5 ja nüüd on kõigil liikmesriikidel alates direktiivi vastuvõtmisest 18 kuud aega, et viia oma seadusandlus vastavusse kehtestatud nõuetega. Kuna Eesti läheneb Euroopa Liidule, on sama protsess ees meilgi. Raamatukoguhoidjatel ja neid esindavatel institutsioonidel tuleb hoolega jälgida toimuvat ja öelda oma sõna sekka kaitsmaks vajadusel raamatukogude kasutajate võimalusi ja õigusi ka elektroonilise info vabaks kasutamiseks ettenähtud võimaluste piires.

## Viited

3<sup>rd</sup> e-ICOLC (International Coalition of Library Consortia in Europe) 29.11. - 1.12.2001 Espoo, Finland.

URL: <http://www.lib.helsinki.fi/finelib/eicolc.html> (02.05.02)

CELIP : Central and Eastern European Licensing Information Platform. (2000).

URL: <http://www.eblida.org/celip/> (02.05.02)

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and

- related rights in the information society. *Official Journal L 167* ,  
22/06/2001 p. 0010 - 0019.
- URL:  
[http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga\\_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32001L0029&model=guichett](http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32001L0029&model=guichett) (02.05.02)
- Lepingute ja lepinguväliste kohustuste seadus. (2001). *Riigi Teataja*. I osa.  
Nr.81, 16. okt., lk. 3651-3918.
- Licensing digital resources: how to avoid legal pitfalls? (2001) The Hague :  
EBLIDA. Kättesaadav ka elektrooniliselt  
URL: <http://www.eblida.org/>
- Licensing principles (2000) /prepared by IFLA's Committee on Copyright  
and other Legal Matters.  
URL: <http://www.ifla.org/V/ebpb/copy.htm> (02.05.02)
- Zumer, M. (2001). Licensing issues for Central and East European Libraries.  
*In: 67th IFLA Council and General Conference : conference programme  
and proceedings.*  
URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla67/pprog-e.htm> (02.05.02)
- Tammaru, K. (2000). Raamatukogud ja autoriõigus. *Eesti Raamatukogu-  
hoidjate Ühingu aastaraamat, 1999*, lk. 44-49.

## ELEKTROONILISE RAAMATUKOGU VÕIMALIKKUSEST EESTIS

### Taust

Eesti suurimates raamatukogudes alustati võrgus pakutavate andmebaaside katsetusi 1998. aastal. Internetiühendus oli küll soovitud aeglasem, kuid siiski piisavalt stabiilne, et üles kaaluda paratamatult vähemkasutatavad kohtkasutuses CD-ROM-idel andmebaasid. Raamatukogud teadvustasid, et kirjastustega soodsamate kokkulepete sõlmimiseks on kasulik moodustada konsortsiume.

1998. a. novembris loodi ELNET Konsortsiumi juurde ka elektrooniliste teavikute komplekteerimise koordineerimise töögrupp. 1999. aastal jõuti täistekstandmebaaside ostmiseni, kusjuures kolm raamatukogu leppisid kokku, et ostavad ühiselt EBSCO täistekstandmebaasid ning saavutasid seeläbi, et firma EBSCO tegi neile sooduspakkumise. Andmebaasi EBSCO *Academic Search Elite* ühisostus osalesid Tartu Ülikooli Raamatukogu, Rahvusraamatukogu ja Eesti Akadeemiline Raamatukogu. Eesti jaoks oli see esimene samm maailmas juba tavaks kujunenud elektroonilise informatsiooni ostmiseks moodustatavate konsortsiumite loomisel.

### eIFL projekt

Alates 2000. aastast käivitus projekt eIFL (*Electronic Information for Libraries*). EBSCO ja OSI (*Open Society Institute*) ühisprojekti raames teeb EBSCO kõigis 39-s George Sorosi poolt finantseeritud Avatud Ühiskonna Instituudi võrgustikus olevas riigis interneti vahendusel kättesaadavaks üle 3000 valdavalt sotsiaal- ja humanitaarteadustealase täistekstajakirja, ajalehe, teatmeteose, samuti mitme uudisteagentuuri uudised ning meditsiinilase andmebaasi *Medline*. Riikidele määrati aastateks 2000–2002 fikseeritud hind, Eestile on see 48 000 \$.

Kuna Avatud Eesti Fond lõpetas 2000. aastal oma tegevuse senisel kujul, määrati seni EBSCO andmebaaside ühishanget koordineerinud Marika Meltsas eIFL projekti koordinaatoriks Eestis.

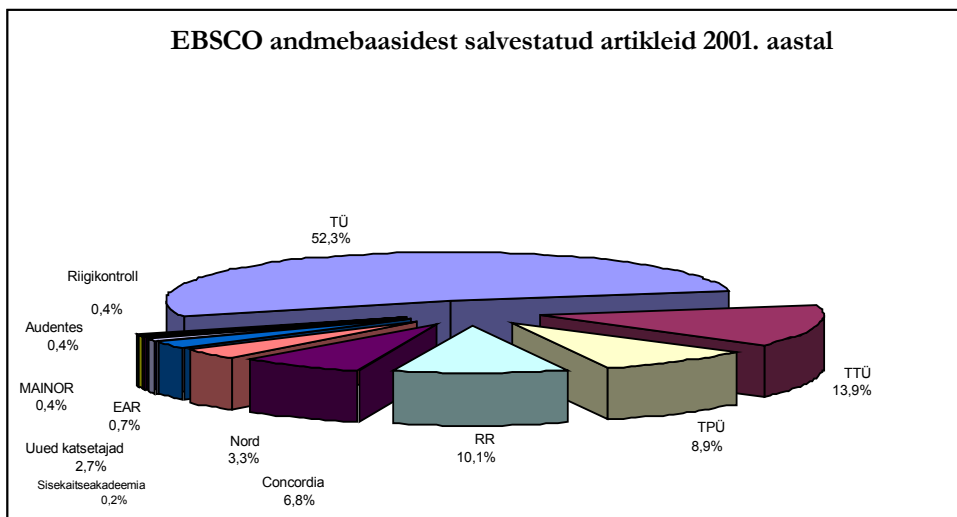
Et katta nõutav aastamaks, tuli kujunenud olukorras EBSCO andmebaase tellivate raamatukogude ringi laiendada. 2000. aastal ühinesid mittemformaalse EBSCO konsortsiumiga kaheksa raamatukogu – TÜR, EAR, RR, TTÜR, TPÜR, eraülikoolide Akadeemia “Nord”, Audentese Kõrgema Ärikooli ja Concordia Rahvusvaheline Ülikool Eestis raamatukogud. 2001. aastal raamatukogude arv suurenes veelgi, andmebaaside ühisostus osales 11 raamatukogu, lisandusid Mainori Majandusinstituut, Sisekaitse-

akadeemia, Riigikontrolli raamatukogu. Aasta lõpul soovisid andmebaaside ostuga ühineda veel Eesti Panga ja Rahandusministeeriumi raamatukogu.

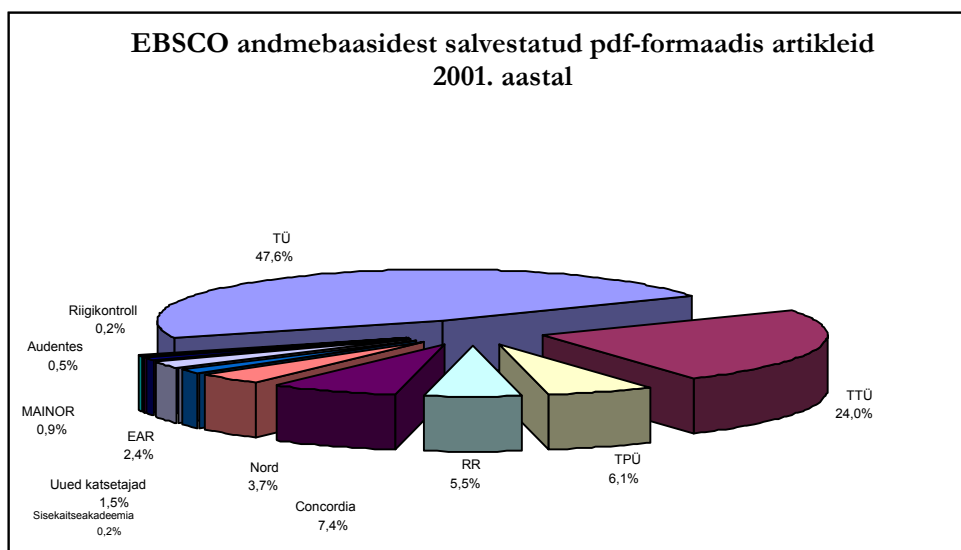
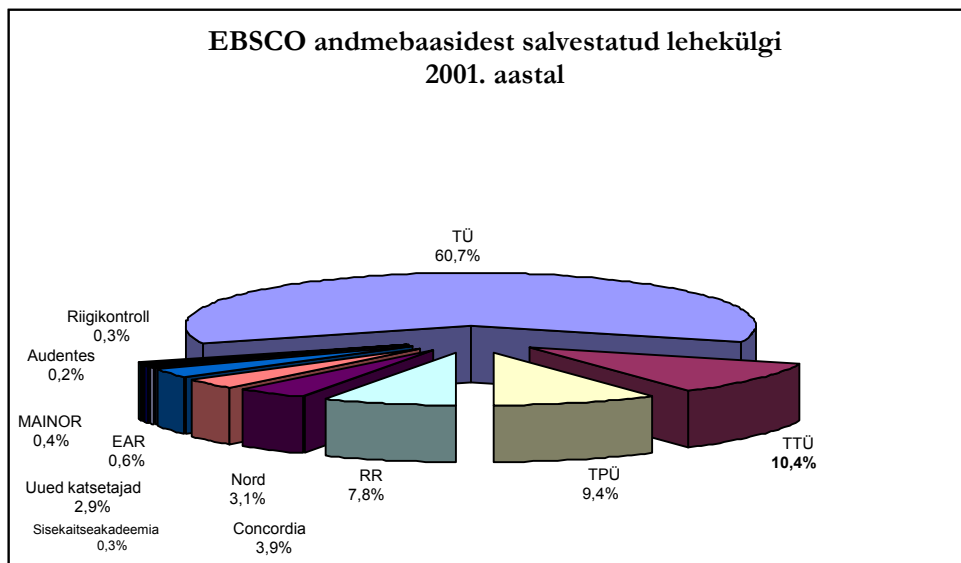
2001. aastal rikastusid EBSCO pakutavad andmebaasid nii teabeallikate kui lisateenuste osas märkimisväärselt. Täistekstandmebaasidesse lisandus üle 2000 ajakirja, eeskätt loodus- ja täppisteaduste aladelt. Ka majandusandmebaasi *Business Source Premiere* lisandus sadu uusi ajakirju. EBSCO tegeleb aktiivselt retrodigiteerimisega, juba on mõni ajakiri aastast 1965 täistekstidena kättesaadav. Andmebaasi *Master File Premiere* lisati aga mitmeid uusi teatmeteoseid (*Hutchinson's Biography Database, Britannica Biographies, Cambridge Dictionary of American Biography* jt.)

eIFL projekti raames on EBSCO kohustunud andmebaasidesse lisama vastavate maade ingliskeelseid kvaliteetajakirju. Eestist jõudsid tänu eIFL projektile EBSCO andmebaasidesse ajakirjad *Trames, Sign Systems Studies, Papers on Anthropology, Töid märgisüsteemide alalt, Teaduste Akadeemia toimetised*. Seega on projekt aidanud kaasa ka Eesti teadlaste tööde laiemale tutvustamisele maailmas. Kasutajasõbraliku lisateenusena pakutakse võimalust haakida andmebaasidega raamatukogusse tellitud elektroonilisi ajakirju jt. täistekstandmebaase (*SmartLinks*).

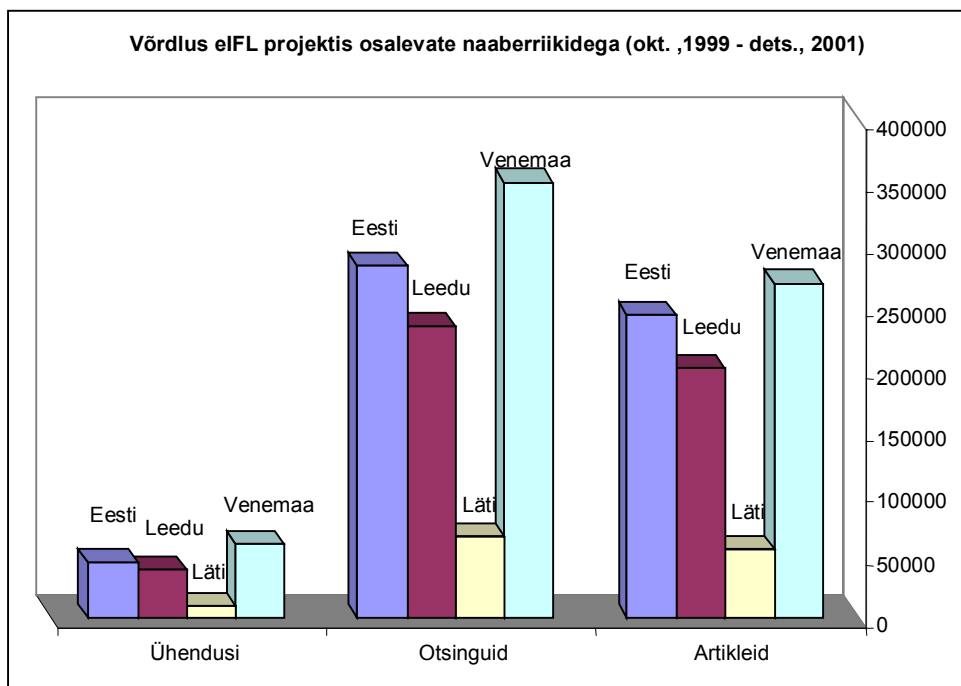
Ülevaade statistikast, samuti võrdlus naaberriikidega ning eIFL võrgustikus olevate raamatukogude kogukasutusega, annavad tunnistust sellest, et Eesti on olnud väga aktiivne andmebaaside kasutaja. EBSCO andmebaaside kasutusstatistika näitab, et elektrooniliste ajakirjade kasutatavus on suurenenud pidevas tõusujoones. Eestis salvestati/trükiti 1999. aastal 40 876 artiklit, 2000. aastal 101 319 ning 2001. aastal 128 226 artiklit. Kokku salvestati 2001. aastal 1 mln. 124 863 lehekülge, lisaks 10 726 pdf-formaadis (skaneeritud) artiklit. Kõige aktiivsem andmebaaside kasutaja on olnud Eesti suurim ülikool – Tartu Ülikool.







Võrreldes Eesti rahvaarvu naaberriikidega võib väita, et ühe elaniku kohta oli Eesti kõige aktiivsem EBSCO andmebaaside kasutaja.



Vastavalt lepingule firmaga EBSCO on võimalik fikseeritud aastamaksu eest andmebaase piiramatult kasutada kõigis Eesti teadus- ja rahvaraamatukogudes, samuti ministeeriumides, mittetulundusühingute raamatukogudes. Lisaks on nimetatud raamatukogudel õigus anda oma registreeritud lugejatele parool andmebaaside kasutamiseks kodus. See tähendab, et lisaks raamatukogudele võiks avalikes internetipunktides ja igas Eesti kodus, kus on internetiühendusega arvuti, olla kättesaadav mitmekesine valik elektroonilisi ajakirju, ajalehti, teatmeteoseid ja meditsiinilist informatsiooni.

Rikkalik elektrooniliste ajakirjade valik jagab huvipakkuvat ja vajalikku informatsiooni nii õpilastele, õpetajatele, üliõpilastele, teadlastele kui ka tavakodanikele.

Internetiühenduste poolest väga edukas Eesti riigis oleks äärmiselt tähtis andmebaaside ostu tsentraalne rahastamine, et kord riiki ostetud inforessurss jõuaks tõepoolest kõige laiemale lugejaskonnani. Kahjuks piirdus aastatel 1999–2001 kasutajaskond vaid eelnimetatud raamatukogudega. ELNET Konsortsium pöördus nii 2000. aastal kui 2001. aastal projekti tsentraalse rahastamise taotlusega Kultuuriministeeriumi ja Haridusministeeriumi poole. 2001. aasta alguses selgus, et esialgu lubatud ühisraha andmebaaside ostmiseks siiski ei leitud. 2002. aastaks jõuti siiski positiivse tulemuseni. Nimelt tegi Kultuuriministeerium 2001. aasta lõpus sihtotsustarbelise ühe miljoni Eesti krooni suuruse eelarve ülekande Haridusministeeriumile EBSCO riigilitsentsi rahastamiseks. Viimane eraldas selle raha ELNET Konsortsiumi kaudu Eesti osalemiseks eIFL projektis 2002. aastal.

Selline asjade käik avab kõigile Eesti raamatukogudele juurdepääsu EBSCO andmebaasidele, samas seab see ka Eesti raamatukogudele vastutuse, et kõik inimesed, kes on elektrooniliste andmebaaside kasutamisest huvitatud, sellele teabele ka hõlpsasti ikka ligi pääseksid. Maksimaalse eesmärgi saavutamiseks tuleb projekti kaasata ka võimalikult palju rahvaraamatukogusid. Seda võib küll takistada internetiühenduse puudumine või kasutajaskonna puudulik inglise keele oskus. Rahvaraamatukogudele annab juurdepääs EBSCO andmebaasidele aga loodetavasti palju uusi kogemusi töötamiseks elektroonilise informatsiooni keskkonnas.

### **eIFL jätkuprojekt**

2001. aastal otsustas Avatud Ühiskonna Instituut Budapestis alata eIFL jätkuprojekti, mille raames lisaks EBSCO andmebaasidele taotletakse juurdepääsu teadus- ja tehnoloogia alastele e-ajakirjadele.

Esmalt uuriti eIFL projektis osalevate riikide raamatukogude infovajadust. Projekti laia mastaabi arvestades otsustati piirduda täistekst-andmebaasidega, sest nende järele on kõige suurem nõudlus. Juulis esitati maailma juhtivatele kirjastustele ja infokompaniidele üleskutse teha pakkumised eIFL konsortsiumile. Rahvusvaheline hindamismeeskond valis välja sobivad pakkumised (kirjastused *Blackwell Publishing*, *Cambridge University Press*, *HighWire Press*, *Institute of Physics Publishing*, *Bell & Howell Proquest*, *American Physical Society*) oktoobris. Aasta lõpul tuli raamatukogudel avaldada arvamust, millistest infoteenustest ollakse huvitatud. Kirjastajad on hinnapakkumisi teinud erinevalt – kas kogu eIFL konsortsiumile, igale raamatukogule eraldi või kogu riigile. *American Physical Society* ei laiendanud oma pakkumist neile riikidele (sh. Eestile), kus neil juba on arvestatav hulk tellimusi. 2002. aasta alguses toimuvad läbirääkimised kirjastustega ja ka andmebaaside tasuta katsetused. Aprillis on plaanis luua eraldiseisev konsortsium (*MultiCountry Consortia*), mis peaks võtma üle siiani OSI (*Open Society Institute*) poolt tehtava töö. Esimesel kolmel aastal toetab George Soros osaliselt selle konsortsiumi käivitamist ja tööd.

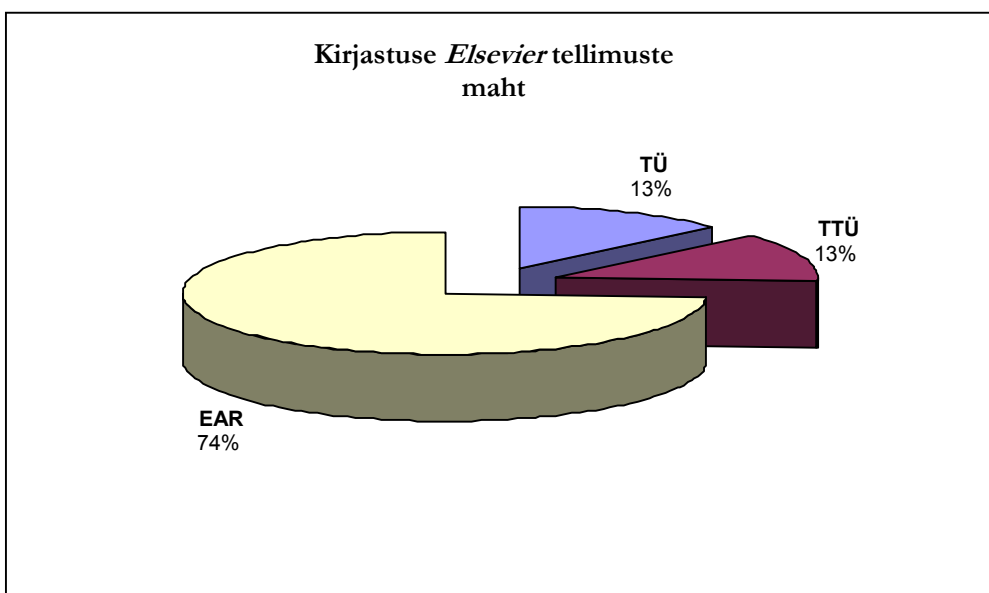
Väga erineva kultuurilise tausta ja võimalustega riikide konsortsiumi ülesehitamine ja tööhoidmine tundub küll väga keerulise ülesandena, kuid väikestele ja piiratud rahaliste ressurssidega riikidele annab organiseerumine suurde konsortsiumi jõudu ja lisavõimalusi läbirääkimistel väga kallile informatsioonile juurdepääsu ostmiseks. Seega jääb vaid loota ja kõigiti kaasa aidata nimetatud konsortsiumi rajamisele. Eestist kuuluvad eIFL konsortsiumi töögruppidesse Toomas Liivamägi (strateegia töögrupp) ja Marika Meltsas (infoallikate sisu hindav töögrupp).

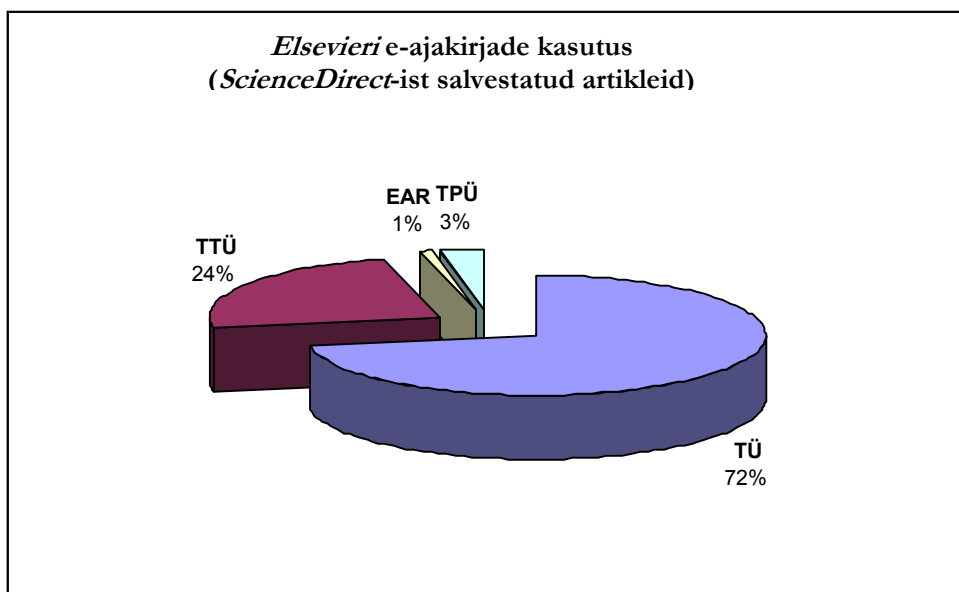
### ScienceDirect

2001. aastal jõuti veel teisegi ühisostuni. Neljast raamatukogust koosnev konsortsium (EAR, TTÜR, TÜR, TPÜR) ostis juurdepääsu kirjastuse *Elsevier* andmebaasile *ScienceDirect*. Sisuliselt tähendab see kirjastuse *Elsevier* Eestisse tellitud ajakirjade ristkasutuse ostu, st. Eesti Akadeemilisse Raamatukokku tellitud ajakirjad on elektrooniliselt kättesaadavad ka Tartu Ülikoolis ja vastupidi, Tartusse tellitud ajakirjad on elektrooniliselt kättesaadavad ka Tallinnas. Esmakordselt oli ühisostulepingu sõlmijaks ELNET Konsortsium.

*Elsevieri* ajakirjad on väga kallid, elektroonilise ristkasutuse võimaluse eest andmebaasis *ScienceDirect* tuleb aga paberil tellitud ajakirjade hinnale maksta lisaks veel 6,5%. Tallinna Pedagoogikaülikoolil ei olnud *Elsevieri* ajakirjade tellimusi ja *ScienceDirect* konsortsiumiga ühinemiseks tuli maksta vaid liitumismaks.

Mõningate Eesti jaoks õnnelike tehniliste viperuste tõttu said Eesti teadlased kasutada *ScienceDirect* andmebaasi täies mahus (1200 ajakirja) terve aasta vältel. Selle aja jooksul trükiti ja salvestati üle 155 000 artikli. Aastase "infovabaduse" jooksul kasutatud ajakirjade statistika lubab põhjalikumal uurimisel teha Eesti teadlaste infovajaduse kohta ka mõningaid üldistusi. Selgus, et Eestisse paberil tellitud ajakirjade nimestik ja elektrooniliselt enimkasutatavate ajakirjade nimestik kattusid vaid osaliselt. Taaskehtestatud piiratud juurdepääs vaid Eestisse tellitud ajakirjadele (10% *Elsevieri* ajakirjade koguarvust) on aga midagi sellist, millega kasutajad enam leppida ei taha. Täies mahus *ScienceDirect* andmebaasi ostmine on paraku Eestile rahaliselt ülejõukäiv.





### Andmebaaside tasuta katsetused

Andmebaaside tasuta katsetused on võimaldanud viimastel aastatel raamatukogudel tutvuda paljude infokompaniide toodetega, neid omavahel võrrelda ning, võttes arvesse kasutajate tagasisidet, kujundada elektrooniliste andmebaaside komplekteerimisel prioriteete.

Ka 2001. aastal toimus mitmete andmebaaside ja elektrooniliste ajakirjade katsetusi. Olulisematest nimetaks ISI *Web of Science*, *Current Contents Connect*, *SpringerLink*, *Periodical Contents Index (PCI)*. Väga aktiivset turunduskampaaniat kogesid Eesti raamatukogud 2001. aasta oktoobris, kui OCLC korraldas oma toodete kuuajalise katsetuse. Konkureerivat infokompaniid (EBSCO) võrreldi nõukogudeaegse "Ladaga", mis kõigile tuttav ja kodune, kuid firma arvates tuleks meil ka teiste, paremate autodega õppida sõitma. Teenuste ja toodete tutvustamiseks ei peetud paljuks isegi juhendite ja reklaammaterjali eesti keelde tõlkimist.

Rahapuudusel on enamik katsetusi jäänud katsetusteks. Ameerika Infoinstituudi andmebaasi *Current Contents Connect* võrguversiooni ostulepingu sõlmimiseni jõudis vaid Tartu Ülikooli Raamatukogu. OCLC otsingupaketid (raamatukoguhoidja poolt vahendatud infootsinguteks) ostsid aga Eesti Rahvusraamatukogu ja Tallinna Pedagoogilise Ülikooli Raamatukogu. Kõige rohkem on oma lugejatele ostnud võrgus kasutatavaid andmebaase ja elektroonilisi ajakirju Tartu Ülikooli Raamatukogu.

## Probleemid, takistused

Elektroonilise raamatukogu loomine nõuab raamatukogudelt suuri lisakulutusi, raamatukogude komplekteerimise eelarved on tegelikult aga kahanenud. Eriti kallis on täppis- ja loodusteadustealane teadusinformatsioon. Probleemiks on ka teadusasutuste keerulised alluvussuhted, naabermaajades või mõne kilomeetri kaugusel asuvad teadusinstituudid võivad kuuluda erinevate institutsioonide alla. Seega peaksid neile ostma juurdepääsu andmebaasidele erinevad raamatukogud. Samas puuduvad kahel suuremal Eesti raamatukogul institutsioonid, kellele elektrooniliste teavikute kasutamiseks litsentse osta. Elektrooniline teadusinformatsioon peaks aga olema teadlasele kättesaadav 24 tundi ööpäevas ja otse tema laua taga. Eesti teadussüsteem on läbinud tõsise reformi ja enamik teadusarendustegevustest toimub nüüd põhiliselt ülikoolides. Ülikooliraamatukogude komplekteerimiseelarved on teadusinformatsiooni ostmiseks aga ebapiisavad. Elektroonilise raamatukogu loomine nõuab ühtlasi ka teadusraamatukogude võrgustiku reorganiseerimist.

Paljud eesti teadlased on olemasolevast raamatukogude süsteemist võõrandunud, sest pahatihti leiavad nad sealt suure otsimise peale vaid murdosa vajalikust informatsioonist. Kui puudub kriitiline mass teadusinformatsiooni, otsustab teadlane, et on otstarbekam sõita Soome, kus kolleegi tööarvuti või ülikooli raamatukogu arvuti taga on avatud juurdepääs tuhandetele juhtivate teaduskirjastuste ajakirjadele. Akadeemik Jaak Järv on seda väljendanud nii: "Märksõnade kaudu on võimalik kõik üles leida. Leiad ühest ajakirjast viite ja lähed selle kaudu teise sisse. Saan vaadata, kes on mingi märksõna kohta maailmas midagi avaldanud ja kes on minu artiklitele viidanud." (Järv 2001) Korraldades 2001. aasta mais Eesti Teaduste Akadeemias seminari "Digitaalne teadusinfo ja teadusraamatukogud", kirjutas Jaak Järv TÜ ajalehes: "Eestis puudub siiani süsteem, mis tagaks nii teaduse kui arendustegevusega tegelejate juurdepääsu digitaalsel kujul levitatavale kaasaegsele teadusinfole. Mujal on see süsteem loodud ja töötab. Meil seda pole, ja seda mitte rahapuudusest, vaid asjaosaliste ametnike saamatuse ja ebakompetentsuse tõttu." (Digitaalne 2001)

Tõsi, teadlased ei kujuta enamasti ette, kui palju on sarnase pealtnäha lihtsa kuid hästitoimiva süsteemi tarvis investeerida. Kõik, mis interneti vahendusel on kättesaadav, arvatakse olevat kas tasuta või väga odav. Sageli ei osata võrgus leiduva informatsiooni puhul aimatagi raamatukogu rolli selle kättesaadavaks tegemiseks, kui aga soovitud artikli täistekst jääb hiireklõpsu kaugusele ja ekraanile ilmub teade, et kahjuks pole te selle teenuse autoriseeritud kasutaja, süüdistatakse tegematajätmistes raamatukogu. Pole ka haruldased väited "Milleks meile raamatukogu, kasutan hoopis *ScienceDirect*'i". Vääritimõistmist saab ära hoida vaid kasutajaid piisavalt informeerides. Samas võib tuua ka näiteid väga

produktiivsest koostööst raamatukoguga. TÜ majandusteaduskond on teadusinformatsiooni parema kättesaadavuse nimel rahastanud mitmete raamatukogu vahendusel kogu ülikoolile kättesaadavaks tehtud täistekst-andmebaaside ostu.

Soomes hästitoimiv e-raamatukogu FinELib loodi Haridusministeeriumi initsiatiivil ja finantseerimisel. Ülikoolide paremaks varustamiseks elektroonilise teadusinformatsiooniga eraldab põhjanaabrite Haridusministeerium igal aastal ühisostudeks 18 mln. FIM-i, ülikoolid ise lisasid 2001. aastal ühisostude jaoks veel 7 mln. FIM-i.

Ka teiste riikide kogemused näitavad, et elektroonilise raamatukogu loomisel ei ole saavutatud alguses loodetud rahalist kokkuhoidu, küll on aga teadlaste juurdepääs teadusinformatsioonile märgatavalt paranenud. (Pinfield 2001).

### **Kokkuvõtteks**

Kasutajad on võtnud elektroonilised andmebaasid ja ajakirjad kiiresti omaks, kuid ei ole rahul pakutavate andmebaaside kitsa valikuga.

Raamatukogud peavad tegema kõik, et elektrooniliste teadusajakirjade ja andmebaaside valikut laiendada ning tagada teadlastele vajalik kriitiline hulk informatsiooni. Ilma lisafinantseerimiseta seda aga teha ei suudeta. Riik peaks rahastama proportsionaalselt teaduse sihtfinantseerimisega ka teadusarendustegevuseks vajaliku teadusinformatsiooni hankimist. Parimaks lahenduseks võiks olla Soome FinELib eeskujul kogu Eesti teadlaskonna huve teeniv sihtfinantseeritav elektrooniline raamatukogu.

Litsentside ostmine ja hind sõltub enamasti institutsioonide (ülikoolide) ning neis õppivate üliõpilaste, kraadiõppurite arvust, kuid kirjastused soosivad ühisoste, tehes nii suuremaid allahindlusi. Väikese riigina ei ole Eesti positsioon hulgiostjana küll soodus, kuid organiseeritud ja hästitoimiva struktuurina saaks Eesti e-raamatukogu osaleda suuremates rahvusvahelistes konsortsiumites usaldusväärse partnerina.

### **Viited**

Digitaalne teadusinfo ja raamatukogud. (2001). *Universitas Tartuensis*, 27. aprill, lk. 2.

Järv, J. (2001). Akadeemik Jaak Järv: tuleb luua digiraamatukogu: [intervjuu] / intervjuueerinud Peeter Ernits. *Luupe*, nr. 5(132), 18. mai, lk. 30.

Pinfield, S. (2001). Managing electronic library services: current issues in UK higher education institutions. *Ariadne*, Issue 29.

URL: <http://www.ariadne.ac.uk/issue29/pinfield/intro.html>  
(05.02.2002)

Jüri Järs

## RAHVARAAMATUKOGUDE INFOSÜSTEEM AASTATUHANDE VAHETUSEL

Rahvaraamatukogude automatiseerimist alustati 1995. aastal peaaegu tühjalt kohalt, sest puudusid nii arvutid, kohtvõrgud, internetiühendused, raamatukogutarkvara kui ka vajaliku kvalifikatsiooniga töötajad. Toetudes infosüsteemi (IS) lähteuringu tulemustele, koostas ERÜ rahvaraamatukogude automatiseerimise töörühm aastail 1995–1996 projekti “Eesti rahvaraamatukogude infosüsteemi loomine: linna ja maakonna keskraamatukogud”, mis seadis eesmärgiks vajaliku riistvara ning raamatukogutarkvara hankimise ja seadistamise, kohtvõrkude väljaehitamise ning raamatukoguhoidjate koolituse läbiviimise. Projektis määratleti üldised nõuded, millele IS peab vastama ja täpsed nõuded igale funktsionaalsele moodulile, kavandati keskraamatukogudes loodav tehniline infrastruktuur. IS juurutamine kogumaksumusega 18 miljonit krooni kavandati aastail 1996–1999 mitmeetapilisena. Projekti rahastamiseks tuli taotleda vahendeid erinevatest allikatest – kohalike omavalitsuste eelarved, riigieelarve IT-kulud, kodu- ja välismaa sihtasutuste toetused, välisabi. Jooksevkulusid kogumaksumuses ei arvestatud ja need pidi kandma iga osalev raamatukogu ise. Projekti juhtorganiks oli ERÜ rahvaraamatukogude automatiseerimise töörühm, kuhu kuulus iga osaleva raamatukogu esindaja, ERÜ juhatuse ja Kultuuriministeeriumi esindaja ning projektijuht. Töörühma ülesandeks oli raamatukogude vajaduste analüüs, lahenduste ja otsuste kooskõlastamine, tarkvara arendamise ettepanekute esitamine, projektiarendus ning finantseerimistaotluste koostamine. IS juurutamiseks moodustati igas raamatukogus eraldi töörühm, kuhu kuulusid raamatukogu direktor, raamatukogutarkvara haldur ja eri töövaldkondade spetsialistid.

Tänu Avatud Eesti Fondi toetusele (2 miljonit krooni) alustati 1996. aastal projekti elluviimist. Raamatukogutarkvara valimiseks ja riistvara hankimiseks moodustati kultuuriministri käskkirjaga ekspertide rühm. 20. mail saadeti neljale firmale – *Akateeminen Tietopalvelu Oy (ATP Oy)*, *BTJ Kirjastopalvelu Oy*, *Information Management & Engineering Ltd.* ja *Norsk Systemutvikling A/S* – pakkumiskutsed osalemaks raamatukogutarkvara hankekonkursil. Pakkumiskutse sisaldas üle 100 täpsustava küsimuse süsteemi arhitektuuri, kohandatavuse, paindlikkuse, ühilduvuse, funktsionaalsuse, hoolduse, koolituse, dokumentatsiooni ja väljatöötaja kohta. Valik tehti ATP Oy toote *Kirjasto 3000* kasuks, mida eelistasid üheksast ekspertrühma liikmest kuus. Järgnesid läbirääkimised ning lepingu teksti



ettevalmistamine. Leping sätestas *Kirjasto 3000* eesti versiooni rakendamise 18 keskraamatukogus (Harju Maakonnaraamatukogu kasutas *MikroMARC-i* ja Võrumaa Keskraamatukogul oli ATP Oy-ga eraldi *Kirjasto 3000* kasutamise leping) ning 45 töökoha varustamise tarkvaraga. 6. novembril avati Tallinnas *Kirjasto 3000* Eesti tugikeskus – ATP Tarkvara OÜ.

Riist- ja võrkvara spetsifikatsioonid kooskõlastati ATP Oy-ga ning saadeti hankekonkursil osalemiseks kolmele Eesti suuremale arvutitootjale (Astrodata, MicroLink ja Pennu). Parimaks osutus Astrodata pakkumine. Riist- ja võrkvara seadistamine ning võrgukaablite paigaldamine algas oktoobris ja *Kirjasto 3000* eesti versiooni installeerimine novembris. Kuigi ATP Tarkvara OÜ tegi oma tööd püüdnult, ei õnnestunud aasta lõpuks tarkvara kõikides raamatukogudes installeerida. Plaanitud raalkataloogi pidamisele tõmbas alates 1997. aasta algusest joone peale see, et *Kirjasto 3000* eesti versioon osutus üle ootuste vigasemaks ja ebatöökindlamaks. Eesti-vene klaviatuuri- ja printeridraivereid oleks tulnud testida mitte 18 Eesti raamatukogus, vaid tarkvara väljatöötaja juures enne installeerimist. *Kirjasto 3000* eesti versioonis oli ka palju funktsionaalseid puudusi, rääkimata eestikeelse kasutajaliidese rabadusest ja dokumentatsiooni puudulikkusest. Täielikku vigade loetelu oli raske koostada, sest installeeringud eri raamatukogudes käitusid erinevalt. 1997. aasta jaanuaris kirjutati alla lepingu lisaprotokollile, milles fikseeriti edasine tööde käik kasutuskõlbliku *Kirjasto 3000* eesti versiooni väljatöötamiseks. Järgnenud kaheksa kuu jooksul tehti hulgaliselt parandusettepanekuid ja projektijuht testis uusi tarkvara versioone kuues kohas: Kärdla, Põlva, Rapla, Tallinna ja Võrumaa keskraamatukogus. Oktoobris otsustati, et tarkvara on üldjoontes kasutuskõplik, kuid väljatöötajal tuleb jätkata arendustööd vastavalt lepingule ja teha ka väiksemaid parandusi.

1996. aasta lõpuks oli projekti elluviimisele kulutatud ligikaudu 3,6 miljonit krooni. Kohtvõrgu server ja kaabeldus oli paigaldatud kaheksasse raamatukogusse ning arvutitöökohti oli loodud üle 70, kuid kaheksal keskraamatukogul tuli läbi ajada paari-kolme *Windows 95* abil ühendatud töökohaga, neljal ainult ühe töökohaga. Internetiühendus oli ainult Saare Maakonna Keskraamatukogul ja Kärdla Keskraamatukogul. Kuna oli selge, et projekti jätkamist ei rahastata piisavalt, esitati stipendiumitaotlus OSI RLP-le (*Open Society Institute Regional Library Program*) Budapestis. Pärast läbirääkimisi ja täiendavate põhjenduste esitamist eraldas OSI RLP 1,1 miljonit krooni projekti teise etapi ülesannete täitmiseks 1997. aastal. Samaks otstarbeks saadi esmakordselt toetust (0,9 miljonit krooni) ka Kultuuriministeeriumi kaudu Eesti riigilt. 1997. aastal kulutati projekti elluviimiseks 3,5 miljonit krooni, mille eest hangiti puuduvad serverid ja ehitati välja kohtvõrgud ning suurendati tarkvara kasutajalitsentside, tööjaamade, printerite ja vöotkoodilugerite arvu. Lisaks *Kirjasto 3000* tarkvara puudustele takistas projekti elluviimist kirjeid ekspordivate

keskuste, Eesti üldise märksõnastiku ja UDK eestikeelsete liigitustabelite puudumine. Vaatamata raskustele võttis Kärkla Keskraamatukogu 1997. aasta detsembris kasutusele *Kirjasto 3000* laenutusmooduli.

Aastail 1996–1997, kui loodi IS baaskeskonda, sai keskraamatukogusid käsitleda ühtse mudeli alusel. 1998. aastal jõudis projekti elluviimine faasi, kus tuli hakata rohkem arvestama iga raamatukogu eripära. Keskraamatukogud asusid koostama oma IS arenduskavasid, mis valmisid järgmisel aastal. 1998. aastal alustati ka küla-, valla- ja linna-raamatukogude IS-ide loomist, arendamiseks välja maakondade raamatukogude regionaalsed infosüsteemid. Selleks hangiti Kultuuriministeeriumi toetusel 88 raamatukogule riistvara ja raamatukogutarkvara.

1999. aastal ilmusid trükist "Eesti üldine märksõnastik" ja UDK eestikeelsed tabelid. 2000. aastal valmis Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi (ELNET Konsortsium) ettevõtmisel tarkvaratoode US-FIN konverter, mis võimaldab konsortsiumi poolt kasutatava integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC andmebaasist raamatute kirjeid alla laadida ja kasutada *Kirjasto 3000* lähtekirjetena. Seega said lahenduse ka liigitamise, märksõnastamise ja kirjete impordi küsimused ning projektis püstitatud eesmärgid olekski nagu saavutatud. Kas sellega võiks lugeda projekti lõpetatuks? Kui lähtuda 1996. aastal püstitatud ülesannetest, siis – jah, kuid aeg läheb edasi ja MS-DOS-keskkonnas töötav ning ainult kohtvõrgus kasutatav *Kirjasto 3000* tarkvara on praeguseks muutunud eilse päeva lahenduseks. See, et ATP Oy ei suutnud porteerida oma tarkvara UNIX-keskkonda, nagu sätestas leping, seadis eelkõige raskesse olukorda meie suurimad, Tallinna ja Tartu keskraamatukogu. Nende tarbeks uuriti aastail 1999 ja 2000 mitmeid maailmaturul läbilõõnud TCP/IP protokollikomplektil põhinevaid tarkvaratooteid, kuid vastuvõetavat lahendust ei leitud. Põhjuseks oli kas liiga kõrge maksumus või slaavi tähestiku toetuse puudumine. Lahendus, kuigi mitte odav, õnnestus siiski leida – 2000. aasta lõpus astusid Tallinna Keskraamatukogu ja O. Lutsu nimeline Tartu Linna Keskraamatukogu ELNET Konsortsiumi liikmeks ja hakkasid tegema ettevalmistusi INNOPAC-i kasutuselevõtuks.

1999. aasta suvel külastasid Eestit OSI RLP eksperdid, kelle ülesandeks oli läbi viia projekti evalvatsioon ja anda hinnang OSI RLP eraldatud toetuse kasutamisele. Evalvatsiooniaruandes hinnatakse projekti üldiselt kordaläinuks, kuid märgitakse ära ka seda, et *Kirjasto 3000* tarkvara on vananenud ja tuleks asendada tänapäevasema, TCP/IP protokollikomplektil põhineva lahendusega, mis võimaldaks ratsionaalsemalt kasutada tööjõu-, serveri- ja andmeressursse.

Uue põlvkonna raamatukogutarkvara juurutamise eeltingimuseks on kõikide raamatukogude varustatus interneti püsiühendusega. Aastail 1997–1999 suurenes püsiühenduste arv visalt, kuid kasvas oluliselt 2000. aastal, kui "KülaTee 2" projekti raames investeeriti sellesse 2 miljonit

krooni. 2000. aasta lõpus oli internetiühendus 575-st rahvaraamatukogust 213-l, sealhulgas püsiühendus 169-l (29,4%). Oma Interneti koduleheküljel oli 12 rahvaraamatukogul, nende hulgas ka Põlva, Saaremaa, Tallinna, Tartu linna, Valga ja Võrumaa keskraamatukogul. 2000. aasta lõpuks leidis rahvaraamatukogudes kokku 866 arvutitöökohta, millest 303 olid lugejate käsutuses. Raamatukogutarkvara kasutas 195 raamatukogu (33,9%). Väiksemate raamatukogude olukord oli siiski kehv, sest kahes kolmandikus neist ei olnud veel ühtegi arvutit. Pakutavate teenuste ring - otsing elektronkataloogist ja internetist ning andmebaaside, CD-ROM-ide, elektronposti, tekstitöötlustarkvara ja veebilehekülje kasutamine - on aasta-aastalt laienenud, kuid tase on ebaühtlane ja raamatukogude võimalused erinevad. Lugejatele mõeldud arvutitöökohti on vähe, mis tekitab järjekordi ja sunnib raamatukogusid soovijaid eelregistreerima.

2001. aastal ehitati Kultuuriministeeriumi ja Tartumaa Oma-valitsuste Liidu koostöös välja interneti püsiühendused kõigis Tartumaa raamatukogudes, mis oli ühelt poolt optimaalne lahendus, sest maakonda käsitleti kui tervikut, kuid tekitas ka proteste, sest teised maakonnad kannatasid alafinantseerimise all. Kokkuvõttes võib öelda, et rahvaraamatukogude internetiseerimine on rahuldaval tasemel ainult Hiiu ja Tartu maakonnas. Võiks arvata, et olukorda aitab parandada avaliku teabe seadus, mis kohustab riiki ja omavalitsusi tagama 2002. aastal püsiühenduste väljaehitamise ja avalike internetipunktide (AIP) loomise kõigis rahvaraamatukogudes, kuid Kultuuriministeeriumile riigieelarvest selleks otstarbeks eraldatud summad ei ole piisavad. Aastail 2000 ja 2001 viis Riigikontroll läbi rahvaraamatukogude infotehnoloogilise infrastruktuuri loomise auditi, mille kokkuvõttes juhitakse tähelepanu sellele, et Kultuuriministeerium ei ole pööranud piisavalt tähelepanu interneti püsiühenduste loomisele ja AIP-de rajamisele. Kahjuks on Kultuuriministeeriumi IT-summade taotlusi igal aastal vähendatud, ja piiratud ressurssidega ei saa kõiki IT-valdkondi arendada. Lahendamaks avaliku teabe seadusega seotud küsimusi, moodustati 2001. aasta detsembris Kultuuriministeeriumi juurde rahvaraamatukogude internetiseerimist nõustav töögrupp. Kultuuriministeeriumi ja raamatukogude esindajate kõrval kuuluvad töögruppi ka Teede- ja Siseministeeriumi, riigi infosüsteemide osakonna, Eesti Informaatikakeskuse, ERÜ ja Sihtasutuse "Vaata Maailma" esindajad. Kuivõrd töögrupp suudab edendada rahvaraamatukogude internetiseerimist, oleneb paljuski sellest, kuidas õnnestub motiveerida ja kaasa haarata kohalikke omavalitsusi.

Praegu moodustavad *Kirjasto 3000* tarkvara kasutavad raamatukogud integreeritud raamatukogutarkvara kasutavate rahvaraamatukogude hulgas 89 protsenti, tarkvara *Raamat 2000* (R2000) kasutajaid on 6 protsenti ja muid tarkvaratooteid (CDS/ISIS, INNOPAC, URRAM,

MikroMARC, ARX-Raamat) kasutavaid raamatukogusid 5 protsenti. Uue põlvkonna raamatukogutarkvara väljatöötamises on vaatamata riikliku sihtfinantseerimise puudumisele toimunud siiski areng. OÜ "Urania" on välja töötanud veebipõhise tarkvara URRAM, mida kasutatakse ja samaaegselt ka testitakse arendamise eesmärkidel Kõrveküla (Tartu maakonna) raamatukogus ja Põlva Keskraamatukogus. Alates 2001. aasta oktoobrist töötab postiloend "urraja", mis on mõeldud URRAM-i kasutajate ja tegijate omavaheliseks suhtlemiseks. OÜ "Deltmar", kes võttis üle *Kirjasto 3000* hooldusteenuse osutamise, on välja töötanud *Windows* keskkonnas töötava raamatukogutarkvara RIKS, mis on mõeldud *Kirjasto 3000* asendamiseks. RIKS-i hakatakse esialgsete plaanide kohaselt testima Lääne maakonna raamatukogudes.

Seoses avaliku teabe seadusest tulenevate kohustustega interneti püsiühenduste väljaehitamise ja AIP-de loomise kohta puuduvad Kultuuriministeeriumil lähiaastatel märkimisväärsed vahendid uue põlvkonna raamatukogutarkvara väljatöötamise toetamiseks. Väike lootuskiir on siiski olemas - 2001. aasta detsembris moodustati Sihtasutuse "Vaata Maailma" juurde töögrupp, mis arutas raamatukogutarkvara hetkeseisu ja alternatiivseid lahendusi ning otsustas kaaluda võimalusi, kuidas toetada nüüdisaegse raamatukogutarkvara väljatöötamist ja kasutuselevõttu.

### **Kasutatud kirjandus**

- Järs, J. (1996). Tiigrihüpe ja raamatukogude automatiseerimine A.D. MCMXCV. *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1995*, 7, lk. 42-50.
- Järs, J. (1996). Library Automation in Estonian public libraries. "Crimea 96" Conference paper. 10 p.
- Järs, J. (1997). Infosüsteemi loomisest maakonna ja linna keskraamatukogudes. *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1996*, 8, lk. 28-38.
- Järs, J. (1997). Kas infoühiskond vajab raamatukogusid? : infosüsteemi loomisest maakonna ja linna keskraamatukogudes. *Raamatukogu*, 3, lk. 36-39.
- Järs, J. (1998). Ülevaade projekti "Maakonna ja linna keskraamatukogude infosüsteemi loomine" eesmärkidest, ülesannete täitmisest, finantseerimisest ja arenduskavast. Konverentsi "Maakonna ja linna keskraamatukogude infosüsteemi loomine" ettekanne, Tallinn, 26.03.1998, 5 lk.
- Järs, J. (1998). Information system of Estonian libraries: cooperation and resource sharing issues. *In: Fifth Anniversary International Conference "Crimea 98" : Libraries and Associations in the Transient World: New*

- Technologies and new Forms of Cooperation, Sudak, Ukraina, June 6-14, 1998 : conference proceedings. Vol. 1, p. 48-52. Moscow : NPLS&T.
- Järs, J. (1998). *Quo vadis rahvaraamatukogude infosüsteem? Raamatukogu*, 5, lk. 10-12.
- Järs, J. (1999). Rahvaraamatukogude automatiseerimise toimkond. *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat 1998*, 10, lk. 67-75.
- Järs, J. (1999). Koostöö võimalikkusest rahva- ja teadusraamatukogude vahel. In: "Raamatukogud avatud ühiskonnas" : 22.-23. oktoobril 1998. a. Tartus : ettekannete kokkuvõtted, lk.129-136. Tartu : Tartu Ülikooli Raamatukogu.
- Järs, J. (1999). Rahvaraamatukogude automatiseerimise toimkonnas. *Raamatukogu*, 1, lk. 37.
- Saul, M. (2000). Ülevaade rahvaraamatukogude infosüsteemist 1999. aastal. *Raamatukogu*, 3, lk. 20-22, 27-29.
- Veskus, M., Liiv, J. (2000). Eesti rahvaraamatukogude internetiseerimine. *Raamatukogu*, 6, lk. 6-8.

## EESTI KESKRAAMATUKOGUD VEEBIS

Eesti raamatukogundus on viimase viie aasta jooksul teinud läbi rohkem muudatusi kui kõigi varasemate aastate jooksul kokku. Suures osas on selle põhjuseks tehnika areng ja selle jõudmine raamatukogudesse Samuti on aktiveerunud raamatukogudevaheline koostöö. Selle parimaks näiteks võib tuua Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi ELNET loomise ja infosüsteemi INNOPAC muresemise Eesti suurematele raamatukogudele. Juba mitmendat aastat on nende raamatukogude kataloogid tänu INNOPAC-ile internetis kättesaadavad. Lisaks suurtele raamatukogudele on ennast kättesaadavaks üritanud teha ka teised raamatukogud, kui mitte enda kogusid, mis on siiski suurem ettevõtmine, siis jagada vähemalt informatsiooni enda kohta. Mõnel on see õnnestunud oma kodulehe loomisega, mõnele on võimaldatud info jagamine kohaliku omavalitsuse veebilehel. Paraku ei ole suurem osa raamatukogudest siiski veel hetkel veebis esindatud. Selle tõestuseks natuke internetiseerimise ajalugu ja 2001. aasta Riigikontrolli auditi ülevaade.

Suure tõuke raamatukogude internetiseerimisele ja avalike internetipunktide loomisele raamatukogude juurde andis 1999. aastal käivitatud "KülaTee" projekt, mille prioriteediks seati kõigi omavalitsuste varustamine interneti püsiühendusega. Projekti haaratud "Eesti Telefon" on selle projekti raames paigaldanud suure hulga magistraalkaableid, tagades nii digitaaltelefoni ja *dial-up*-i kaudu interneti kättesaadavuse pea kogu Eestis. Projektijärgselt peaks tänavuse, st 2002. aasta lõpuks olema interneti püsiühendus vähemalt 95% rahvaraamatukogudest. Püsiühenduste loomise põhivõrk pidi langema 2001. aastale. Paraku ilmneb Riigikontrolli 2001. aasta auditist, et "2002. aasta alguseks oli Eesti 570 rahvaraamatukogus avatud vaid 250 avalikku internetipunkti, internetiühenduse järjekorras oli aga enam kui 300 raamatukogu. 2001. aastaks planeeritud 262 internetipunktist avati kultuuriministeeriumi toel ainult 46 avalikku internetipunkti Tartumaal, teistes maakondades jäid raamatukogud kohalike omavalitsuse hooleks. Internetiühendus on vähem kui pooltes raamatukogudes Pärnumaal, Valgamaa, Lääne- ja Ida-Virumaal, Võrumaal, Põlvamaal, Järvamaal, Läänemaal, Raplamaal ja Viljandimaal." Seega - internetiühenduse koha pealt ei ole tulemus sugugi roosiline, kuigi minu arust peaks olema lausa kohustuslik nõuda nii internetiühenduse kui ka kodulehe olemasolu vähemalt keskraamatukogu tasemel. Miks? Eelkõige sellepärast, et keskraamatukogu on oma linna või maakonna keskne raamatukogu, tema juhtida ja koordineerida on samas

linnas/maakonnas asuvate rahvaraamatukogude tegevus ja komplekteerimine. Loogiline ja vajalik oleks, et keskraamatukogu koduleht võimaldaks teavet nii enda kui ka temale alluvate raamatukogude kohta, nii kogude kui personali osas.

Käesolevas artiklis pöörataksegi tähelepanu maakondade ja linnade keskraamatukogude esindatusele veebis, nende kodulehekülgede liigendatusele ja vajaliku teabe leidmise lihtsusele/keerulisusele. Artikli autor ei ole oma kohuseks võtnud määratleda või diskuteerida ühe õige kodulehe väljanägemise üle, pigem on see artikkel subjektiivne ülevaade sellest, mis meil juba olemas on, ja mõtisklus, mis meil võiks olla.

### Kes on veebis?

1999. aasta lõpuks oli kodulehekülg Tallinna Keskraamatukogul, O. Lutsu nim. Tartu Keskraamatukogul, Pärnu Keskraamatukogul, Põlva Keskraamatukogul, Saare Maakonna Keskraamatukogul, Valga Keskraamatukogul ja Võrumaa Keskraamatukogul. Eestis on praegu 20 keskraamatukogu. Neist 12 on linna- ja 8 maakonnaraamatukogud. Avalikud internetipunktid on loodud 13 raamatukogu juures, www-leheküljed üheksal raamatukogul. Ülejäänutel on info raamatukogu kohta kas kohaliku omavalitsuse kodulehe tasemel või puudub veebipõhine informatsioon üldse.

	AIP	WWW	KOV
Tallinna Keskraamatukogu	x	x	
Kärdla Keskraamatukogu	x		x
Jõhvi Linna Keskraamatukogu	x		
Kohtla-Järve Keskraamatukogu	x		x
Narva Keskraamatukogu		x	
Sillamäe Linna Keskraamatukogu			
Põlva Keskraamatukogu	x	x	
Pärnu Keskraamatukogu			
Rapla Keskraamatukogu			
Tartu Linna Keskraamatukogu		x	
Valga Keskraamatukogu	x	x	
Viljandi Linnaraamatukogu			
Harju Maakonna Raamatukogu	x		x
Jõgeva Maakonna Keskraamatukogu	x	x	
Järvamaa Keskraamatukogu	x		
Lääne Maakonna Keskraamatukogu	x		x
Lääne-Virumaa Keskraamatukogu	x		x
Saare Maakonna Keskraamatukogu	x	x	
Kõrveküla (Tartu Mk) Raamatukogu	x	x	
Võrumaa Keskraamatukogu		x	

Maakonnaraamatukogudest omavad praegu veebis infot Jõgeva, Saare, Tartu ja Võrumaa keskraamatukogu. Minu hämmastuseks puudub kodulehekülg Harju Maakonna Keskraamatukogul, mis ometigi, arvestades oma infrastruktuurilist asukohta, peaks kindlasti olema ka internetis esindatud. Veebis on Keila linna kodulehelt leitav ainult informatsioon sellise raamatukogu kohta koos aadressi, telefoni ja juhataja nimega. Liiga vähe ühe keskse raamatukogu jaoks. Samasuguse või isegi vähesema infoga kohaliku omavalitsuse kodulehel piirduvad ka Lääne-Virumaa ja Läänemaa keskraamatukogu. Linnaraamatukogude aspektist vaadatuna on pilt veelgi kehvem: veebilehekülg on vaid Tallinna, Tartu, Valga, Põlva, ja Narva keskraamatukogul. Kohaliku omavalitsuse kodulehelt leiab infot vaid Kärkla ja Kohtla-Järve keskraamatukogu kohta. Kusjuures Kohtla-Järve ja Pärnu keskraamatukogu on isegi kunagi veebis esindatud olnud.

### **Kuidas paistab?**

Kõigepealt vaatame, millist informatsiooni pakuvad need raamatukogud, mis on esindatud kohalike omavalitsuste kodulehtedel. Erilisi nõudeid sellistele lehtedele esitada ei saa, kuna kujunduse dikteerib vastava lehekülje üldine ülesehitus. Andmete esitus nendel kodulehtedel on küllalt ühesugune: aadress, kontakttelefon, juhataja andmed. Heal juhul on lisatud ka raamatukogu struktuur, teiste osakondade kontaktandmed ja raamatukogu lahtiolekuajad.

Veebilehekülgede osas on asi parem, ehitus varieerub tavalisest üheleheküljelisest korralike liigendatud lehekülgedeni. Lihtsaim ja samas ka kõige negatiivsema emotsiooni tekitanud koduleht kuulub Narva Keskraamatukogule, mis on sellisena veebis kättesaadav olnud juba üsna pikka aega, alates 2000. aastast. Leheküljel iseenesest ei olekski midagi viga, kui kogu lehe pikkus oleks vähem kui neli (!) lehekülge, kui pildifaile (nii liikuv kui liikumatu lipu pilt) ja raamatukogu nime erinevates keeltes ei korrataks kaks korda, osa teksti erinevatel laadimistel ei kaoks ja kui kuvari resolutsioonide ja akna suurendamisel/vähendamisel lehekülje kujundus ei muutuks. Kogu selle hulga lehekülgede pealt saab eesti, inglise ja vene keeles teada, millistel kellaaegadel ja päevadel raamatukogu on avatud. Ei ole antud ei kontaktisiku nime ega ka telefoni, samuti puudub elementaarne info raamatukogu asukoha kohta. Pareim variant lühikesest kodulehest on Jõgeva Maakonna Keskraamatukogul, mille kogu informatsioon mahub ühele ekraanipildile ilusasti ära, sisaldades nii kontaktandmed, lahtiolekuajad ning tekstifailidena esitatud raamatukogu põhimääruse, ametijuhendi ja kasutamiseeskirja. Siin puudub küll mitmekeelne variant, kuid parem olgu informatsioon piisav ühes keeles, kui et lünklik mitmes.

Arukalt üles ehitatud ja liigendatud kodulehtede hulk on õnneks suurem. Lihtsa ja käepärase ülesehitusega on Tallinna, Tartu, Pärnu, Põlva ja Võrumaa keskraamatukogu, Saare Maakonna Keskraamatukogu ja Tartu



maakonnaraamatukogu koduleheküljed. Põhiinformatsiooni saab asutuse kohta kätte esilehelt kaugemale minemata. Samuti on üsna kergelt kättesaadav töötajate ja harukogude olemasolu korral info ka nende kohta. Otsisüsteemi nende kohta küll loodud ei ole, kuid ilmselt keskraamatukogude tasemel ja arusaadava nimekirja esitamisel ei olegi otsisüsteem vajalik. Kõige meeldivama mulje jättis mulle Tartu maakonnaraamatukogu ülesannetes oleva Kõrveküla Raamatukogu informatsioon oma harukogude kohta. Siin ei ole andmed mitte esitatud nimestikuna, vaid kahe erineva loendina valdade ja asulate järgi. Vastava valla nimele klikates kuvatakse tulemiks selle valla raamatukogud, asula nimele klikates siis konkreetse asula raamatukogu info.

Eraldi tahaksin mainida Valga Keskraamatukogu kodulehekülge kui kõige atraktiivsema ja samas huvitaval kombel ka kõige tagasihoidlikuma kujundusega veebilehte. Tagasihoidlik beežikas-kollakas raamatukujundus ja must kiri on väga kenad. Arusaadavalt on esitatud ka kõik raamatukogu iseloomustavad andmed. Paraku on sellel kodulehel ebatäpsusi, mida ei märganud ma teistel. Võib-olla on see tingitud just sellest, et kena väljanägemise pärast sai teda rohkem uuritud. Nimelt oli see ainuke lehekülg, milles torkasid silma kirjavead, tähemärkide erinevused ja sõnakordused (RK nõukogu koosseis, struktuur). Eriti riivasid silma just *struktuuris* esinevad tähemärkide erinevused. Ja veel üks tähelepanek: valitud sümbolid ja nende suurus kodulehel on küll väga ilus vaadata, aga kõrge resolutsiooniga kuvaril on selliselt esitatud teksti üsna piinarikas lugeda.

### **Kataloogiotsing**

Tallinna ja Tartu keskraamatukogu puhul ei ole vaja teaviku otsimisel eriti vaeva näha, arvestades seda, et mõlemad on INNOPAC-i kasutajad. Tallinna Keskraamatukogu puhul leiab INNOPAC-ist infot ka harukogudes asuvate teavikute kohta. Otsides teiste raamatukogude kodulehtedelt võimalikke otsisüsteeme, leidsin Põlva Keskraamatukogu lehelt lingi *Otsing*. Paraku pidin oma ootustes pettuma, sest kuigi leheküljel on kirjas, et otsing toimub Põlva Keskraamatukogu veebist, ei saanud ükski sisestatud otsisõna vastust. Mittemidagiütlev *Search Results* ja tühi lehekülg ei ole ometigi vastus, kui sellele ei järgne tulemit. Paremini mõjus kataloogiotsing Võrumaa Keskraamatukogu kodulehel, kuid selle puhul tekkis küsimus otsiakende soomekeelsete seletuste vajalikkusest. Üks kahest, kas olgu seletused eestikeelsed või ei ole neid üldse. Kolmas kataloogiotsing, mille leidsin, asub Kõrveküla Raamatukogu kodulehel, sisaldab nii keskraamatukogus kui ka harukogudes asuvaid teavikuid ning näeb lisaks ka kena välja.

## Mida veel?

Mitmed raamatukogud on kirjutanud oma tegevusest ja ajaloost ülevaated, kronoloogiad või teinud fotoseeriad ja need üles pannud kodulehel. Esiletõstmist väärrib Võrumaa Keskraamatukogu oma pildiarhiiviga. Kahju ainult, et see lõpeb 1987. aastaga. Usun ometigi, et ka edaspidi on raamatukogus olnud jäädvustamist väärinud hetki. Ka tekstilist osa võiks seal natuke rohkem olla, kuigi fotode all olevad seletused on nende mõistmiseks piisavad. Ajaloolise ülevaatega on veebis esindatud ka Kõrveküla (Tartu maakonna) raamatukogu ja Saaremaa, Valga, Põlva, Tallinna ja Tartu keskraamatukogud.

## Kokkuvõte

Kokkuvõtteks võiks öelda niipalju, et meie raamatukogudel on arengumaad. Nagu juba sissejuhatuses öeldud, omavad vähesed raamatukogud internetiühendust ja veel vähem on raamatukogusid, mis on internetis esindatud oma veebileheküljega. Olemasolevad leheküljed on väga erineva tasemega, kuigi informatsioon, mida neil pakutakse, on ju üsna ühesugune.

Mõningaid tähelepanekuid, mida vähese vaatluse põhjal võiks mainida: koduleheküljel esitatav tekst peaks olema selline, et teda oleks hea lugeda nii erinevate resolutsioonidega kuvarilt kui ka erineva tasemega arvutiga. Taseme juures pean silmas just arvuti tehnilist ja moraalselt vanust. Väga keerukalt kujundatud kodulehte ei ole mõnikord võimalik lugeda arvutiga, mille operatsioonisüsteemiks näiteks *Windows 95*. Samuti peaks kodulehe kirjutamisel tähelepanu pöörama ka erinevatele veebibrauserite (*Internet Explorer*, *Netscape*, *Opera* jm.) kasutajatele, ehk siis koduleht peaks olema korrektselt loetav kõikide brauseritega. Hetkel leidsin õnneks vaid ühe raamatukogu kodulehe (Tallinna Keskraamatukogu), mille puhul soovitati parima lugemistulemuse saavutamiseks kasutada *Internet Explorer*-it. *Netscape* kasutamisel jäi loetamatuks vasakpoolne vertikaalne *frame*.

Tähtsal kohal on veebilehe tegemisel ka suured tekstiosad, mida raamatukogud peavad oma kodulehel näitama. Tegemist on siis põhimääruste, kasutamiseeskirjade, ametijuhenditega. Võimaluse korral peaks need esitama html-tekstina, kuna enamasti ei toeta veebibrauser dokumendifaili (\*.doc, \*.rtf) automaatset avamist ning kindlasti ei hakka enamik potentsiaalsetest lugejatest kasutamiseeskirjaga tutvumiseks seda endale kõigepealt arvutisse salvestama, et siis *Wordis* või *NotePadis* lugeda.

Ja lõpuks, kõige tähtsamaks asjaks kodulehe juures on selle kompaktsus, arusaadavus ja väljanägemine. Maksimaalselt seitse arusaadavat põhiteemat, mis omavahel jagavad ära kogu raamatukogu poolt pakutava informatsiooni, oleks ideaalne variant. Samuti peaks esileht sisaldama ka

raamatukogu üldandmeid ning võimaluse korral ka ligipääsu võõrkeelsetele raamatukogu tutvustustele. Kindlasti tekkis küsimus, miks korratakse siinkohal üle kodulehekülje ehitamise üldtuntud tõdesid. Paraku peab neid kindlasti ka edaspidi kordama, sest aeg-ajalt juhtub ette ka selliseid kodulehekülgi, millest vajaliku informatsiooni leidmine on üsna valulik ja aeganõudev, mõnikord lausa võimatu. Eriti sageli juhtub seda selliste asutuste veebilehekülgedega, mis on üsna suured ja väga liigendatud ning mis sisaldavad suurel hulgal erinevat informatsiooni. Üheks selliseks paradoksaalseks näiteks pean kahjuks tooma Rahvusraamatukogu (<http://www.nlib.ee>) kodulehekülje, mida ometigi on mitu korda ümber tehtud ja mille kujundamise töörühmas ise osalen. Hoolimata mitmetest ümbertegemistest ja muudatustest juhtub ikka, et leia sealt vajalikku teavet.

Lõpetuseks sooviksin raamatukogudele tahtmist ennast teadvustada ka internetis, häid ideid oma kodulehekülgede loomiseks ja eelkõige ka jõudu nende ülevalpidamiseks.

#### **Raamatukogude veebiaadressid**

Valga Keskraamatukogu	<a href="http://www.hot.ee/valgark">http://www.hot.ee/valgark</a>
Kohtla-Järve Keskraamatukogu	<a href="http://www.kjlv.ee/efri.html">http://www.kjlv.ee/efri.html</a>
Põlva Keskraamatukogu	<a href="http://raamat.polva.ee">http://raamat.polva.ee</a>
Tartu Linna Keskraamatukogu	<a href="http://www.luts.ee">http://www.luts.ee</a>
Narva Keskraamatukogu	<a href="http://www.narvalib.ee">http://www.narvalib.ee</a>
Tallinna Keskraamatukogu	<a href="http://www.keskraamatukogu.ee">http://www.keskraamatukogu.ee</a>
Kärdla Keskraamatukogu	<a href="http://www.hiiumaa.ee/kultuur.html#asutus">http://www.hiiumaa.ee/kultuur.html#asutus</a>
Jõgeva Maakonna Keskraamatukogu	<a href="http://www.poltsamaa.ee/kultuur/raamat.html">http://www.poltsamaa.ee/kultuur/raamat.html</a>
Lääne-Virumaa Keskraamatukogu	<a href="http://rakvere.keerub.ee/rakvere/kohalik/1005263659/1006419031">http://rakvere.keerub.ee/rakvere/kohalik/1005263659/1006419031</a>
Lääne Maakonna Keskraamatukogu	<a href="http://www.haapsalu.ee/?lng=1&amp;cnt=704">http://www.haapsalu.ee/?lng=1&amp;cnt=704</a>
Võrumaa Keskraamatukogu	<a href="http://lib.werro.ee">http://lib.werro.ee</a>
Kõrveküla raamatukogu (Tartumaa keskraamatukogu)	<a href="http://www.tartuvv.ee/tmk/">http://www.tartuvv.ee/tmk/</a>
Saaremaa Keskraamatukogu	<a href="http://www.skr.tt.ee/">http://www.skr.tt.ee/</a>
Harju Maakonnaraamatukogu	<a href="http://www.keila.ee/keila/255.html">http://www.keila.ee/keila/255.html</a>

#### **Raamatukogude kontaktandmed veebis**

<http://kuhuminna.delfi.ee/places/kultuur/raamatukogud/?path=p-19&placeCategoryID=19>

### **Kasutatud kirjandus**

Harjo, R. (2002). Kõik raamatukogud interneti. *Postimees*, 11. jaan.

Kättesaadav ka elektrooniliselt: URL:

<http://www.postimees.ee/index.html?op=lugu&id=44317>

Saul, M. (2000). Ülevaade rahvaraamatukogude infosüsteemist 1999. aastal.

*Raamatukogu*, nr. 3, lk. 20-22.

Veskus, M., Liiv, J. (2000). Eesti rahvaraamatukogude internetiseerimine.

*Raamatukogu*, nr. 6, lk. 6, 8.

*Rutt Enok*

## KOMPLEKTEERIMISKORRALDUS KESKRAAMATUKOGUDES

Saamaks terviklikku ülevaadet rahvaraamatukogude komplekteerimiskorraldusest, otsustas Kultuuriministeeriumi rahvaraamatukogude nõukogu 2001. a. sügisel läbi viia vastava küsitluse. Koostati ankeet, millele vastas 20 maakonna ja linna keskraamatukogu, ainult Narva Keskraamatukogu ei pidanud vastamist oluliseks.

Küsimustiku eesmärgiks oli saada ülevaade teavikute tellimise ja hankimise korraldusest, komplekteerimisosakondade teenustest, koormusest, lisakulude arvestamisest. Ei puudutatud komplekteerimise sisulist külge, sest selle temaatikaga tegeleb edukalt ERÜ vastav tööühm.

### **Teavikute tellimine ja hankimine**

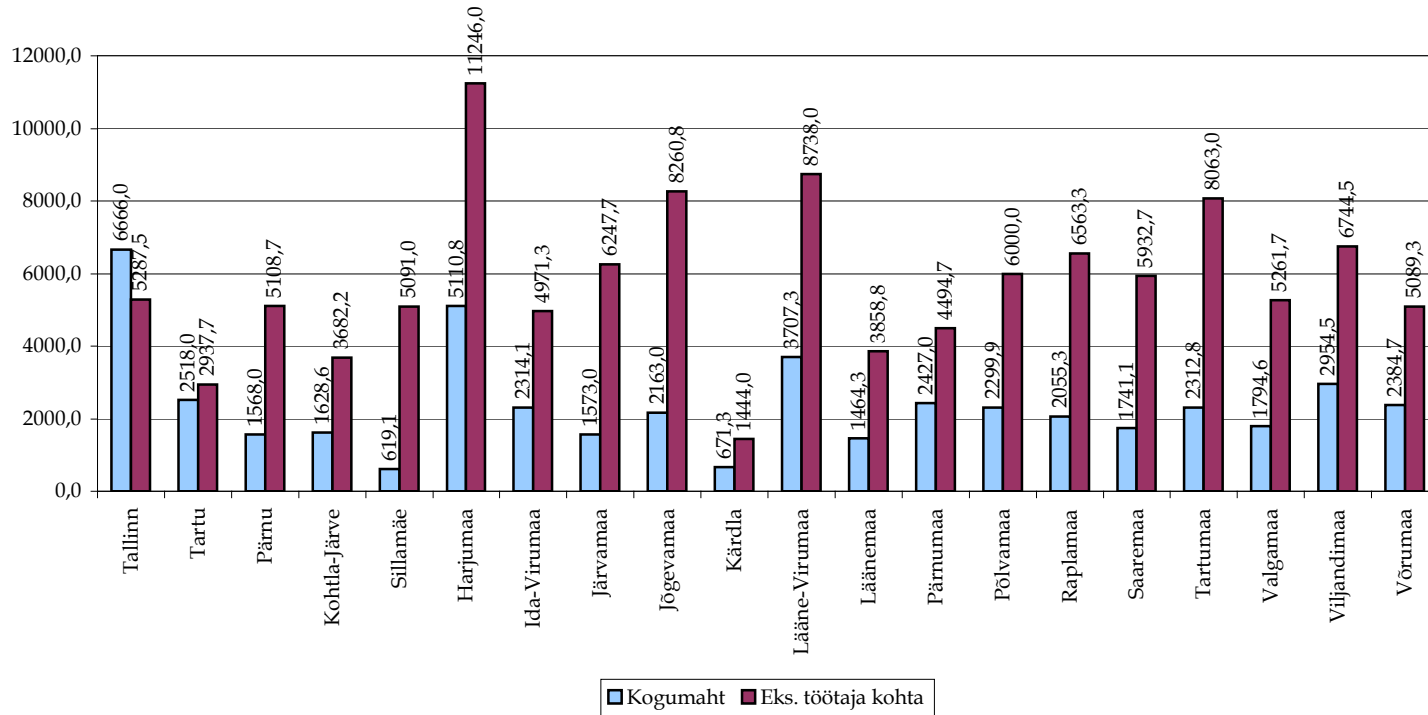
Komplekteerimise kogumaht (vt. tulpdiagramm) on tunduvalt suurem Tallinnas ja Harju maakonnas, eksemplaride arvult ühe komplekteerimisosakonna töötaja kohta on koormus kõige suurem Harjumaal, järgnevad Lääne-Virumaa, Jõgeva, Tartu maakond.

Informatsioon ilmuvate teavikute kohta on peaaegu poolte keskraamatukogude arvates pealiskaudne, lünklik ja ebapiisav. Kuus keskraamatukogu (Tartu linn, Võru, Harju, Kohtla-Järve, Ida-Virumaa, Valga) on kättesaadava informatsiooniga enam-vähem või päris rahul ning on kasutanud kõiki võimalusi uutest teavikutest info kogumiseks. Nõustuda tuleb Viljandi Keskraamatukogu seisukohaga, et ühest vastust rahuloluks pole: ühtede kirjastustega sujub koostöö hästi, teistega võiks parem olla, kuid ei saa öelda, et ilmuvast pole üldse ülevaadet.

Infoallikadena nimetatakse kõige rohkem kirjastusi, suur on trüki-ajakirjanduse, televisiooni ja raadio tähtsus. Osalist näidiseksemplaride saamist, aga ka nendega kirjastuses või hulgibaasis tutvumist on nimetanud 12 keskraamatukogu (Tallinn, Tartu, Pärnu, Kohtla-Järve linn, Ida-Virumaa ja Lääne-Virumaa, Harju, Järva, Jõgeva, Pärnu, Põlva ja Tartu maakond). Väga palju kasutatakse otsinguid internetist – kirjastuste kodulehekülgi, Eesti raamatukogude elektronkataloogi ESTER jne.

Raamatukaupluste osatähtsus uudiskirjandusest ülevaate saamiseks on väike. Viljandi Linnaraamatukogu ostab uutest raamatutest ühe näidiseks ja koostab selle alusel teistele oma maakonna raamatukogudele pakkumisnimekirju. Valga ja Põlva raamatukogu toovad positiivse näitena "Postimehe" raamatuäri, kes toob keskraamatukogusse näidiseksemplari kindla ajavahemiku jooksul. Nii mõnigi raamatukogu on öelnud, et abi on ka hulgiladude näidiste väljapanekutest.

Keskraamatukogude komplekteerimise kogumaht tuh. kroonides  
ja töödeldud teavikuid ühe komplekteerimisosakonna töötaja kohta (2000. a. andmed)



Keskraamatukogud koostavad ise oma piirkonna raamatukogude jaoks tellimisnimekirju vähem, rohkem vahendatakse neile saadetavaid pakkumisi. Mõned hulgihankijad (OÜ "Teek", AS "Bestkaup", "Delar") saavad oma tellimisnimekirjad paljudele raamatukogudele otse. Tallinna, Pärnu linna, Järvamaa, Valga, Harju, Pärnu, Põlva, Rapla, Saare, Tartu maakonna keskraamatukogu varustavad tellimisnimekirjadega kõiki või enamikku oma piirkonna raamatukogudest. Valga maakonna raamatukogud saavad iganädalase tellimislehe "Postimehe" raamatuäriilt ja kord kuus "Raamatuvaramult".

Keskraamatukogu otsustab kõigi haruraamatukogude tellimuste üle vaid vähestel juhtudel: Sillamäe, Kohtla-Järve, Tartu linn, osaliselt ka Jõgeva. Valdavalt tellivad raamatukogud ise, kuid kooskõlastatult raamatukoguga võib keskraamatukogu teha korrektiive. See oleneb rahast ja täpsemast informatsioonist tellitava teaviku kohta. Kõik keskraamatukogud kinnitavad, et raamatukogudel on järelkomplekteerimise võimalus.

Info hankimiseks leidub keskraamatukogudel piisavalt teid, palju on komplekteerimisosakondade oskusest ja aktiivsusest oma töö korraldamisel.

Raamatukogud hangivad oma teavikud põhiliselt keskraamatukogude kaudu, kuues maakonnas on nimetatud üksikud raamatukogud, kes komplekteerivad ise (Harju maakonnas Maardu linnaraamatukogu, Hiiumaal kõik kaheksa külaraamatukogu, Ida-Virumaal kaks raamatukogu jne.).

Suuremate partneritena ja komplekteerimisallikatena nimetatakse "Raamatuvaramut", Tallinna Raamatutrükikoda, OÜ "Teeki", AS "Varrakut", Kirjastuskeskust, Lõuna-Eestis "Postimehe" raamatuäri. Näiteks Valga Keskraamatukogu ostab viimati nimetatud hankijalt 50% teavikutest.

Rohkem kui pooled keskraamatukogud käivad 1-2 korda kuus kirjastustes ja hulgihankides (Harju Maakonna Keskraamatukogu 2-3 korda nädalas). Seitsmele keskraamatukogule toovad hankijad kätte kogu tellimuse, teistele keskraamatukogudele osa tellitust. Vähesel määral kasutatakse trükiste kättesaamiseks ka postiteenust.

Kärdla Keskraamatukogu kasutab tellitud teavikute kättesaamiseks kohaliku raamatukaupluse teenuseid, Saaremaa Keskraamatukogu ühe kohaliku firma transporditeenust.

## **Töötlemine**

Vähem kui pooled keskraamatukogud jätkavad keskkataloogi kataloogikaartide koostamist ka pärast arvutikataloogi kasutuselevõtmist. Kaartkataloogi ei koosta Pärnu Keskraamatukogu.

Haruraamatukogude teavikute kustutused kantakse ka keskkataloogi. Võru Keskraamatukogu on sellest loobunud, arvestades võimalikku laivõrgu tarkvara tulekut.

Põlva ja Läänemaa keskraamatukogus töödeldakse teavikud ka teistele raamatukogudele täielikult. Ülejäänud keskraamatukogud teevad seda erinevas ulatuses:

- põhiline on liigitamine ja märksõnastamine;
- 13 keskraamatukogu lisavad raamatukaardi kõigile teavikutele või osale neist (Tallinn, Tartu ja Pärnu linn, Harju, Järvamaa, Jõgeva, Lääne-Virumaa, Põlva). "Postimehe" raamatuäri ostetud raamatud on juba varustatud raamatukaardi ja taskuga;
- vähem kui pooled keskraamatukogud kleebivad raamatutasku;
- pooled keskraamatukogud annavad kaasa kataloogikaardi (Tartu, Pärnu, Kohtla-Järve linn, Harju (osaliselt), Ida-Virumaa, Järvamaa, Jõgeva, Lääne-Virumaa, Pärnu, Põlva, Rapla, Valga, Viljandi (osaliselt), Võru (osaliselt) maakond);
- *Kirjasto* 3000 klientidele antakse kirjed disketil kaasa, kokku 68-le raamatukogule: siinhulgas Võru Keskraamatukogu 17 külaraamatukogule 35-st, Lääne-Virumaa Keskraamatukogu 11 kogule 40-st, Põlva Keskraamatukogu 10-le 34-st, Läänemaa Keskraamatukogu 9 raamatukogule 22-st. Kokku on niisuguse teenuse saajaid raamatukogude üldarvust väike arv. Õigesti arvas Kõrveküla (Tartu maakonna) raamatukogu, et disketil kirjete andmise vajadus kaob laivõrgu tarkvara kasutuselevõtmisega.

Keskraamatukogu teavikud töödeldakse täies mahus komplekteerimisosakonnas. Kiletamist tehakse reeglina teistes osakondades.

Arvutikataloogid hõlmavad põhiliselt uuemat kirjandust, varasema perioodi kohta on kaartkataloogid.

### **Kohaletoiemetamine**

Teavikute äraviimise keskraamatukogust küla- ja haruraamatukogudesse korraldavad kohalikud omavalitsused. Mõnel juhul, erikokkuleppel, teevad seda keskraamatukogud. Postiteenust kasutatakse vähe.

### **Teavikute kulude arvestus**

Teavikute saatedokumendid koostatakse komplekteerimisosakondades, kus jälgitakse ühtlasi teavikute soetamise eelarve täitmist riigieelarve ja kohalike eraldiste ning raamatukogude kaupa. Kohalike omavalitsuste raamatupidamised jälgivad reeglina vaid oma raha kulutamist. Komplekteerimisosakonnad saadavad raamatukogudele eelarve täitmise teatised kord kuus või kord kvartalis, harvem tehakse seda kolmes keskraamatukogus. Eelarve täitmist jälgivad raamatukogud ka ise.

Teavikute, rakendustrükiste ja muude lisamaterjalide kohta koostatakse eraldi saatedokumendid.



### **Kaasnevate kulude arvestus**

Komplekteerimisega kaasnevatest kuludest arvestatakse põhiliselt transpordi, posti- ja paljundamise kulu. Muud majandamiskulud (küte, elekter jms.) kaetakse reeglina keskraamatukogu asukoha omavalitsuse eelarvest.

Harjumaal peetakse arvestust kõikide majandamiskulude kohta, Ida-Virumaal, Järvamaal, Põlvamaal tehakse seda osaliselt. Kindla summa kuus maksavad omavalitsused Võru, Jõgeva, Tartu maakonnas. Vähem kui pooled keskraamatukogud (Ida-Virumaa, Läänemaa, Pärnu, Tartu, Viljandi, Võru) võtavad tasu kataloogikaardi printimise eest.

Aastakulu ühe haru- või külaraamatukogu kohta on maakonniti erinev, näiteks 370 krooni Ida-Virumaal, 500 krooni Valgas, 800 krooni Raplas, 1300 krooni Läänemaal, 1640 krooni Harjumaal, 1880 krooni Põlvas. Kulude erinevust põhjustavad põhikuludele lisatud maakondlike õppepäevade korraldusraha, teavikute saatmine posti teel jne.

### **Kokkuvõte**

Peeaaegu kõik keskraamatukogud suunavad komplekteerimisprotsessi kui tervikut. Komplekteerimine on korraldatud arvestades maakonna suurust ja muud eripära ning aja- ja rahakulu ökonoomsust. Paljud tööprotsessid on üleminekustaadiumis, ühed asendumas teistega vastavalt infotehnoloogia arengule ja kasutuselevõtmisele raamatukogudes. Raamatukogudele pakutavate teenuste maht sõltub suuresti komplekteerimisosakondade koormusest, kvaliteedi mõttes ei ole olulisi erinevusi.

## STANDARDIMINE JA EESTI RAAMATUKOGUD

Eesti raamatukogude osalemine standardimises sai alguse 1999. aastal, mil Rahvusraamatukogu algatas rahvusvahelise standardi ISO 11620:1998 *Information and documentation – Library performance indicators* ülevõtu Eesti standardiks. Ette valmistati ISO 11620 identne tõlge inglise keelest eesti keelde, mis avaldati Eesti standardina EVS-ISO 11620:2000 “Informatsioon ja dokumentatsioon. Raamatukogutöö tulemuslikkuse indikaatorid”. Huvi selle standardi vastu näitab EVS-ISO 11620 kuulumine 2000. a. Eesti standardite müügi TOP 10-sse (EVS Teataja, 2000, 12). Aastal 2000 alustas Rahvusraamatukogu ettevalmistustööd raamatukogustatistikat käsitleva rahvusvahelise standardi ISO 2789:1991 *Information and documentation – International library statistics* avaldamiseks Eesti standardina, kuid seoses sellega, et arvamusküsitluse staadiumini oli jõudnud juba standardi uustöötlus, töö peatati ning seda jätkatakse uue versiooni valmimisel.

Standardite koostamine toimub reeglina tehnilise komitee raames. Tehniline komitee on teatud alal standardimisest huvitatud asutuste/organisatsioonide jt. vabatahtlik koostööühendus, kes Eestis tegutseb Standardikeskuse tehnilise koguna. (Vt. EVS juhend 6:2001 “Standardimisala tehnilise komitee asutamine ja töökord”). Tehnilise komitee põhiülesanneteks on rahvusvaheliste ja Euroopa standardite ülevõtu ettevalmistamine ning Eesti standardite koostamine, nende perioodiline ülevaatus ja vajadusel tühistamisettepanekute esitamine; osalemine oma käsitusala kattuvate rahvusvaheliste ja Euroopa tehniliste komiteede töös; terminoloogia korrastamine oma standardimisvaldkonnas.

2000. a juunis korraldas Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakond standardimise tehnilise komitee asutamise initsiatiivkoosoleku. Kohale olid kutsutud Eesti teadus- ja erialaraamatukogude, Tallinna Pedagoogikaülikooli jt infoteaduse/raamatukogunduse standardimisest eeldatavasti huvitudvate asutuste/organisatsioonide esindajad, Rahvusraamatukogu valdkondade peaspetsialistid jt. Siiski ei jõutud sellel koosolekul infoteaduse/raamatukogunduse tehnilise komitee asutamiseni. Osalejad leidsid, et tehnilise komitee asutamiseks peab olema selge, kas ja milliseid standardeid vajatakse ning millised on standardimise prioriteedid. Samuti oli koosoleku ettevalmistustöö käigus selgunud, et kavandamisel on asjaajamise ja arhiivinduse tehnilise komitee moodustamine, mistõttu oleks võibolla edaspidi otstarbekam moodustada tehniline komitee, mis ühendaks

endas kõik dokumentatsiooni ja informatsiooni standardimisega seotud aspektid. Pärast initsiatiivkoosolekut oli ülesanne selge – tuleb välja selgitada standardite vajadus infoteaduses/raamatukogunduses ning vastavalt sellele kavandada edasised tegevused.

Standardite vajaduse väljaselgitamiseks ja soovitude andmiseks standardimistöök moodustati Rahvusraamatukogu peadirektori käskkirjaga (04. september 2001 nr 234) RR-i standardimise töörühm järgmises koosseisus: Janne Andresoo – RR-i peabibliograaf, Mare Horma – Eesti Akadeemilise Raamatukogu pearaamatukoguhoidja, Katrin Kaugver – Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aseesimees, Vallo Kelder – Viljandi Kultuurikolledži raamatukogunduse õppetooli hoidja, Elsa Loorits – Tartu Ülikooli Raamatukogu peaspetsialist kataloogitöö alal, Silvi Metsar – RR-i teadus- ja arendustegevuse peaspetsialist, Külli Moont – Tartu Ülikooli Raamatukogu peaspetsialist normandmete alal, Sirje Nilbe – RR-i normandmete osakonna juhataja, Anu Nuut – RR-i raamatukogunduse osakonna juhataja, Riin Olonen – RR raamatukogusüsteemi peaspetsialist, Kersti Peekma – Eesti Patendiraamatukogu osakonnajuhataja, Endla Sandberg – RR-i raamatukogunduse osakonna juhtivspetsialist, Asko Tamme – ELNET Konsortsiumi tegevdirektor, Aiki Tibar – Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu teadus- ja arendusosakonna teadur, Meeli Veskus – Kultuuriministeeriumi kultuuriväärtuste osakonna nõunik. Töörühma juhiks määrati Anu Nuut ja sekretäriks Endla Sandberg.

Töörühma esimene koosolek toimus 18. septembril 2001, mil arutati töörühma ees seisvaid ülesandeid ning lepiti kokku töökorras. Eelnevalt oli RR-i raamatukogunduse osakond välja selgitanud, millised Rahvusvahelise Standardiorganisatsiooni ISO tehnilised komiteed koostavad standardeid, mille rakendamisest võiks kasu olla Eesti raamatukogudele. Selleks vaadeldi Rahvusvahelise Standardite Klassifikatsiooni ICS järgi jaotisi ICS 01.140 “Infoteadus. Kirjastamine”, ICS 35.240.30 “IT rakendused info- ja dokumentitöös ning kirjastamisel” ja ICS 35.40 “Märgistikud ja informatsiooni kodeerimine”. Analüüsi tulemuseks oli, et tähelepanu tuleb pöörata eelkõige ISO/TC 46 “Informatsioon ja dokumentatsioon” alamkomiteede ja töörühmade standarditele. Ja et kindlasti on vaja otsida kasulikke standardeid ISO ja Rahvusvahelise Elektrotehnikakomisjoni IEC ühiskomitee ISO/IEC/JTC 1 “Infotehnoloogia” standardite hulgast. Alustada otsustati ISO/TC 46 standarditest. Esimesel koosolekul otsustati ka seda, et aja ja rahaliste vahendite kokkuhoiuks suhtleb töörühm põhiliselt elektrooniliselt standardimise listi kaudu.

2001. a. jõudis töörühm kokkuleppele, et ISO/TC 46 alamkomiteede standardid vaadatakse läbi järgmises järjestuses: I Terminoloogia (SC 3), II Arvutirakendused (SC 4), III Dokumentide vormistamine, identifitseerimine ja kirjeldamine (SC 9), IV Statistika ja tulemuste hindamine (SC 9), V Kirja-

keelte konversioon, VI Dokumentide füüsiline hoidmine (SC 10) ja VII Arhiivide haldus.

Iga standardi kohta tuli avaldada arvamust, kas standardit tuleks rakendada, kas ISO standardit on võimalik otse rakendada või peab standardi tõlkima eesti keelde ning avaldama Eesti standardina. On selge, et standardite kohta toodud väheste andmete põhjal said töörühma liikmete arvamused olla ainult esialgsed, lõppotsuste tegemine ülevõtmise ja sealjuures ka tõlkimise vajaduse kohta toimub juba iga standardiga vahetult tutvumisel. Eriti tõsiselt tuleb kaaluda standardite tõlkimise vajadust, kuna tegemist on väga komplitseeritud ja kuluka ettevõtmisega, millest tuleks loobuda, kui see on võimalik. Taolise, n.-ö. väga pinnapealse läbivaatuse positiivseks tulemuseks on nende standardite väljaselekteerimine, mille kohta saab ka olemasoleva väheste teabe põhjal öelda, et neid ei ole Eestis vaja rakendada või kui on vaja, siis väga üksikutel juhtudel, mis ei vaja üldist käsitlemist. Tänapäevaks on töörühm jõudnud esialgselt läbi vaadata SC 3, SC 2 ja SC 9 standardid. Selle tulemusel on välja selgitatud esimesed standardid, mis tuleks võtta standardimise kavasse. Üheks selliseks standardiks on SC 3 ettevalmistatud ISO 5127:2001 *Information and documentation – Vocabulary*, milles on toodud ligi tuhat inglise terminit ja määratlust informatsiooni ja dokumentatsiooni valdkonnas. Samuti esitab standard prantsuse terminid. Selle standardi ülevõtmine Eesti standardiks tõlkemeetodil aitab kaasa ühtsete terminite kasutamisele kohapeal ja ka rahvusvahelisele suhtlemisele. Kuna ISO 5127 on kavas üle võtta ka Soome standardiks, võiks Eesti standardisse lisada ka soome terminid, mis parendab üksteisemõistmist Soome kolleegidega.

SC 2 kirjakeelte konversiooni standarditest on olnud arutusel vene transliteratsiooni käsitleva standardi ISO 9:1995 *Information and documentation – Transliteration of Cyrillic characters into Latin characters – Slavic and non-Slavic languages* Eesti standardiks ülevõtmise vajadus. Selle standardi osas töörühma seisukoha kujundamiseks korraldati eraldi koosolek, kus osales ka Peeter Päll Eesti Keele Instituudist. Jõuti seisukohale, et ISO 9 ülevõtt Eesti standardiks ei lahenda praegu kehtivat olukorda, mil kasutatakse nii selles standardis toodud kui ka muid juurdunud mitte standardikohaseid võimalusi. Näiteks toodi standardist erinevat vene nimede esitamiskiisi (nt. vene kirjanike nimed). Lahenduseks oleks algupärase Eesti standardi koostamine, mis annaks erinevaid võimalusi eri juhtudel kasutamiseks, nagu seda on tehtud Soomes. Siiski ei ole selle standardi koostamist loetud prioriteetseks.

Arvutirakendusi käsitleva SC 4 standardite hulgast vajalike standardite väljaselgitamiseks pidas töörühm vajalikuks teha koostööd infotehnoloogia standardimise tehnilise komiteega EVS/TK 4. See toimub pärast ametlike koostöösidemete loomist selle tehnilise komiteega 2002. a. alguses. Koostöö ei ole vajalik mitte ainult ISO/TC 46/SC 4 käsitusala ulatuses, üha

laiem infotehnoloogia kasutamine raamatukogunduses nõuab selle valdkonna standardimisega kursisolemist, mida kõige paremini võimaldaks EVS/TK 4 liikmeks olemine (nt. RR).

SC 8 standarditest peeti vajalikuks lülitada standardimiskavasse standardi ISO 2789 *Information and documentation – International library statistics* uustöötlus ja juba Eesti standardina avaldatud raamatukogutöö tulemuslikkuse indikaatoreid käsitleva standardi ISO 11620 muudatus. Eesti standardite kavandite ettevalmistamist saab alustada siis, kui Rahvusvaheline Standardiorganisatsioon on oma kavandid laiali saatnud hääletamisele, mis tähendab, et nendesse kavandisse võidakse teha veel ainult toimetusi muudatusi. Varasemas staadiumis olevate kavandite tõlkimine võib tuua kaasa lisakulutusi, kuna kavandite sisu võib suuresti muutuda. Tööd kavanditega saab alustada orienteeruvalt 2002. a II poolaastal.

Töö jätkub SC 9 ja SC 10 standardite läbivaatamisega.

Lisaks süsteemsele vajalike standardite väljaselgitamisele ISO/TC 46 standardite hulgast, on laekunud töörühma liikmete muid ettepanekuid, mida arutatakse standardimiskava koostamisel. Ettepanekud Eesti standardite koostamiseks ning rahvusvaheliste ja Euroopa standardite ülevõtmiseks peab töörühm esitama Eesti Standardikeskusele, kellel on otsustusõigus ettepanek heaks kiita või tagasi lükata. Heakskiidetud ettepanekute alusel koostatakse Eesti standardimisprogramm, mis avaldatakse igal aastal 1. märtsi ja 1. oktoobri seisuga.

Lisaks Standardikeskuse tööprogrammidele koostatakse "Tehnilise normi ja standardi seaduse" (RK s 22.02.1999, RT I 1999, 29,398) alusel riiklik standardimiskava. Riikliku standardimiskava kinnitab Majandusministeeriumi juurde moodustatud standardimisest huvitatud ministereeriumite esindajatest koosnev standardimiskomisjon. Riiklikusse kavasse lülitatakse nende Eesti standardite koostamine, mida asjastuuvitatud ministereerium peab oluliseks, finantseerides kas täielikult või osaliselt standardite kavandite ettevalmistamist. Riiklikusse standardimiskavasse võetud töid peab Eesti Standardikeskus käsitlema kui prioriteetseid. Standardimiskomisjoni kuulub ka Kultuuriministeeriumi kultuuriväärtuste osakonna nõunik Meeli Veskus, mis annab võimaluse vahetult toetada raamatukogundusele oluliste Eesti standardite koostamise võtmist riiklikusse standardimiskavasse.

Eesti standardite kavandite ettevalmistamisel tuleb järgida Standardikeskuse juhendeid EVS juhend 2 "Eesti standardite koostamine", EVS juhend 4 "Standardite koostamise metodoloogia, ülesehitus, sõnastus ja vormistamine", EVS juhend 5 "Rahvusvaheliste ja Euroopa standardite ülevõtt Eesti standarditeks".

Standardimise töörühma töökorraldusel tuleks kohandada EVS juhendit 6 "Standardimisala tehnilise komitee asutamine ja töökord".

Rahvusvahelisi standardeid ja standardilaadseid publikatsioone avaldavad ka rahvusvahelised erialaorganisatsioonid. Raamatukogunduse valdkonnas on üheks taoliseks organisatsiooniks Rahvusvaheline Raamatukoguühingute ja -institutsioonide Liit (IFLA).

IFLA on avaldanud rahvusvahelised reeglid eri liiki väljaannete bibliograafiliseks kirjeldamiseks (ISBD). Raamatukogutöötajate hulgas tuntakse neid IFLA kirjestandardite nime all. Rahvusraamatukogu peabibliograaf Janne Andresoo koostöös RR-i normandmete osakonna juhataja Sirje Nilbega on ette valmistanud avaldamiseks eesti keeles monograafiate bibliograafilise kirjeldamise reeglid ISBD (M): *International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*. Kuna tegemist ei ole üksiku väljaandega, – kavas on avaldada eesti keeles ka muud bibliograafilist kirjeldamist käsitlevad IFLA dokumendid, – küsiti väljaande vormi osas nõu standardimise töörühmalt. IFLA kirjereeglite avaldamisel rahvuskeeles on teistes riikides kasutatud mitmeid vorme – keskse raamatukogu või antud küsimusega tegeleva töörühma väljaandena, rahvusliku standardina (nt. Lätis), jne. Töörühma liikmetel paluti valida, kas IFLA kirjereeglid avaldada eesti keeles Eesti standardina, Rahvusraamatukogu meetodilise juhendina või siis Rahvusraamatukogu standardina. Arvamusi oli mitmesuguseid. Kirjereeglite avaldamist Eesti standardina pooldas väiksem osa rühma liikmetest, kuna reeglite avaldamisel standardina on selle muutmine väga jäik ja pikaajaline protsess. Praegu kehtivate Eesti standardite hinnakirja arvestades võib raamatukogudel tekkida ka rahalisi raskusi vajaliku arvu eksemplaride muretsemiseks, kuna dokumendi kavandi üleandmisel Eesti Standardikeskusele antakse üle ka kirjastamis- ja paljundusõigus. Rohkem pooldati ISBD-de eesti keeles avaldamist Rahvusraamatukogu dokumentidena – kas juhendi või standardina.

IFLA omalt poolt ei sea tingimusi rahvuskeelse väljaande vormi kohta, teatud vormistusnõuete järgimine on aga siiski kohustuslik. IFLA kirjereeglite avaldamiseks tuleb alla kirjutada vastav leping, mis näeb ette laekuvatest müügituludest 5 % maksmist IFLA-le. Seda pole vaja teha, kui väljaannet levitatakse tasuta. Lepingu IFLA-ga saab alla kirjutada pärast otsust, mis kujul eestikeelsed kirjereeglid avaldatakse ja mil viisil toimub nende levitamine.

IFLA muude bibliograafilise kirjeldamise reeglite eesti keeles avaldamiseks on kokku lepitud järgmine järjestus:

ISBD (ER) *International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources* (elektroonilised ressursid)

ISBD (NBM) *International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials* (audio-visuaalteavikud)

ISBD (PM) *International Standard Bibliographic Description for Printed Music* (noodiväljaanded)

ISBD (CM) *International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials* (kartograafilised väljaanded)

ISBD (CR) *International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources* (jadaväljaanded) – Asendab ISBD (S) *International Standard Bibliographic Description for Serials*.

ISBD (A) *International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications (Antiquarian)* (vanaraamat, ilm. enne 1801).

Ees seisab väljaannete tõlkimine ja nende tõlgete toimetamine. Väljaannetes tuuakse ka Eesti täpsustusi ja näiteid, mis hõlbustab kirje-reeglite kasutamist. Enne kirjereeglite avaldamist antakse kõigile asjast-huvitatuile võimalus tutvuda kavandiga ning esitada selle kohta ettepanekuid ja märkusi.

Juhul, kui puuduvad rahvusvahelised, Euroopa ja rahvusstandardid vajaliku asja/tegevuse kohta, tuleb kaaluda ettepaneku esitamist vastava standardi koostamiseks või siis koostada ettevõttestandard.

Ettevõttestandardid ei pea olema avalikult kättesaadavad nagu seda on rahvusvahelised, Euroopa ja rahvusstandardid. Ettevõttestandardite koostamine ja levitamine toimub ettevõtte, mitte standardiorganisatsioonide reeglite kohaselt. Seega tuleks Rahvusraamatukogu standardite koostamiseks, vormistamiseks ja levitamiseks välja töötada põhimõtted ja reeglid. Neid standardeid peaks olema võimalik kasutada ka teistel raamatukogudel, sest arvatavasti kirjeldatakse RR standardites raamatukogutöö protsesse ja -teenuseid, mis raamatukogudes suures osas kokku langevad. Kaaluda võiks ka nn. harustandardite – raamatukogu-standardite – avaldamist, mis kiidetakse heaks asjatundjate ühenduse/erialaorganisatsiooni poolt.

Antud küsimuses konsulteeritakse Eesti Standardikeskusega, et standardimise poliitika infoteaduses/raamatukogunduses oleks kooskõlas Eesti standardimispoliitikaga. Mille kohta peaksid olema rahvusvahelised, Euroopa, Eesti, ettevõtte- või harustandardid, saab RR-i standardimise töörühm soovitada pärast standardite vajaduse väljaselgitamist ning esimeste tulemusteni jõudmist standardite ettevalmistamisel.

Milleks ikkagi Eesti raamatukogudele standardimine ja kas raamatukogude roll standardimises peaks olema aktiivne? Või piisab, kui ollakse kursis sellega, mille kohta on standardid olemas, et neid siis vajadusel kasutada. Juba selline küsimuse püstitus on vale. Eesti raamatukoguhoidja on alati olnud ja on aldis kasutama ja otsima võimalusi, et teha oma tööd paremini. Piiratud võimalused nii raha- kui ka inimressursside osas sunnivad otsima teid, kuidas väheste võimaluste juures saavutada rohkem ja paremaid võimalusi. Nende püüdluste juures saavad raamatukogutöötajaid toetada standardid – dokumendid, kus pakutakse asjatundjate soovitusi mingiks tegevuseks, terminikasutuseks jne. Standardimise töörühma

liikmete andmetel kasutatakse Eesti raamatukogudes standardeid suhteliselt vähe, mis võib tuleneda ka sellest, et teadmised standarditest ja nende kasutamise võimalustest ei ole jõudnud raamatukoguhoidjateni. Kasutamist on leidnud järgmised standardid: ISO 3166, osad 1, 2 ja 3 (maade ja nende jaotiste nimetuste tähised), ISO 2789 (rahvusvaheline raamatukogustatistika), ISO 2108 (rahvusvaheline raamatute standardnumber), ISO 3297 (rahvusvaheline jadaväljaannete standardnumber), EVS-ISO 11620 (raamatukogutöö tulemuslikkuse indikaatorid), ISO 23950 (Z39.50). Nimetati ka IFLA kirjereegleid (ISBD) jmt. dokumente, mis pakuvad küll standardlahendusi, kuid ei ole vormistatud standarditena. Siinjuures tahaks ära märkida ühte vastust, milles öeldi, et kindlasti kasutatakse raamatukogus alateadlikult mitmeid standardeid, teadmata, et tegutsetakse mingis standardis toodud soovitusel järgi.

See tähendab aga seda, et senisest suuremat tähelepanu tuleb pöörata standardiinfo levitamisele. Et iga raamatukoguhoidja teaks, mis-suguste tegevuste puhul on tal võimalik saada abi standarditest ja et ta oskaks standardeid soovitada ka oma lugejatele.

Eestis levitab standardiinfot Eesti Standardikeskus. Eesti standardite kohta saate kergesti leida infot Standardikeskuse koduleheküljelt (<http://www.evs.ee/>), kuhu on välja pandud ka Eesti standardite kataloog ja tööprogramm koostamisel olevate kavandite kohta. Kõik standardimisalased uudised ja teave standarditest avaldatakse Standardikeskuse väljaandes "EVS Teataja" ja mida on võimalik tellida nii paberandjal kui ka elektroonilisel kujul. Standardi teksti ei saa tasuta lugeda koduleheküljelt, kuna standardid ja nende kavandid on autoriõiguse objekt ning standardite müügist saadav tulu on üheks standardimise finantseerimise allikaks.

Rahvusvaheliste, Euroopa, valikuliselt teiste riikide ja Eesti standarditega saab tutvuda Standardikeskuse raamatukogus ja neid saab ka keskusest osta. Standardikeskus kaalub Eesti standardite müüki raamatukogudele teatud allahindlusega (kuni 50 %) hinnakirjast, et soodustada standardiinfo levikut raamatukogude kaudu.

Alates 2001. a vahendab infoteaduse/raamatukogundusalast standardiinfot RR-i raamatukogunduse osakond. Erialase info kättesaadavaks tegemiseks on nüüd RR-i koduleheküljel Eesti raamatukogusid käsitlevas osas toodud teave standardiinfo leidumuse kohta internetis ja andmed kehtivate Eesti infoteaduse/raamatukogunduse standardite kohta. Seda ajakohastatakse regulaarselt. Osakonnas on andmed kehtivatest rahvusvahelistest ja teiste riikide infoteaduse/raamatukogunduse standarditest. Valikuliselt on muretsetud ka rahvusvahelisi ISO standardeid, mida on RR-i infoteaduste saalis võimalik kohapeal kasutada.

Igal raamatukogul on võimalus ka ise osaleda standardimises, et kaasa aidata uute vajalike standardite tekkele. Kõik raamatukogude ettepanekud standardite koostamiseks vaadatakse ja arutatakse läbi RR-i stan-



standardimise töörühmas ning vajadusel võetakse ka töösse. Koostamisel olevate standardite valmimisele saab kaasa aidata kuuludes standardit ettevalmistavasse töörühma või ka arvamuse avaldamisega standardi kavandi kohta. Oleneb ju standardi koostajatest ning arvamusküsitluse käigus saadud ettepanekutest, kas standard on rakendatav ja kas selle rakendamine annab loodetud kasu.

2001. a loodud RR-i standardimise töörühma tegevus on loonud eeldused standardimiseks infoteaduse/raamatukogunduse alal Eestis, kuid edukaks standardimiseks sellest ei piisa - on vaja kõigi asjasthuvitatute koostööd ja omapoolset panust.

## VAADATES AASTATE TAHA

*Tiiu Valm*

### EESTI VABARIIGI KULTUURIMINISTEERIUM JA RAAMATUKOGUD 1992–1998

1992. aasta 25. veebruari varahommikul, seistes oma esimesel tööpäeval Kultuuriministeeriumi raamatukogunõunikuna akna all ja kuulatades trammide kolinat, mõtlesin, miks olen ma siin ja mitte oma tavapärase tööde ja tegemiste juures Rahvusraamatukogus. Küsisin endalt: kas ma poleks siis end raamatukogus, koos endiste kauaaegsete kolleegidega tõesti suutnud teostada, et sõandasin tulla “sissetallatud” radadelt kõigi poolt tuntud ja hinnatud Ivi Tingre järglaseks? Kuid ei järgmistel päevadel ega aastatel polnud enam aega niisama seismiseks ja taoliste mõtete mõlgutamiseks, tuli tegutseda. Oli ju vaja välja töötada meie oma raamatukogunduse seadusandlus, ministeeriumi juurde taas kokku kutsuda spetsialistidest koosnevad nõukogud ja töörühmad, anda nõu erinevates küsimustes, käia mitte ainult raamatukogudes, vaid ka Riigikogus, teistes ministeeriumides, ametites, maa- ja vallavalitsustes – kirjutada, õiendada, korraldada, lõputult rääkida ning seletada, missugune on/peaks olema raamatukogu roll taasiseseisvunud Eestis.

Eesti raamatukogunduse üheks tugevaks küljeks on peetud ajalooliselt kujunenud raamatukoguvõrku. 1992. aastaks arvati meil olevat rohkem kui 1500 raamatukogu. Arvati seepärast, et tegelikult puudus meil kõiki raamatukogusid hõlmav statistika, vaid rahvaraamatukogude kohta sai täpsemaid andmeid. Selles tugevaks hinnatud raamatukoguvõrgus hakkas taasiseseisvumisjärgselt toimuma aga esimesi olulisi muutusi, sest omanikud/haldajad/rahastajad hakkasid omandit (ka raamatukogusid) üle vaatama ja leidsid üsna sageli, et raamatukogu nad küll ei vaja.

1. jaanuaril 1992. aastal toimunud Vabariikliku Teadusliku Tehnika-raamatukogu reorganiseerimine Eesti Patendiraamatukoguks ja Eesti Standardiraamatukoguks ei puudutanud otseselt Kultuuriministeeriumi, kuid sellegipoolest tuli koos uute raamatukogude juhtidega otsida ja leida lahendusi töö- ja palgakorraldamiseks analoogiliselt teiste raamatukogudega. Rohkem tähelepanu nõudis Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogule keskse tehnikaraamatukogu põhikirjalise staatuse saamine ja senise kõrgkooliraamatukogu väljatoomine ülikoolikesksusest. Eriti asjatundlikult tegutses seejuures Tehnikaülikooli Raamatukogu tolleaegne direktor Konrad Kikas, kes tundis hästi Saksamaa teadusraamatukogude süsteemi ja

töökorraldust. Siit sai alguse ka tõsisem mõte luua Eestis eraldi ainevaldkondade vastutusaladega teaduslikud keskraamatukogud, mis teostus alles 1995. aastal.

Küllaltki keeruline teostada, ent siiski mitte põhjendamatu, oli Haridusministeeriumi 21. jaanuari 1992. aasta määrus Eesti Pedagoogikaraamatukogu ja Tallinna Pedagoogilise Instituudi Raamatukogu ühendamise kohta. Tähtajaks oli määratud 31. märts 1992, sest Kunstiinstituut vajas ateljeede jaoks kiiresti ruume. Raamatukogude liitmine pole aga mitte ainult raamatute auto peale laadimine ja töötajate ükskõik kuhu paigutamine. Endalegi märkamatult kaasati mindki ühendamisprotsessi ettevalmistustöösse. (Ilmselt hakkas juba siis tekkima märke Kultuuriministeeriumi ja Haridusministeeriumi eelseisvast liitmisest, aga veelgi enam süvenes ministeeriumi kui vahendaja roll erinevate raamatukogusid omavate instantside vahel.) Meie töörühma hea nõuandja ja asjatundja oli Haridusministeeriumi endine töötaja Elga Kommel ja nii jõudsime sügiseks lahenduseni, et ühendamisega muutuks Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu ka keskseks pedagoogikaraamatukoguks.

Hoopis keerulisemad probleemid tekkisid aga asutuste ja organisatsioonide tehnika- ja ametiühinguraamatukogudega. Hea, kui keegi raamatukogu likvideerida otsustades Kultuuriministeeriumiga üldse ühendust võttis ja küsis, mida raamatute või riulitega peale hakata. Mäletan, et kuulnud kolmandate isikute kaudu Tallinna Vineeri- ja Mööblikombinaadi raamatukogu likvideerimisest, helistasin direktorile ning tundsin muret raamatute pärast. Tema vastas mulle aga külmalt, et see on nende vabriku vara ja nemad teavad ise, mis oma varaga teha. Meenub, et mul tekkis isegi nn. informatorite võrk, kes teatasid suletavate tehaste ja vabrikute laokile jäänud raamatukogudest. Koos Rahvusraamatukogu depoohoidla hoiuosakonna juhataja Ella Kõlliga hoidsime nii kõige suuremad kaotused ära ja viisime raamatud Suur-Sõjamäe teel asuvasse depoosse.

Ja siis tuli hakata tegelema sõjaväeosade ja vanglate senini salapärasena tundunud või tegelikult olematute raamatukogudega. Tagantjärele leian, et tänaseni on avalikustamata Eesti sõjaväe ja karistusasutuste süsteemi taasrajanud karmide ja tõsiste meeste uskumatult positiivne suhtumine raamatukogudesse. Paljud neist nägid sõjaväeosa või kinnipidamisasutuse lahutamatu osana ka raamatukogu ning tulid selleks ministeeriumist nõu ja abi küsima. Olid ju olemasolevad raamatute virnad oma ühiskondlik-poliitilise suunitluse poolest nende meeste väljenduse kohaselt kõlblikud vaid "suitsupaberiks".

Rahvaraamatukoguvõrk püsis veel küllalt rahulikuna, kuigi oli algamas rahvaraamatukogude lahtiriigistamine ja kohalikele omavalitsustele üleandmine. Raamatukoguhoidjad muutusid teadmatusest tuleviku pärast aga üha ärevamaks.

Pärast Elga Kommeli lahkumist Haridusministeeriumist olid kooliraamatukogud jäänud täiesti omapead ja vaid mõned neist leidsid tee Kultuuriministeeriumisse.

1992. aasta kevadest tuli mul Kultuuriministeeriumis tegelda raamatukogudega üksi, sest peaspetsialist Marju Laur läks tööle täiesti uude – telekommunikatsiooni ja meedia – valdkonda. Ausalt öeldes olin raamatukogunduse alahindamisest veidi nõrduinud, sest samal ajal töötas muuseumide ja kaunite kunstide alal ikka veel mitu ametnikku. Lohutas vaid see, et erinevalt teistest kultuurialadest, toetasid mind tugevalt nii Raamatukoguhoidjate Ühing kui ka raamatukogud. Samal ajal tekkiski paratamatu vajadus taastada Kultuuriministeeriumi juures teadus- ja erialaraamatukogude direktorite ning rahvaraamatukogude direktorite nõukogu, kes oleksid kinnitanud ühised otsused. Mäletan, et minu kui vast ametisse astunu jaoks oli esimene teadus- ja erialaraamatukogude direktorite nõukogu istung päris suur üleelamine. Taasiseseisvunud Eesti juhtivate raamatukogude direktorid tundusid eriti ambitsioonikate ja iseseisvatena ning raamatukogude ühistegevus oli nende jaoks kui mitte välistatud, siis vähemalt mitte esmavajalik. Seepärast kukkus esimene nõupidamine lihtsalt läbi – olin esimese katse kaotanud. Ent kaotusmeeleolu läks väga kiiresti mööda ja peagi oli selge, et nii raamatukogude töö korraldamisel kui uuenduste sisseviimisel on edu pandiks ühistegevus.

Tõeliseks sündmuseks, ja mitte ainult rahvaraamatukogudele, vaid kogu raamatukogundusele, oli 22. aprillil 1992. aastal Ülemnõukogus vastuvõetud rahvaraamatukogu seadus. Sellest sai nii Kultuuriministeeriumile kui rahvaraamatukogudele põhidokument, mis aitas üle elada nii raamatukogude munitsipaliseerimise segadused kui ka luua raamatukogu eksistentsiks esmavajaliku – finantseerimise – põhialused. Ükski seadus ei toimi, kui tal puuduvad vajalikud rakendusdokumendid. Seepärast asusingi neid dokumente kas ise koostama või kaasasin selleks teisi – lõin töörühmi või siis pöördusin koostööettepanekutega Rahvusraamatukogu spetsialistide poole. Nii valmisid õige pea “Raamatukogu trükiste müügi kord”, “Raamatukogudevahelise laenutuse kaudu tellitud trükiste saatmise juhend”, “Rahvaraamatukogu töökorralduse juhend”, “Rahvaraamatukogu kasutamise eeskiri”, “Rahvaraamatukogu näidispõhikiri” jpm. Et selgitada rahvaraamatukogu põhiolemust, töökorraldust ja mõisteid neile, kellel raamatukogu teadmised puuduvad, kuid kes on raamatukogude üle otsustajad või nende finantseerijad, koostas Hans Jürman minu ettepanekul “Raamatukogunduse taskuteatmiku” (1993). See väike brošüürikene õnnestus igati, sest hiljem, käies kohalikes omavalitsustes ning seistes raamatukogude õiguste eest, nägin trükise helerohelisi kaasi nii mõnegi vallavanema riulis või laual.

Dokumentide koostamine oli tegelikult rahvaraamatukogu seaduse juurutamise meeldivaim osa. Keerulisem oli lahendada kõikvõimalikke

kohapeal tekkinud probleeme, see tähendas suhteid ja sidemeid maavalitsuste, kohalike omavalitsuste ja raamatukogude vahel. Ka siis, kui raamatukogu likvideerimise kavatsus oli peaaegu kindel, oli veel võimalik vallavanema südametunnistusele koputades ning ikka ja jälle rahvaraamatukogu seaduse sätetele viidates seda ära hoida. Imelik küll, kuid vahel tundsin end "jutlustajana", kes käib mööda maad ja selgitab "vaimust vaestele" raamatukogu mõtet. Täna võin öelda, et võidu puhul, ja seda tuli ette üsna sageli, oli tõesti hea tunne.

Lahendada tuli aga ka keskraamatukogude või nagu neid siis nimetama hakati, maakonnaraamatukogude staatuse ja töökorralduse probleemid, sest rahvaraamatukogu seadus ei öelnud selle kohta mitte midagi. Kui munitsipaliseerimise käigus alustati vara jagamist, siis tekkis paratamatult küsimus, kes maksab maakonnaraamatukogude nende töötajate palgad, kes ei tööta linnaelanike heaks. Ja kelle lähetusel saata nad komanderingusse. Mäletan, et ühel päeval helistati Järva Maavalitsusest ja küsiti, kellele kuulub laud, tool ja laualamp, mida kasutab maakonda teenindav raamatukoguhoidja, ja kes maksab kulud, mis tuleb kanda selle toa kütmiseks ja valgustamiseks, kus töötavad metoodik ja direktor. Ida-Viru Maavalitsus arvas olevat aga eriti leidlik, kui tegi ettepaneku liita komplekteerijad maavalitsuse koosseisu – las nad siis hangivad raamatuid ja jaotavad neid nagu varustajad. Üksikasjadesse laskumata võin tagantjärele öelda, et alati on võimalik leida lahendusi, kui selgitada ja suhelda, sest ega keegi soovi rumalusi korda saata tahtlikult. 1993. aastal õnnestus rahvaraamatukogu seadusesse teha muudatused, mille kohaselt hakati riigieelarvest maksma maakonnaraamatukogu nelja töötaja töötasu ja maakonna teenindamiseks vajalikke kulusid. See maandas mõneks ajaks ka ülalnimetatud pinged.

Rahvaraamatukogude jaoks oli esmatähtis riigieelarves ette näha riigi toetus kogude komplekteerimise kuludeks. 1993. aasta riigieelarve projekti koostamise ajal kulges veel kõik rahulikult ja vajalik summa kirjutati projekti sisse. Aasta lõpu poole, kui riigieelarve avalikustati, avastasin suure ehmatusena, et rahvaraamatukogudele polnud seal midagi ette nähtud. Kutsusin otsemaid ärksamad maakonnaraamatukogude direktorid Kultuuriministriesse, et koostada avalik kiri ajalehte. Ise ma ei tohtinud kirjale alla kirjutada, sest vastasel juhul oleksin kaotanud ameti, küll aga võisin olla abiks selle koostamisel. See samm ja muud selgitused mõjusid, ning 1993. aasta riigieelarves oligi rahvaraamatukogude komplekteerimiseks elaniku kohta ette nähtud 2,5 krooni. Sellest summast algaski rahvaraamatukogude riigipoolne toetamine, mis kahjuks pole kunagi raamatute hinnatõusuga sammu pidanud.

1992. aasta alguses oli Kultuuriministries omaette probleemiks trükiste sundeksemplari küsimuse lahendamine. Kirjastustegevus oli ärkamas ja kõikvõimalikke raamatuid, ajalehti ja lehekesi hakkas ilmuma

üha rohkem ja rohkem. Küsimus seisnes selles, kuidas ja kui palju eraldada nendest sundeksemplare. Pärast pikki vaidlusi kirjastajatega võeti vastu Vabariigi Valitsuse määrus nr 142 "Trükiste sundeksemplaride saatmise ajutise korra kohta". See oli olemuselt ebatraditsiooniline lahendus sundeksemplaride suure arvu tõttu ja kujutas endast pigem raamatukogude komplekteerimise abivahendit. Kuigi kõik järgnevad aastad, kuni 1997. aastal vastuvõetud sundeksemplari seaduseni, kritiseeriti ajutist korda, olgem siiski ausad ja tunnistagem, et eriti rahavaestel aastatel aitas see otsus kogu raamatukogundust. Ja ega sundeksemplari seaduse kehtestamisega sundeksemplar ise hakanud kätte tulema, ka raamatukogud ise on pidanud selleks jätkuvalt nägema vaeva.

Koos ministeeriumi eelarve osakonna töötajatega tegelesin enda arvates õiglast lahendust vajava küsimusega - kultuuritöötajate töötasu viimisega haridustöötajatega samale tasemele. Leidsin, et raamatukogutöötajad täidavad sama olulist rolli lugejate suhtes kui õpetajad laste õpetamisel. Ohutasin samadele mõtetele ka muuseuminõuniku, et kultuuritöötajate ringi laiendades tõsta nõudmise kaalukust. Vähemalt paariks aastaks niisugune palgaastmete ühtlustamine õnnestuski, siis aga süvenesid kultuuri- ja haridustöötajate palgaastmete vahed jälle.

Kohe algusest peale tekkisid mul tänu Soome Haridusministeeriumi raamatukogunõuniku Anneli Äyräse toetusele sidemed nii Soome raamatukogudega kui ka teiste Põhjamaade vastavate raamatukogusid juhtivate institutsioonide ja isikutega. 1992. aastal viibisin kaks nädalat Nurmese Linnaraamatukogus, kust käisin nii Kuopios asuvas Soome Hoiuraamatukogus kui ka naaberlinnade ja -valdade rahva- ja ülikooliraamatukogudes. Osalesin Põhjamaade raamatukogunõunike kogunemistel, stažeerisin Soome Haridusministeeriumis, esinesin ettekandega Anglo-Skandinaavia rahvaraamatukogu töötajate konverentsil Taanis, olin rahvusvahelise grupi koosseisus õppereisil Saksamaa raamatukogudes jmt. Tundsin, et mida rohkem tekib sidemeid välismaa kolleegidega, seda edukamad oleme uuenduste sisseviimisel. Õppisin ja unistasin, et meilgi oleks tulevikus samasugused ilusad ja hästi toimivad raamatukogud. Sel ajal sündis idee luua Eestissegi hoiuraamatukogu, tekkis eriline huvi raamatukoguhoonete ehituse ja funktsionaalsuse vastu, aga veel palju teisigi mõtteid.

Kultuuri- ja Haridusministeerium ühendati 1993. aastal. Endisest Kultuuriministeeriumist moodustati Suur-Karja tänaval kunstide ja kultuuripoliitika osakond, kuhu kuulus ka raamatukogunõunik. Töökorraldus muutus kohmakamaks ja lisaega nõudvaks, kuna mõned väga olulised tugiosakonnad (eelarve- ja raamatupidamise osakond, paljundus, majandus- ja haldusosakond) asusid Tõnismäel. Raamatukogude seisukohalt muutus aga töö hõlpsamaks, sest Haridusministeeriumiga liitumisel lisandunud ülikooli- ja kooliraamatukogud aitasid mitte ainult arendada ühistegevust, aga tõid raamatukogud igapäevaprobleemidega otse minu

juurde. Seetõttu hakkasime koos teadus- ja erialaraamatukogudega ehk suuremas üksmeeles kui kunagi enne või hiljem välja töötama nii komplekteerimisplaanid kui ka teaduslike keskraamatukogude süsteemi.

Tänu Maret Klausid juhitava ERÜ komplekteerimise töörühma tulemuslikule tegevusele õnnestus 6. detsembri 1994. aasta kultuuri- ja haridusministri määrusega kinnitada "Teadus- ja erialaraamatukogude komplekteerimise alused ja plaan". Pikad vaidlused ja kokkulepped Laulasmaal ja Lahemaal, Kultuuri- ja haridusministeeriumi kolleegiumisaalis aitasid igati kaasa, et 12. detsembri 1994. aasta kultuuri- ja haridusministri määrusega kinnitati "Teaduslike keskraamatukogude tegevuspõhimõtted ja loetelu". Õigusaktid toimivad aga ainult siis, kui selleks on olemas vajalikud ressursid. Teaduslikud keskraamatukogud said komplekteerimiseks vajaliku rahaeralduse aga ainult 1995. aastaks, pärast seda Kultuuri- ja haridusministeeriumi taaslahutamise ei soodustanud finantseerimist ühest allikast. Põhjendus on küll kummaline, aga ametkondlik killustatus raamatukogude juhtimisel ja rahastamisel on olnud ja jääb probleemiks.

1993. aastal valmistas Linda Kase juhitud töörühm ette ISO 2789-1991, raamatukogu statistika eestikeelse versiooni nii rahva- kui ka teadus- ja erialaraamatukogude jaoks. Nii koguti juba 1993. aasta kohta raamatukogude statistilisi näitajaid selle vormi kohaselt, mis muutis reaalseks meie raamatukogude näitajate edastamise ka UNESCO-le.

Selleks, et ühineda rahvusvahelise raamatukogude koostööga ja välja arendada ühtne raamatukogu infosüsteem Eestis, oli vaja teha palju tööd – kas vähese tasu eest või üldse tasuta. Tagantjärele mõeldes tekib küsimus, kust võeti see aeg ja tahe. Rahvusraamatukogus oli üldise märksõnastiku koostamisega algust tehtud juba 80-ndate aastate lõpus, kui raamatukogunduse osakonda otsiti ja leiti sobivad töötajad. Eestikeelse UDK versiooni koostamine oli aga nii hulljulge ettevõtmine, et seda ei söandatud esialgu isegi mõelda. Kui Arda Kirseld, Marje Aasmets ja Aili Normak ERÜ liigitamise toimkonnast hakkasid eestvedajateks ja koostajateks, oli ainuõige leida rahastamisvõimalused Kultuuri- ja haridusministeeriumist. Vajalik oli ka ühinemine UDK Konsortsiumiga Haagis, kellega Kultuuri- ja haridusministeerium sõlmis 8. oktoobril 1993. aastal lepingu, millega omandati UDK tõlkimise ja avaldamise litsents ning UDK arvutiversioon (MRF – *Master Reference File*). Järgmiste, rohkem kui kolme aasta jooksul valmisid peaaegu saja tõlkija, konsultandi jt. koostööna UDK tabelid.

1993. aastal jõustunud täiskasvanute koolituse seadus, samuti ümberkorraldused nii TPÜ infoteaduste osakonna struktuuris ja õppekavades kui ka Viljandi Kultuurikolledži raamatukogunduse osakonnas eeldasid järjekindlat tegelemist raamatukoguhoidjate koolituse, täiendusõppe ja kutsenõuetega tegelemist. Nii moodustatigi 1993. aastal Kultuuri- ja

haridusministeeriumi juurde raamatukoguhoidjate koolituse nõukogu, mille esimeheks nimetati Evi Rannap. Alustati rahvaraamatukoguhoidjate kutset nõutavate ametikohtade loetelu ja neile esitavate haridusnõuete koostamisest, sest see oli ette nähtud rahvaraamatukogu seaduse rakendussätetes. Peagi jõuti aga nende raamatukoguhoidjateni, kellel puudus raamatukogundusharidus ning töötati välja kutseksamiprogramm ja eksamikorralduse juhend, mis kinnitati 30. detsembri 1993. aasta kultuuri- ja haridusministri määrusega nr 20. Nende dokumentide projektide ettevalmistamisel oli kaastegev ERÜ koolituse toimikond.

Juba nõudis täiendamist ja muutmist ka rahvaraamatukogu seadus, eriti maakonnaraamatukogude ja keskraamatukogude määramise ning nende ülesannete osas. Riigikogu kultuuri- ja hariduskomisjonis toimusid seaduse eelnõu arutelud meeldivas ja asjalikus õhkkonnas, mis aitas leida parimaid lahendusi. Nendes aruteludes sündis ka Riigikogu liikme Jaan Krossi ettepanekust termin "teavik", mis asendas kõige täpsemalt seni kasutatud mõisteid "dokument, infokandja, väljaanne, kirjandus".

1993. aastal moodustati Kultuuri- ja haridusministeeriumi juurde töörühm, et valmistada ette Eesti Hoiuraamatukogu loomine Rahvusraamatukogu depoo-hoiuosakonna baasil. Vajadus iseseisva, kõigilt raamatukogudelt vähekasutatava kirjanduse vastuvõtja ja säilitaja järele oli olemas juba ammu. Pealegi oli Lasnamäel lennuvälja taga asuva depoohooldla olukord kriitiline, hoone oli kütmata ja lagunemas. Hoiuraamatukogu kontseptsioon valmis küll 1993. aasta lõpuks, kuid kuna 1994. aastaks polnud rahastamise skeem veel selge, otsustati raamatukogu luua alles 1. jaanuarist 1995. aastast. Selleks ajaks leiti raamatukogule ka direktor, Sven Maiväli, kes hakkas tasapisi, kuid kindlalt looma korda nii hoones kui kujundama organisatsiooni.

Seoses Kultuuri- ja haridusministeeriumi ühendamisega tuli alustada ka kooliraamatukogude seadusandluse korraldamise ja raamatukogude igapäeva probleemide lahendamise. Tundsin, et sellest "pähklist" ei saa ma küll üksinda jagu, olgu mul abiks kas või mitu nõukogu ja töörühma, sest ööpäev on ikkagi ainult 24 tundi. Pealegi oli vahepeal vastu võetud põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, kus polnud kooliraamatukogu üldse mainitud. Tegelikult eksisteeris aga rohkem kui 500 kooliraamatukogu. Õnneks võttis ministeeriumi juhtkond kuulda ettepanekut moodustada kooliraamatukogude inspektori ametikoht. 1. augustiks 1993 leidsin sellele kohale sobiva olevat Mall Sauli Eesti Lasteraamatukogust, kelle diplomitöö oli puudutanud just kooliraamatukogude temaatikat. Koos Lasteraamatukogus kooliraamatukogude metoodikuna tööle asunud Maie Karindiga asusid nad korrastama kooliraamatukogude maastikku. 1993. aasta lõpuks moodustati ministeeriumi juurde kooliraamatukogude nõukogu, kes arutas läbi nii põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse kooliraamatukogusid puudutava paranduse kui ka kooliraamatukogude põhi-



määruse, samuti kooliraamatukogude statistikavormi jpm. Koos Eesti Lasteraamatukoguga alustati kooliraamatukoguhoidjate täienduskoolituse korraldamist, loodi rahvusvahelised koostöösidesmed. Kooliraamatukogud hakkasid end viimaks tundma osana meie raamatukoguvõrgust.

1993. aasta lõpus algasid Riigikogus pikad ja närvesöövad arutelud Rahvusraamatukogu seaduse eelnõu üle. Kultuuri- ja haridusministeeriumist määrati neis osalema mind. Kogusin siis esmakordselt, kui raskelt kulgeb poliitikutele ühe konkreetse valdkonna – antud juhul raamatukogunduse – elementaarsete tõdede selgitamine. Selleks peab olema kindlust ja veenmisoskust, kuid ka sellest võib jääda väheseks. Lugesin öösiti vastavaid muu maailma seaduste analooge, millega Soome, Rootsi ja Taani kolleegid mind varustasid ja läksin järgmisel päeval taas Riigikogusse kultuurikomisjoni ette. 13. aprillil 1994. aastal võttis Riigikogu Rahvusraamatukogu seaduse lõpuks vastu, kuid tekst oli muutunud nii tendentslikuks, täis vasturääkivusi, et raske oli selles ära tunda algvarianti.

Rahvusraamatukogu seaduse eelnõu arutelu ajal üllatas kogu Eesti raamatukogundust aga Riigikogu kultuurikomisjoni esimees Sulev Alajõe, kes lähetas 4. jaanuaril 1994. aastal Kultuuri- ja haridusministeeriumisse oma koostatud üldise raamatukogu seaduse eelnõu teksti. Mis mul muud üle jäi, kui informeerida juhtunust kõiki raamatukogusid ja korraldada ministeeriumis raamatukogude esindajate vahelisi nõupidamisi. Raamatukogude ettepanekul moodustas minister raamatukogude esindajatest koosneva seaduse eelnõud ettevalmistava komisjoni, mille esimees oli Kaljo Veskimägi ja kuhu kuulusid Aili Normak, Malle Ermel, Konrad Kikas, Rutt Enok, Kalju Tammaru ja Tiiu Valm. Komisjon valmistas kahe aasta jooksul ette mitu üldise raamatukoguseaduse varianti, aga ikka ja jälle põrkuti probleemile, kuidas ühendada eri tüüpi ja erinevasse omandivormi kuuluvad raamatukogud ühe seaduse raamistikku nii, et lahendatud saaksid kõik probleemid. Vahepeal jõudsid nii Läti kui Leedu oma üldised raamatukogu seadused küll vastu võtta, kuid praktika näitas küllaltki veenvalt nende seaduste jõetust.

Arvan, et see aeg oli mulle ja paljudele raamatukoguhoidjatele väga õpetlik ja enesetäiendamisele sundiv, kuna me lugesime ja diskuteerisime lahendusi otsides ja ka leides paljude aktuaalsete raamatukogunduse teemade üle.

1994. aastal tõusid seoses õigusjärgsetele omanikele varade tagastamise protsessi käivitumisega päevakorradele probleemid raamatukoguhoonetega. Kas tõesti pidid raamatukogud välja kolima ja asuma ümber esimestesse ettejuhtuvatesse ruumidesse – kitsastest oludest veel ahtamatesse? Esimesena langes löögi alla Võrumaa Keskraamatukogu, kes oli sunnitud küllalt kiiresti tagastama EELK Võru kogudusele kuuluva maja. Sama ootas ees Rapla, Läänemaa, Põlva, Kärkla, Jõhvi, Lääne-Virumaa, Valga, Tartumaa, Viljandi keskraamatukogu, aga ka arvukalt

väiksemaid ja suuremaid linna-, valla- ja külaraamatukogusid. Olin veendunud, et raamatukogud tuli mitte ainult ümber paigutada, vaid luua sellega nendele ka varasemast paremad tingimused. Selleks oli vaja aga raha. Erastamisreservfondist oli võimalik küll raha saada, aga sellest poleks piisanud, sest vaja oli palju rohkem. 1994. aasta suvel kultuuri- ja haridusministriks asunud Peeter Olesk andis 1994. aasta septembris Vabariigi Valitsuse istungil ülevaate raamatukogude ees seisvast ruumide probleemist ja nii saadigi 1995. aasta riigieelarvesse rahvaraamatukogude majandamiskulude reale esimesed miljonid raamatukogude sisustuskulude katmiseks. Tööle hakkas rahastamise skeem: erastamise reservfondi, riigieelarve ja kohaliku omavalitsuse eraldised raamatukogude hoonete ja ruumide finantseerimiseks. Mina kehastusin aga järgmisteks aastateks ümber asjatundjaks raamatukoguruumide alal. Süvenesin raamatukoguruumide ja sisustamise temaatikasse, sest kuidas teisiti osanuks ma jagada raamatukogude jaoks eraldatud raha. Sõitsin mööda Eestit ringi ning vaatasin raamatukogudele ümberehitamiseks pakutavaid maju, veensin maa- ja vallavalitsejaid, et nemad lisaksid rahastamisele oma osa, pidasin nõu arhitektide ja sisekujundajatega. See töö kandis vilja ja tulemused uute raamatukoguruumide avamisel polnudki laita. Protsessi käigus said sajad raamatukogud endale uued ja paremad kodud. Positiivseid hinnanguid meie raamatukogude ruumide kujunduse kohta jagasid sagedamini mitte ainult Läti ja Leedu kolleegid, vaid ka külalised Soomest ja Rootsist.

Oli tõsiselt kahju, et ei õnnestunud aidata Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu, kes pidi õigusjärgsele omanikule tagastama Lai tänav 5 asuva hoone ja kolima Mustamäe ühiselamutesse.

1995. aastal hakkas üha jõudsamalt päevakorraile tõusma raamatukogude infosüsteemi juurutamine, eelkõige küll teadusraamatukogudes, kuid ka rahva- ja kooliraamatukogudes. ERÜ vastavates töörühmades oli arenduste ja projektidega juba küllaltki aktiivselt tegeldud, kaugel polnud enam ka ELNET Konsortsiumi moodustamine. Selleks, et ette valmistada ühtne integreeritud raamatukogu süsteemi projekt ja koordineerida selle rahastamist, moodustati 24. mai 1995. aasta kultuuri- ja haridusministri käskkirjaga ministeeriumi juurde raamatukogude automatiseerimise nõukogu. Nõukogus tegutsesid aktiivselt nii Jüri Järs, Mihkel Reial, Asko Tamme kui ka paljud teised. 1997. aastast hakati riigieelarvest finantseerima nii teadus- kui ka rahvaraamatukogude automatiseerimise projekte. Need eraldised ei olnud küll soovitud suurusjärgus, kuid tõuge raamatukoguprotsesside automatiseerimiseks oli siiski antud.

1995. aastal võimendus Pärnumaal arutelu Pärnu Maakonnaraamatukogu vajalikkuse ja otstarbekuse teemadel, sest elanike teenindamise mõttes raamatukogu ju polnudki. Kuidas lahendada aga maakonna rahvaraamatukogude komplekteerimise ja raamatukoguhoidjate täienduskoolituse korraldus. Sõitsin Pärnu vahet ja veensin ning põhjendasin, selgitasin,

mis õige, mis vale. Pärnu Omavalitsuste Liit oli resoluutne ja ütles otse välja, et temaatika neid ei huvita. Pärnu Maavalitsuse, ja eriti Pärnu Linnavalitsuse abiga jõuti siiski selleni, et kõiki osapooli juba viimse piirini viinud konflikt leiaks raamatukogudele õige lahenduse. Nii moodustatigi lõpuks Pärnu Keskraamatukogu ja selle koosseisu maakonna teenindamise osakond.

Parem polnud olukord ka Tartu Maakonnaraamatukoguga. Võib öelda, et hullempi, sest nemad pidid loovutama õigusjärgsele omanikule kõigepealt Narva maanteel asunud ruumid ja alles siis hakkas Tartumaa Omavalitsuste Liit uurima, mida need raamatukoguhoidjad üldse teevad seal maakonnaraamatukogus. Väideti, et omavalitsustel ju on oma raamatukogud, milleks pidada üleval veel mingit maakonnaraamatukogu. Lõpuks leidsime koos Luunja Vallavalitsusega lahenduse ning raamatukogu kolis Luunjasse, kuni jõudis kätte aeg ja mindi Kõrvekülasse, oma praegusesse asukohta.

1996. aastal Kultuuriministeerium iseseisvus taas ja jälle oli tekkimas olukord, kus nii kooli- kui ka ülikooliraamatukogud pidid jääma ilma ministeeriumi spetsialistita. Kooliraamatukogudele leiti 1996. aasta jaanuaris siiski lahendus, kui Haridusministeeriumis loodi õpikute spetsialisti ametikoht ja Mall Saul asus ametikohuseid täitma. Ülikooliraamatukogud jäeti aga jälle oma probleemidega üksi.

Kultuuriministeerium alustas oma taastegutsemist lähiaastate riikliku kultuuripoliitika väljatöötamisega. Selleks analüüsisid nõunikud koos vastava ala spetsialistidega iga valdkonna seisundit ja pakkusid välja tulevikuplaane. 1. aprillil 1996. aastal toimus Sakala Keskuses kultuurifoorum, kus esitatud ideed said armutu kriitika osalisteks. Töö hakkas jälle otsast peale, kuni sama aasta detsembris teatris "Vanemuine" toimunud Eesti kultuurikongressil oli kultuuripoliitika taas arutelu all. Lõpule jõuti alles 1998. aastal, kui Riigikogu kiitis 16. septembril heaks "Eesti riigi kultuuripoliitika põhialused", milles raamatukogudele oli pühendatud eraldi peatükk.

1996. aastal moodustati Kultuuriministeeriumi juurde sundeksemplari seaduse eelnõud ettevalmistav töörühm, kuhu kuulusid Kersti Naber, Kaarin Viirsalu, Rein Veidemann, Tõnu Koger ja Tiiu Valm. Pärast raamatukogude nõupidamistel toimunud konstruktiivseid arutelusid anti eelnõu aasta lõpus üle Riigikogule ja see kinnitati ilma eriliste probleemideta 12. veebruaril 1997. aastal. Kuid jällegi tekkis vajadus rakendusdokumentide järele, et määrata teavikud, millest loovutatakse sundeksemplar ja millest mitte. Samuti oli vaja koostada selge ja üheselt mõistetav juhend sundeksemplaride loovutajatele. Taas asus Kultuuriministeeriumis tööle asjatundjate töörühm ja nii kultuuriministri määrused kui juhendmaterjal valmisid peagi.

1997. aastaks oli rahvaraamatukogu seadus kehtinud peaaegu viis aastat, seda oli mitu korda täiendatud ja taas seisis muudatuste tegemine ees. Kirjutasin muudatusettepanekud valmis, arutasime neid korduvalt rahvaraamatukogutöötajatega, seejärel esitasin need ministeeriumi juristile Aime Vesmesele. Asjatundjana avaldas ta kahtlust, kas nii "lapitud" tekstiga seaduses ka raamatukogutöötajad ise enam orienteeruvad, rääkimata teistest seaduse lugejatest. Ja nii alustasingi rahvaraamatukogu seaduse uue teksti koostamist, mille aluseks võis nüüd võtta juba uusi kehtima hakanud seadusi, kuid ka kogemusi välis- ja kodumaalt. 18. detsembril 1998. aastal võttis Riigikogu vastu uue rahvaraamatukogu seaduse.

Eelnevatel aastatel oli raamatukoguhoidjate koolituse nõukogu töötanud süvenenult raamatukoguhoidjate kutseenõuetega, mis valmisid 1997. aasta lõpuks nii teadus-, rahva- kui ka kooliraamatukoguhoidjatele.

Nii Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu kui Kultuuriministeerium olid pidanud aastate jooksul aru raamatukogu nimetuse paikapidavuse üle, sest raamatukogu oli Teaduste Akadeemiast eraldunud juba ammu. Pärast põhjalikku arutelu nii raamatukogunduse ringkondades kui laiemalt, kinnitati 19. märtsil 1997. aastal kultuuriministri määrusega raamatukogu uueks nimeks Eesti Akadeemiline Raamatukogu. Sama aasta augustis tekkis aga täiesti ootamatult küsimus Akadeemilise Raamatukogu identiteedist ja Kultuuriministeeriumi haldusalasse kuulumise põhjendatusest. Kultuuriministri käskkirjaga moodustati asjatundjatest töökomisjon, kes tegelikult jõudis teadusraamatukogude üldise probleemini – see on teaduslike keskraamatukogude ülesannete täitmise võimatus vähese rahastamise tõttu.

1997. aastal hakkasin koos Eesti Lasteraamatukogu ja Tallinna Linnavalitsusega ette valmistama raamatukogu Õismäe osakonna üleandmist linnale. Tegelikult teenindas raamatukogu juba ammu peamiselt Õismäe linnaosa elanikke, vaid kogud ei vastanud päriselt täiskasvanud lugejate vajadustele. Samal ajal oli Eesti Lasteraamatukogu juba pikemat aega tegelnud lastekirjanduse ja laste raamatukoguteeninduse uurimise ja arengu küsimustega sarnaselt Põhjamaadega. See põhjendas ka Eesti Lasteraamatukogu ümberkorraldamise Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuseks 1998. aasta algusest.

1997. aasta mais, kui Rahvusraamatukogu nõukogu valis mind peadirektori asendajaks, toimus minu kui juba sisseharjunud ametniku elus ootamatu pööre. Esialgu arvasin, et see jääb vaid lühiajaliseks "rahmeldamiseks" Kultuuriministeeriumi ja Rahvusraamatukogu vahel, kuid lõpuks kestis see rohkem kui aasta. Kui 1998. aasta augustis kuulutati välja konkurss Rahvusraamatukogu peadirektori ametikohale, otsustasin end seegi kord proovile panna, nõnda kui 1992. aastal, minnes Kultuuriministeeriumisse.

Hinnates täna Kultuuriministeeriumis oldud aastaid ja tehtud töid – õnnestumisi ja ebaõnnestumisi – olen ma saanud kogemuste üle väga õnnelik. Ja ehk saatsin koos nende paljude toredate ja asjalike inimestega, kellega alustasin Eesti raamatukogunduse uut ajajärku, ka midagi arvestatavat korda. Seda ma ju tegelikult lootsin 1992. aasta 25. veebruari varahommikul, alustades oma esimest tööpäeva Kultuuriministeeriumis.

# ERÜ AASTA- JA TEENETEPREEMIA LAUREAADID

**VIVAT PH. D. TIJU REIMO!**

**ERÜ aastapremia 2000 laureaat**

*Paluge, ja teile antakse, otsige, ja te leiate,  
koputage, ja teile avatakse. (Luuka 11, 9)*

2001. aasta lõpul kroonis Tiiu Reimo (02. 06. 1953) uurimistööd Eesti trükinduse ajaloo ja raamatuloo alal doktorikraad.

Raamatuteadlase enda sõnul on ta õnnekombel saanud elus ühendada töö ja huviala, see tähendab tegelda raamatuga.

Seljataga Rapla keskkool (1960–1971), suleproovid kooli almanahhis, lisaks mitmed sahtlisse jäänud kirjanduslikud katsetused, ajalooõping Tartu Riiklikus Ülikoolis (1971–1972) ning hulk loetud raamatuid, leidis ta lõpuks oma kirjanduse ja ajaloo huvile lahenduse ja asus raamatuteadust tudeerima. Kui ta 1972. aasta sügisel, noore tudengina Tallinnas raamatukogunduse õpinguid alustas, viisid sammud teda üha sagedamini Eesti Teaduste Akadeemia Teadusliku Raamatukogu poole, enamasti baltikaosakonda.

1976. aasta hilissuvel koputas ta TATR-i uksele juba kindla teadmise ja sooviga kõrgkoolis õpitud teadmisi rakendada just seal. Kuigi Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia erialal õpingute lõpetamist tõendav punakaaneline *cum laude* diplom avanuks talle ükskõik millise raamatukogu ukseid, oli ta näpu sellele raamatukogule andnud juba 1975. aastal, töötades õpingute kõrvalt aeg-ajalt ka baltikaosakonnas.

Kolleegidest raamatuloolaste Voldemar Milleri ja Kyra Roberti pühendumus ja sügav asjatundlikkus vanaraamatu alal andsid noorele spetsialistile eeskujut ja julgust süüvida sügavamalt raamatuajaloo põnevasse maailma. Sealsed hindamatu väärtusega raamatuvaramad pakkusid lisaks igapäevasele raamatukogutööle ammendamatu võimalusi Tallinna ja ühtlasi kogu eesti kultuuriloo uurimiseks. Mitmekülgset teadmised ja hea uurijavaist lisasid hoogu juba diplomitööst alguse saanud visale ja sihikindlale Eesti trükinduse ja raamatuloo uurimisele. Teadmiste-himulise ja ettevõtliku stipendiaadina on tema koputuste peale avanenud Göttingeni, Wolfenbütteli, Londoni raamatukogu ja Cambridge'i Darwini Kolledži ukseid. Ikka, et otsida ja leida.

Kerge sulejooks ja osav sõnaseadmine on aidanud kaasa uurimistöö tulemuste vormimisel ladusateks kirjutisteks ja kõitvateks esinemisteks. Tema kirjanduslikud kalduvused ongi realiseerunud eelkõige just teadustöodes.

1992. aastal tuli taas kord Tallinna Pedagoogikaülikoolis õpinguid alustada, nõutamaks väärilist hinnangut oma teadustööle. Raamatuteaduse magistrakraad (1995) ei andnud aga asu rahutule uurijahingele, palju oli veel avastada, ja see innustas jätkama tööd. Kuus aastat hiljem, kui trüki-valmis oli saanud põhjalik uurimus "Raamatukultuur Tallinnas 18. sajandi teisel poolel" (Tallinn, 2001), seadis ta noore ülikooli infoteaduste osakonna fakti ette - luua tuli doktoritööde kaitsmise nõukogu. Taasiseseisvunud Eesti esimene filosoofiateaduste doktor infoteaduste alal kaitses edukalt kraadi 7. detsembril 2001. aastal TPÜ-s.

Rahvusvaheliselt tunnustatud vanaraamatu uurijana on teda korduvalt kutsutud esinema teaduskonverentsidele Ameerikas, Saksamaal, Poolas, Slovakkias, Venemaal, Lätis ja Leedus, avaldatud tema teadus-artikleid ja palutud osa võtma rahvusvahelistest projektidest ja uuringutest.

Ka ühelgi raamatuteaduse üritusel Eestis ei saada temata läbi, olgu see F. Puksoo või O. Kallase päev, ettekandepäevad ja teaduskonverentsid Tartu Ülikooli Raamatukogus, Tallinna Pedagoogikaülikoolis, Eesti Akadeemilises Raamatukogus või mujal. Hinnatud ja oodatud lektor on ta Eesti eri paigus ja asutustes - Baltisaksa Kultuuriseltsis, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingus, Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurimise ringis, Muuseumiühingus, raamatukogudes, üliõpilaste, õpilaste ning õpetajate hulgas, baltisaksa suguvõsade kokkutulekul.

Tema arvukad artiklid, ettekanded, esinemised, kataloogid ja bibliograafiad väärivad ritta seadmist. Pikk tuleks ka nimestik tema koostatud näitustest Eestis ja välismaal. Oma esimesele töökohale Eesti Akadeemilises Raamatukogus on ta truuks jäänud tänaseni. Veerandsajandi jooksul baltikaosakonnas on ta läbi käinud tee vanembibliograafist vastutusrikka ja töörohke osakonnajuhataja postini, tema juhtida on ka raamatukogu restaureerimisnõukogu töö.

Tegutsemistahet ja töölusti jagub tal ka väljaspool raamatukogu. ERÜ taasasutajaliikmena (1988) võttis ta oma õlule ERÜ vanaraamatutoimkonna loomise (1994) ja juhtimise (1994-1999). Juba viiendat aastat on ta TPÜ infoteaduste osakonna magistratööde kaitsmise nõukogu liige (1998-), hinnatud on ta uurimistöode asjatundliku ja objektiivse juhendaja, opo-nendi ja retsensendina. Ta oli Eesti Raamatu Aasta raamatu-uurijate allkomitee liige (1998-2001), aktiivne juubeliaasta võtmeürituste korraldaja ning mitmete väljaannete koostaja. Tema kokku pandud "Eesti raamatu kronoloogia" (Tallinn, 2000) tunnistati 2000. aasta F. Puksoo auhinna vääriliseks. ERÜ hindas tema teeneid 2000. a. aastapreemiaga.

Ta on kogunud käsikirjalisi luuletusi, materjale paranähtuste kohta, saanud "Tähekesel" jutuvõistluse ergutuspreemia (1983), paadimatkad el läbi sõitnud Eesti jõed. Tähelepanu ja hoolitsuseta ei jää selle kõige juures ka abikaasa, lapsed, lapselapsed ja spanjel Fellin Lupus O'Kelly.

*Ruth Hiie*

## **TIIU PIHLAKAS**

### **ERÜ teenetepremia 2000 laureaat**

Tiiu Pihlakas alustas oma tegevust raamatukogunduse valdkonnas 1962. aastal Jõhvi Rajooniraamatukogus. 1972. aastal kutsuti ta Kultuuriministeriumisse raamatukogude inspektori ametikohale, kus ta töötas kümme aastat. Kui aga rahulolematuse pealinna elu ja ka tööga süvenes, tegi ta kõrvalseisjaile esmapilgul arusaamatu otsuse – vahetas mitte ainult ameti-, vaid ka elukohta. 1981. aastal valis ta uueks elupaigaks Põltsamaa linna, mille ilu ja võlu kiitis ohtralt juba enne sinna kolimist. Ja kuni veebruarini 2001 töötaski Tiiu Pihlakas Jõgeva Maakonna Keskraamatukogus – direktori asetäitjana, metoodika- ja bibliograafia osakonna juhatajana ning pearaamatukoguhoidjana. Kolleegid tunnevad teda kui oma elukutsele pühendunud ettevõtlikku ideede genereerijat, kes ametinimetustele vaatamata käitus mitte käskude jagaja, vaid soovitusi andva abilisena.

Lisaks põhitööle on Tiiu energiliselt sekkunud nii kultuuri- kui ühiskonnaellu laiemas mõttes. Ta kuulus Põltsamaal muinsuskaitse liikumise ja kodanike komiteede algatajate ja eestvedajate ritta, oli pikka aega ka sealse muinsuskaitsealase töö juht. Neid raamatukoguhoidjaid, kes valiti Eesti Kongressi saadikuks, polnud just palju, kuid Tiiu valiti. Ta valiti ka Põltsamaa linna volikogu liikmeks ning 1993. aastal pidas ta mõned kuud koguni Põltsamaa linnapea ametit.

Tema üks sügavam huvi ja kiindumus on kodulugu ning ajalugu. Ja kuigi ta ise ei pärine Põltsamaalt ega ka Jõgevamaalt, on Põltsamaa linna, Jõgeva maakonna ning nende raamatukogude ajaloo uurimine ja töö arhiivides, saanud Tiiu südameasjaks. Põltsamaa linna koduloo tutvustamiseks on ta korraldanud kooliõpilastele ekskursioone ja kodulootunde, koostanud koduloo bibliograafiat, organiseerinud kodukandipäevi jne. Lootes alati, et tagasivaated kodukandi ajalukku leiavad järgimist. Omi mõtteid ja huvi kodukoha mineviku ning selle uurimise vastu on ta süstinud kõigisse maakonna raamatukogutöötajaisse.

Tiiu Pihlakas on alati südant valutanud raamatukoguhoidjate täienduskoolituse pärast. Tema arvates töötab haritud ja ettevõtlikke noori raamatukogudes endiselt liiga vähe. Pakatades energiat ja innustudes uutest ideedest, võitles ta aktiivselt oma maakonna raamatukogudest ühtselt mõtleva kollektiivi kujundamise nimel. Juhendades ja suunates Jõgeva maakonna raamatukoguhoidjate tööd lootis ta parandada nende töö korraldamist ja edukust. Ükskõiksus on Tiiule võõras – ikka on ta muretsenud, õpetanud, juhendanud, vaadanud, kuidas läheb. Raamatukogutöötajatele omainimesena pole kunagi abist keeldunud. Ümbritsevad inimesed on kogenud tema mõistvat suhtumist ja abivalmidust. Kuid igal



sammul on tal alati kindel siht silmade ees – oma valitud rajalt ta end kõrvale lükata ei lase. Nii mõnelgi korral on jätkunud tal kodanikujulgust ja missioonitunnet sekkuda ka linna ja maakonna kultuuriellu.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu taasloomisest saadik on Tiiu Pihlakas ühingu aktiivne liige, osaledes mitmes maaraamatukogude või kogude kujundamisega seotud töörühmas ja toimkonnas ning algatades uusi ettevõtmisi.

Tiiu pole kõrvaltvaataja, kui mõni asi ikka vajas siin või seal tegemist või parandamist, siis ei jäänud Tiiu kunagi eemalseisjaks.

Eelöeldu võinuks sõnastada ka lühemalt ja selgemalt: Tiiu Pihlakas on üks tubli inimene, kes on andnud oma energia ja hinge raamatutele, ajaloole ning raamatukogundusele.

Ent niipea, kui avanes võimalus, tegi Tiiu taas oma elus kannapöörde ja asus nautima väljateenitud pensionipõlve. Ja kuigi koduaed ja sinikaelpardid ukse ees vulisevas Põltsamaa jões pakuvad talle edaspidigi rohkesti tegevust ning rõõmu, loodame, et raamatukogundus ei jää Tiiule võõraks.

*Jõgeva maakonna raamatukoguhoidjate nimel  
Reet Kukk*

## KATRIN NIKLUS

### ERÜ aastapremia 2001 laureaat

Rapla maakonna raamatukogutöötajad tunnevad Katrin Niklust kui kohusetundlikku ja energilist, kogemustega spetsialisti, kellelt nii kolleegid kui omavalitsuste ametnikud saavad alati erialast nõu ja abi.

Nii oma maakonna raamatukoguhoidjatele täienduskoolitust korraldades kui ERÜ maaraamatukogude sektsiooni tööst osa võttes on Katrin igati püüdnud maaraamatukoguhoidjaid innustada aktiivselt tegutsema ja ajaga kaasas käima.

Katrin Niklus ei kardagi uusi väljakutseid. Rapla Keskraamatukogu peaspetsialisti ametikohustustele lisaks on Katrin suurepäraselt toime tulnud nii ERÜ juhatuses aseesinise ülesannetega (1998–1999) kui Kultuurkapitali kohaliku ekspertgrupi juhtimisega (2000–2001), selgitades kõikjal rahvaraamatukogude seisukohti ja kaitstes nende huve. Katrin on Õpiringide Seltsi “Semud” asutajaliige (1994) ja kuulub selle juhatusesse, edastades sealt saadud teadmisi kõigile maakonna raamatukoguhoidjatele.

Selleks, et kolleege juhendada või ametnikele nõu anda, tuleb ise pidevalt õppida. Projektikoolituse raames on Katrin saanud uudseid raamatukogundusalaseid teadmisi ja kogemusi ka Soome (1997), Rootsi (1999), Taani (1999) ja Hispaania (2000) raamatukogudest. Töö ja perekonna kõrvalt jätkab Katrin edukalt õpinguid Viljandi Kultuurikolledžis raamatukogunduse ja infoteaduse erialal.

Katrin on elurõõmus ja sõbralik kolleeg ning hinnatud kaaslane. Tublil pereemal on kolm täiskasvanud last ja neljandas klassis õppiv poeg.

Vahel tahaks küsida, kust pärineb niisugune vitaalsus ja tegutsemistahe? Miks üks inimene tiivustub uutest ideedest, teine mitte? Aga on ka väidetud, et kes teeb palju, see ka jõuab palju. Nähtavasti on Katrinile antud sisemist jõudu, mis sunnib teda pidevalt mõtlema, tegutsema ja end täiendama. Ja sellest on raamatukogundus igal juhul võitnud.

*Iivi Laidna*

## MENTOR MATI MURU ERÜ teenetepreemia 2001 laureaat

Eluring ei peatu. Kevadine õitesadu asendub suviste lehtede lopsakusega. Sügise hää! tuules kutsub tagasi vaatama. Olles tegudes järginud südamehää!t, ei eksle vaatepilk lõputus kauguses.

2002. aasta veebruaris täitus Mati Murul 65. aastaring. Raamatukogunduslikke tööülesandeid hakkasid Sa täitma 40 aastat tagasi Tartu Riikliku Ülikooli psühholoogia laboratooriumi ehk professor Konstantin Ramuli hoolikalt valitud raamatukogus. Praktilisi kogemusi lisandus Hiiumaa ja Viljandi rahvaraamatukogudest. Viljandi Kultuurikolledžiga liitumisest täitus Sul märtsis 35 aastat. Ainult kahel esimesel ning viimasel õppeaastal on Su koormus olnud täiskohast väiksem. Nii pika staažiga veel töötavat raamatukogunduslike ainete õppejõudu ei tohiks hetkel Eestis teist olla.

Nende aastate jooksul oled Sa tegutsenud eriala põhiainete (raamatukogundus, raamatukogude kogud, fondide ja kataloogide organiseerimine, bibliograafia, indekseerimine) õpetaja-õppejõuna. Neil aastail on Viljandi kooli lõpetanud 992 õppurit, kes saavad öelda, et Mati Muru on olnud minu õpetaja ning kellest paljud hoiavad tänaseni üleval eesti raamatukogundust, eriti maapiirkondades.

Ise pead Sa end Kaljo-Olev Veskimäe õpilaseks. Õppides eesti filoloogia lisaerialana raamatukogundust võimaldas õppijate vähene arv jõuda sügavate individuaalsete arusaamadeni. Sinu enda loenguid iseloomustavad konkreetsus, informatiivsus ja seotus praktikaga. Raamatukogunduse õpetamine kujunes 50. juubelit tähistava kultuurikolledži kandvaks talaks algusest peale. Meie õppejõududest on enne Sind olnud pikema staažiga Helene Johani Tallinna perioodil ning Endel Põder Viljandi perioodi alguses.

Nähes võrdlemisi jäiga reglementeeritud õpetamissüsteemi ebakõlasid, otsisid Sa uuendusvõimalusi, mille tulemusena sündis rakendus- kõrgkooli tasemel õpetamine. Esimese ja ainsa kolledži raamatukogunduse kateedri juhatajana (aastatel 1990–1999) arendasid Sa edasi õppekavu, mis lisaks sisulistele muudatustele pikenesid kolmelt aastalt kolmele ja poolele aastale. Ikka ja jälle pidid Sa tervist trotsides vastu seisma bürokraatia ilmingutele. Õppekavade arendusel pidasid Sa oluliseks humanitaarainete võimalikult suurt osakaalu.

Sa tegid palju tööd selle nimel, et Viljandi haridus ei jääks tupikhari- duseks, vaid säiliks edasiõppimisvõimalus Tallinna Pedagoogikaülikooli infoteaduste osakonnas. Soome keele oskajana seisid hea rahvusvahelise koostöö eest *Haapaveden Opisto*ga, mis kestab 1996. aasta algusest kuni planeeritud lõpuni 2003. aasta mais.

Sa oled pälvinud haridus- ja kultuuriministrite aukirju. Kõrgeimaks tunnustuseks Sulle tehtud töö eest on Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu 2001. aasta teenetepreemia määramine.

Viimasel kohal ei ole ka Su isikupärane huumorimeel, mis teeb Sinust hinnatud lektori praktikute hulgas, aga ka hea kaaslast seltskonnas. Oled üldtuntud kirgliku kalamehena. Enam ei ole Sul oluline kala kogukaal, vaid tema erilisus (seetõttu meeldivad Sulle näiteks jõeforellid).

Kolledži juubelialbumis meenutab üks vilistlane: "... ma ei teadnudki, et Mati Muru üle prillide vaatav pilk, mis sisseastumiseksamil hirmutas ja pani mõne meist isegi nutma, oli tegelikult täis soojust ja heasüdamlikkust". Võiks ju jätkata: "Kas sa seda lugu Matiga tead ..." - aga teades, et paljusõnalisus Sulle ei meeldi, jääme ootama järgmist korda.

*Kolleegide nimel  
Ilmar Vaaro*

# JUUBELID

## TEADMAMEES

### ERÜ auliikme Voldemar Milleri 90. sünnipäevaks

Vanasti olid nad igas külas.

Mehed – aga sageli ka naised – kes tundsid asju, teadsid ja oskasid teistest rohkem, leidsid väljapääsu väljapääsmatutestki olukordadest. Nad tundsid taimi ja looduse märke, oskasid haigusi ravitseda ja ilma ennustada. Hilisemate sajandite teadmamehed tundsid teistest paremini ka seadusi, nad nõustasid talumehi talu-mõisa asjaajamistes. Teadmamees oli mees rahva hulgast, temas kehastus rahva põline tarkus, mida oli säilitatud põlvest põlve ja mis ka siis, kui kirjatähed Eestimaale jõudsid, kandus veel kaua läbi aja suust-suhu põhimõttel.

Arvatavasti ei kao teadmameeste seltskond ka arvutiajastul, aga nemad kasutavad teistsugust tarkvara. Praegugi, kui juhtute natuke aega elama mõnes pisikeses suletud ühiskonnas, leiata nad täisverelisena eest. Nad on põlist tarkust küll täiendanud uuema teabega, kuid oma peaga mõtlemine on neile ikka loomuomane.

Mõned teadmamehed omandavad rahvusliku mõõtme. Nende vägi ilmneb enamasti ikka rasketel aegadel. Siis aitavad nad oma rahval jääda püsima.

Voldemar Miller on kindlasti teadmamees rahvuslikus tähenduses. Kuigi, kui ta paneks kirja oma *curriculum vitae*, ei leiaks me sellest ühtki ametiposti, mis sellele viitaks. Vaesest perest võrsunud ärksameelne Saaremaa poiss, jõudis omal jõul ülikooli (kuid sel ajal polnud see ime), ajaloolane, ajakirjanik ja juhutööline, arhivaar, assistent, kaevur, kirjanik, kodu-uuriija, raamatuteadlane ja bibliotekaar... Võib-olla jäi midagi ka nimetamata, kuid kõrgeid ametiposte, akadeemilisi tiipitiitleid ega ka eriti lopsakaid loorberipärgi ei leidu selles loetelus. Sellegi poolest on pika elu jooksul tehtud esile tõstetud nii mõnelgi korral ja väga mitmes valdkonnas: Riigivapi IV klassi orden 1996, Eesti Rahvuskultuuri Fondi ja Avatud Eesti fondi elutöö preemia vastavalt 1996 ja 1997, F. Puksoo auhind 1991 *etc.* Tema lasteraamatud on kantud rahvusvahelise noorsookirjanduse aunimistusse ning saanud lugejate auhindu. Ei tea, kuidas Voldemar Miller ise tunnustusse ja avalikkuse tähelepanusse suhtub, kuidas see neil, teadmameestel, seesmiselt paika on pandud ja missugust osa nende elus etendab. Jätame selle tema otsustada.

Asjaosaline ise on selle kohta öelnud väga lihtsalt: “Meid, eestlasi, on nii vähe, et peamegi mitut asja korruga tegema.”

Kui ajaloos ringi vaadata, kohtame teadmamehi harva barrikaadidel. Lippude lehvitamine pole ilmselt nende ala, kui "vaimumõõgad" välja arvata. Kahtlustan, et teadmamehed peavad kõige olulisemaks püsima-jäämist, rahva omailma hoidmist, kui selle nimel tulekski järeleandmisi teha või ka ajutiselt taanduda. Teadmamees Miller on aga alati tähtsaks pidanud, et rahvale tema ajalugu, tõeline ajalugu, jääks alles. Ajaloota jäänud rahvas - arvab ta - on nagu kiduv puu, mis ei ela ega sure.

1956. a. tõusis päevakorda lühikese Eesti NSV ajaloo 2. trüki väljaandmine. Maketti, mille põhiautoriks oli Gustav Naan, arutati algul peamiselt külalistega Moskvast ja naabervabariikidest, kohalikud asjatundjad vaidlesid kuluaarides. Kui oma mehed lõpuks sõna said, ei jäänud maketist kivi kivi peale. Juhtus midagi seninägematut: ajaloolane-teadmamees, kes alles hiljuti oli Käva kaevanduses sütt loopinud, seljatas tollase ametliku ajalooteaduse ning tõi selle tööga ka avalikkuse ette. Küsimus väaris kahtlemata seda tähelepanu, mis talle osutati. Miller selgitas, et tegemist on orientiiriga, mille järgi seavad oma kursi ka teised minevikuga tegelevad teadused: kirjanduslugu, kunstiajalugu, majanduslugu ja loomulikult ka üldine kultuurilugu. Otsus oli: vead on nii tõsised, et teost ei saa parandada pelgalt lappimisega, see tuleb algusest peale uuesti kirjutada. Ülevaate poleemikast kirjutas V. Miller ja "Loomingu" toleaeagne toimetaja Anton Vaarandi avaldas selle ajakirja 1957. a. esinumbri ringvaate osas (lk. 155-158). Küllap on tänasel lugejal raske mõista, mida tollal selline vastuhakk tähendas. Miller on meenutanud: "Mõtlesin, et keegi ju peab seda tegema. Minul lapsi ei ole, naine saab ise hakkama..."

Millerist sai taas lindprii, noateral kõndija. Hilisemates kõnelustes on ta vahetevahel meenutanud seda kummalist tühjuse ja lausa kosmilise üksinduse tunnet, millest on kirjutanud Juhan Liiv: "...kuskil teed, ei tulekiiri, aeg ju hiline." Kuid: "Ennäe! Tulukene siiski vilgub viimati." Ees olid muutuste ajad. Ja kui inimesed jagunevadki just muutumisvõime järgi, nagu arvab Viivi Luik, on meie teadmamees selleski ületamatu. Juba oli ta taibanud, mis kasu võib tõusta Nõukogude Liidus 1960-ndatel aastatel leigevõitu alguse saanud kodu-uurimisliikumisest. Osavalt marksistliku retoorikaga manipuleerides suutis ta anda sellele kahtlemata propagandistliku sihiga loodud liikumisele sootuks vastupidise sisu. 1963. a. asus ta juhatama Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurimise ringi. Selle ümber koondusid nii tegevteadlased kui asjahuvilised - eeskätt Milleri enda põlvkonnakaaslased, kuid ka nooremat rahvast. Paljude hariduskäik oli segastel aegadel katkenud, kuid omal käel oli uuritud nii mõndagi, nüüd oli tekkinud võimalus vahetada informatsiooni ja käsitleda probleeme, mis ametliku ajalooteaduse raamidesse ei mahtunud. Oli tekkinud organisatsioon, mis ühendas eri valdkondade ja erinevate põlvkondade uurijaid. Noorte algajate jaoks oli kodu-uurimise ring tõeline akadeemia. Seal sai teadmisi, jagati ideid, kavandati ettekandeid. Kodu-uurijate iga-neljapäe-

vised ettekandekoosolekud olid kuulsad. Kuulajaskond oli nõudlik, küsimusi esitati rohkesti ja nii mõnegi algaja jaoks oli esimene etteaste tõeline tuleproov. Eks minulgi. Seniajani mäletan seda ähmi ja ahistust, kui tollal kõhnukesest teadmistepagasist ei suutnud välja õngitseda olulist detaili. Õhkkond oli sõbralik ja Miller päästis alati olukorra. Sest tema lihtsalt teadis. See tundus vahel lausa uskumatu, mida kõike ta teadis.

Paljud ettekanded vormusid hiljem raamatuteks ja artikliteks. Ka televisioon lõi kaasa ja mõnda aega võisime ekraanilt jälgida avastuslikku saatesarja Tallinna ajaloo - "Majad täis mälestusi!". Teadmamees aga jälgis, et leek liiga suureks ei lahvataks ja ilmsüütu olemisega muuseumiring ebasoovitavat tähelepanu ei leiaks.

Kes veel, kui mitte tema, oleks tulnud geniaalsele mõttele - puhuda elu sisse vaevu hingitsevale kooli kodu-uurimisele, siduda selle liikumisega sadu noori õppureid üle terve Eesti, innustada neid tõsiselt oma kodumaad uurima ja tundma õppima. Kohustuslikus korras tuli uurida pioneerorganisatsiooni ajalugu ja kohalikke revolutsioonimälestisi, kuid selle kõrval leidsid oma koha hoopis teistsugused teemad kodukoha minevikust, kohaliku päritolu rahvuslikest suurmeestest, kaduma kippuvast rahvatarkusest ja paljust muust. Voldemar Milleri leidsid alati üles need, kes tõesti tahtsid midagi teha. Tema juures käisid nõu ja abi saamas noored kooliõpetajad, kodu-uurimise ringide juhid, kes nõukogude-aegsete õppuritena olid saanud Eesti osas nullhariduse. Miller juhatas neile kätte teemad ja allikad. Õpilased koostasid sadu uurimusi, need olid loomulikult erineva tasemega, kuid õpetlikud eeskätt tegijaile endile. Põhimõtteks oli: "Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea." Õpilastöid retsenseerisid tuntud teadlased, sageli Miller ise. Peeti iga-aastaseid õpilaste kodu-uurimisalaseid konverentse, kus esinesid parimad. 1986. a. ilmus V. Milleri sulest tark raamat "Õpilaste kodu-uurimistööde juhendamise". Otsesõnu ei rääkinud keegi "väiksuses suurusest", kuid kahtlemata oli see kogu liikumise kandev idee. Ja sellel ajal oli just ideede ilm see, mis soosis iseolemist.

Praeguseks on asjaolud muutunud ja kodumaa mõistegi teisenenud. Voldemar Milleri kasvandikud ja nende järeltulijad asutavad nüüd külamuuseume, koguvad pärimust, korraldavad kodupaiga juhtumustest teatrietendusi, restaureerivad vanu tuulikuid, sepikodasid ja mõisahooneid. Kõik on kõigega seotud. Vaim on hakanud muutustega kohanema ja tulemused on käega katsutavad.

Aga olid ju veel seitsmekümnendad - lootuste hääbumise aastakümme. Kõik oli nii hall, külm ja kõle. Ja kõik oli jälle keelatud. Rahva seas hakkas levima ohjeldamatu joomine. Otsin ega leia sõnu, et seda kirjeldada. Ühed halisesid, teised vangutasid pead, kolmandad läksid vooluga kaasa. Kultuur tardus ja nagu on osutanud Viivi Luik - kultuuri tardumine on alati ka hoiatusmärk rahvuse tardumise kohta... Kuid eesti rahvuskultuur

pole kunagi kergesti alla andnud. Ikka on leidunud teadmamehi, kes on osanud arengut jätkata.

Kultuuriringkondades teati, et tuntud ajaloolane Paul Johansen oli juba 1959. aastal leidnud kindlaid tõendeid 1525. a. trükitud ja hävitatud liivi-, eesti- ja lätikeelsetest tekstidest. Artikli separaadid jõudsid ka Eestisse ning see andis alust 1975. aastal – juba teist korda eestikeelse kirjasõna ajaloos – raamatuaastat tähistada. Ideel oli alguses rohkem vastaseid kui pooldajaid. Väideti, et raamat (või tekst) hävitati enne, kui seda keegi jõudis õieti lugedagi. Seati kahtluse alla, kas saab alustada raamatulugu raamatuga, mis ilmselt kunagi Eestisse ei jõudnud. Teaduste Akadeemia vaikis. Kuid teadmamees Miller ja tema mõttekaaslased olid teist meelt. Raamatuaasta oli just sobiv selleks, et rõhutada eestlaste kõrget kirjaoskuse ja raamatukultuuri taset, rääkida sellest avalikult ja kõhkluseta kõikidel konverentsidel ja kõnekoosolekutel. Kohtuda inimestega. Esineda koolides, raamatukogudes ja mistahes paikades, kus leidub kuulajaid. Korraldada esinduslikke raamatunäitusi, anda välja katalooge ja muid trükiseid.

Ja algaski sebumine. Aega oli vähe, tegijaid samuti. Teadmamees oli korruga kõigile vajalik. Nõuküsimiste ja abitarvitajate hulk ületas tihti inimvõimete piiri. Ühe Milleri asemel oleks nagu olnud mitu. Sest tegelikult ta vedas, lausa lohistas enda järel tervet seda ettevõtmist, alates kontseptsioonist ja lõpetades viimase kui piasjaga. Alles ajapikku liitusid teised. Suur mure oli publikatsioonidega. Mõistsime kõik, et rauda tuleb taguda õigel ajal. Kuid mitmed tuntud vanema põlvkonna raamatuloolased (Friedrich Puksoo, August Palm, Hans Treumann) olid surnud, nooremad aga alles “pooltoored”. Samas pakkusid kirjastused nüüd ise kauaoodatud võimalust välja anda eesti raamatu ajalugu. Miller haaras võimalusest kinni, komplekteeris meeskonna, treenis ja turgutas meid ja 1974. a. sügisel oli käsikiri valmis. Raamat ilmus mitme autori koostöös, kuid selle mootoriks ja peaideoloogiks oli kahtlemata teadmamees. Hiljem on ta tunnistanud, et kirjutas end sel ajal peaaegu surnuks. Arvan, et raamatu sissejuhatus ja esimesed peatükid – kuni XIX sajandi keskpaigani – on eesti raamatuloos teedrajava tähtsusega. Voldemar Miller oli esimene, kes heitis kõrvale ühekülgsele üksnes keele tunnusele tugineva eesti raamatu ajaloo käsitluse ning üritas ühendada Eesti ala erikeelsed raamatuvood üheks tervikkäsitluseks (rõhuasetusega eestikeelsele produktsioonile). Seda suunda on edasi arendanud tema õpilased, Tiiu Reimo ja mitmed teised.

Jah, aga kõige tähtsam oli sel ajal siiski raamatuaasta sõnum: oleme vana kultuurirahvas, meil on aastasadade pikkune kirjakultuur, kaitskem end oma raamatuga!

Teadmamees Miller on avaldanud kümneid uurimusi, sadu artikleid. Kirjutanud raamatuid suurtele ja väikestele. Tema tekstid on elegantsed ja igipõline sõprus sõnaga selgesti nähtav. Sõnad käituvad tema käsitluses loomulikult ja vabalt, on täpselt mõtte teenistuses. Kui mul on



tarvis kirjutada tihedat teaduslikku teksti, avan mõne Milleri kirjutatud artikli suvalisest kohast ja lihtsalt loen, et saada seda õiget kirjutamise tunnet, tajuda lausete rütmi ja teksti loogikat.

Miller muidugi teab, et Aadama aegadest saati on rumalaid rohkem kui tarku. Sellepärast suhtub ta hädavarestesse üpris heatahtlikult. Mäletan tänaseni tema nõuannet, kui eesti raamatu ajaloo seitsmenda peatüki esimesed leheküljed talle lugeda viisin. "Olge omadussõnadega ettevaatlikum," ütles ta. See oli parim nõuanne, mis ma kunagi olen saanud teiselt inimeselt.

Meie teadmamees on ennekõike mõtleja ja süstematiseerija, fakto-  
graafia pole tema ala, kuigi eruditsiooni ja allikatundmise poolest ei leia talle naljalt võrdset. Tema ideed on sageli ootamatud ja üllatavad, kuid neid toetab vankumatu loogika ja süsteemne mõtlemine.

Teadmamehel on mõtleva inimese aura.

*Mare Lott*

## ARDA-MARIA KIRSEL - 75

Tunnustatud raamatukogutegelane Arda-Maria Kirsell sai 11. septembril 2001. a. 75- aastaseks.\* Juubilar kasvas üles Paldiskis, kõrghariduse omandas Tartu ülikoolis. Aastail 1950–1965 töötas ta Tartu Ülikooli Raamatukogus, alates 1. oktoobrist 1965 kuni tänaseni on aga seotud Eesti Akadeemilise Raamatukoguga – algul töölusosakonna, hiljem süstematiseerimisosakonna (-sektori) juhatajana. Lisaks igapäevastele ametikohustustele on ta tegelnud ka õppejõutööga ja avaldanud *ca* 50 publikatsiooni (põhiteemad – raamatu tee raamatukogus, liigitamine, raamatukogu kataloogid). Pikki aastaid on Arda Kirsell juhtinud liigitamisalaseid vabariiklikke töörühmi (1976–1989 kataloogide komisjon, alates 1992 – tänaseni liigitamise ja märksõnastamise toimkond).

Arda Kirsell valdab süsteemsemalt kui keegi teine teavikute kataloogimist tervikprotsessina. Palju aastaid on ta suures teadusraamatukogus seda töövaldkonda sisuliselt mõtestanud, eesmärgiks tasakaalustatud kataloogisüsteem ja lugejaskonnale optimaalseim juurdepääs suurtele ja rikkalikele kogudele. (Oma kompaktsuses on EAR-i kaartkataloogid praegugi kasutajasõbralikud ja otstarbekad). Arda Kirselli avar pilk vaatas tulevikku ka arvutite kasutuselevõtu aegu ning elektronkataloogi tulekul.

Juubilari põhisuundumus on kahtlemata UDK. Aastaid on ta hea seisnud UDK üha laialdasema, üha põhjalikuma ja kvaliteetsema kasutuse eest. Ta on väärtustanud klassifitseerimist kui olulist teadmiste korrastamise valdkonda, tõstnud liigitamise taset, tasandanud liigituserinevusi. See töö jõudis ühe kauaoodatud tulemuseni jaanuaris 2000, mil ilmusid UDK eestikeelsed tabelid (peatoimetaja A. Kirsell).

Arda Kirsell on parim UDK tundja Eestis, asendamatu nõustaja kõikvõimalikes metoodilistes küsimustes. Ta orienteerub nii praktilises metoodikas kui indeksite “rägastikus” võrdse kergusega. On mitmekülgete kultuurihuvidega tundlik isiksus, vaoshoitud ja meeldivalt irooniline. Alati mõistev ja delikaatne kolleeg, kes esitab ja argumenteerib ikka selgelt ja täpselt. Arda Kirsell on üks neist vähestest, kelle poole võib pöörduda kõikvõimalike erialaküsimustega, ja kindel olla, et vastus on ammendav. Arda Kirselli teeneid on tunnustatud Valgetähe medaliga, ta on Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu auliige ja ERÜ teenetepreemia 1995 laureaat.

\*Ülevaade A. Kirselli elust ja tööst on ilmunud ERÜ aastaraamatus 1996, nr. 8 (Tallinn, 1997, lk. 111–122). Põhjalik uurimus on valminud Aurika Kruusil TPÜ bakalaureusetöona (Tallinn, 1997, 128 lk.).

*Marje Aasmets*

## ÕNNITLEME ERÜ LIIKMEID 2001. AASTA JUUBILARE

### 90. sünnipäev

ERÜ auliige  
Voldemar Miller 07.02.1911

### 75. sünnipäev

ERÜ auliige  
Arda-Maria Kirsell 11.09.1926

### 70. sünnipäev

Evi Ratassepp 08.07.1931  
Mall Tammet 10.12.1931

### 60. sünnipäev

Meelis Ideon 25.12.1941  
Saima Maide 14.02.1941  
Mare Nahk 22.09.1941  
Maire Rahi 19.08.1941  
Ege Roosimägi 01.06.1941  
Anne Valmas 28.10.1941  
Vaike Viks 30.11.1941



### 50. sünnipäev

Ludmilla Antonova	03.01.1951	Sirje Roogna	03.08.1951
Lenna Eliste	14.06.1951	Erika Ruban	25.09.1951
Mare Ektermann	01.07.1951	Matti Russ	28.10.1951
Jüri Järs	07.08.1951	Marika Soots	03.09.1951
Sirje Lauring Vaska	23.08.1951	Ene Sõmer	14.01.1951
Kärt Miil	14.08.1951	Olga Sööt	10.07.1951
Kersti Naber	27.06.1951	Ljudmilla Šavrak	18.09.1951
Epp Nõges	05.07.1951	Ljudmilla Žukovskaja	10.10.1951
Marika Oberschneider	01.04.1951	Tiiu Tammer	29.11.1951
Kaja Palmiste	09.12.1951	Mari Tiits	04.02.1951
Niina Petruhhina	08.04.1951	Sirje Undusk	25.04.1951
Anne Rande	07.01.1951	Tiina Valgma	17.11.1951
Piret Reili	07.02.1951	Helen Voogla	06.09.1951

# ARVUSTUSI

*Ea Jansen*

## ÜKS ILUS RAAMAT

*Tiiu Reimo. Raamatukultuur Tallinnas 18. sajandi teisel poolel. Tallinn, 2001. 393 lk. : ill.*

Kultuuri ja kultuuriajalugu võib defineerida paljudel viisidel, kuid isegi juhul, kui käsitleda teda "vanaaegselt-saksalikult", üksnes vaimu arenguloona, ei saa päriselt abstraheeruda ideevara materiaaletest kandjatest. Kui kultuuriloolase jaoks ongi esmatähtsad mõte ja sõna, peab ta samas arvestama märgisüsteeme ja kultuuri keerukaid levimehhanisme, mida inimene on sajandite jooksul loonud oma sõnumi talletamiseks ja edasiandmiseks teistele. Seetõttu pööratakse maailmas viimasel ajal ikka rohkem tähelepanu raamatuajaloolistele uuringutele. Tiiu Reimo hiljuti ilmunud raamat on seega eesti kultuuriloo jaoks tähtis juba üksnes valitud aine tõttu; pealegi käsitleb raamat ajaloojärku, mis eestlaste kirjakultuuri jaoks oli "otsustav". Ei või küll salata reformatsiooni järel, eriti Rootsi ajal loodud kultuuriinstitutsioonide ja suundumuste tähtsust, kuid just valgustusajaga, seega siis 18. sajandi teise poolega, millal trükitud sõna sai määravaks teguriks eurooplaste vaimses arengus, algas ka Balti provintside kultuurimurrang. Sakslaste seas levis "lauslugemine" ja eesti talupoegki sattus tükisõna haardesse.

Tiiu Reimo on hästi kursis rahvusvahelise raamatuloolise kirjandusega ja tema metodoloogilised lähtekohad vastavad tänapäevase kultuurilookäsituse nõudmistele. Toetudes põhimiselt Robert Darntonile, näeb autor trükiteose sünni ja elukäiku kommunikatsiooniringina, ja tema teene on ennekõike see, et ta selle ringi kõiki komponente, tähendab, nii raamatu tootmist kui ka levi ja retseptsiooni, on uurinud rohke konkreetse allikmaterjali najal nende vastastikustes seostes. Ühtlasi on Tiiu Reimo järjekindlalt arvestanud raamatukultuuri ajastuomast sotsiaalkultuurilist konteksti.

Teadvustagem, et seatud ülesanne ei ole lihtsate killast, sest raamatu valmimise, s.t. tema trükkimise ja lugejani jõudmisega on seotud lugematu hulk mitmekesise allikmaterjali täpset läbi töötamist eeldavaid üksikprobleeme ja -aspekte. Raamatukultuuri uurija peab orienteeruma nii trükikunsti tehnilistes võtetes kui ka Euroopa vaimuvooludes. Kõige keerukamaks, aga kultuuriloolase jaoks vast kõige huvitavamaks, seni Eestis ka

kõige vähem läbi töötatud valdkonnaks raamatuloost, peaksin lugemise ajalugu, mis alles avabki trükisõna sotsiaalse rolli.

Lahendust ootavate üksikküsimuste ja ka allikmaterjali rohkuse, samuti vajaduse tõttu hästi tunda ja arvestada raamatuloolise tsükli kesk-konda, on igati õigustatud need ruumilised ja ajalised raamid, mis Tiiu Reimo on oma uurimusele seadnud: Tallinn 18. sajandi teisel poolel. Uurimustes ja ülevaadetes valgustusajast Balti provintssides iseloomustatakse vaimuelu ikka ja jälle Riia kui vaimukeskuse tüüpnaidetega: mainitakse küll Johann Berensi haritlasringi, küll Herderit ja Hamanni Riias, küll Hartknoch'i trükikoda ja Kanti teoste kirjastamist, küll Riia teatrit ja Garlieb Merkeliga seotud Prohvetite-klubi, jne. jne. Samal ajal tõendavad paljud andmed, et ka mahajäänuks peetud põhjamaine Tallinn oli siiski tähtis valgustuskeskus, üheks eelduseks seegi, et sinne trükikoda elas üle Põhja-sõja. Olen igati nõus Tiiu Reimoga, kui ta lk. 47 vaidleb vastu baltisaksa kirjanduses esinenud väitele, et valgustuslikud ideed ei leidnud Tallinnas pinda. See on õieti omaaegsete eneseuhkete riialaste seisukoht, mida väljendas näiteks kuulus Julius Eckardt – ta nimetas 19. sajandi esimese poole Tallinnat konservatiivseks keskaegseks linnaks. Konservatiivseks võib ehk nimetada Eestimaa rüütelkonda, aga andmed Tallinna kui kultuurikeskuse kohta tõendavad muud. Tallinna kultuuriajaloolise tähtsuse sedastamine pole pelgalt kolkapatriotism – paljude teineteist täiendavate vaimsete keskuste olemasolu ja suhtlus on kultuuri arengu ja toimimise seadusi.

Soliidse, ilusa raamatu kujul meie kätte tulnud doktoriväitekiri tõestab, et oma põhiülesande, valgustusaegse Tallinna raamatukultuuri mitmekülgse iseloomustamise, on Tiiu Reimo suutnud täita. Töö baseerub väga rohke allikmaterjali hoolsale, südametunnistusest juhitud läbitöötamisele. Peamiseks allikaks on sellise teema puhul loomulikult trükis ise, kuid samas on uurija kasutanud paljusid arhiivifonde erinevates hoidlates: Eesti Ajalooarhiivis, Tallinna Linnaarhiivis, Läti Ajalooarhiivis, Moskva Vanade Aktide Arhiivis ja Ajalooarhiivis. Nagu juba öeldud, orienteerub autor hästi rahvusvahelises, seejuures eriti saksa kirjanduses. See kehtib ka baltisaksa ja eesti teemakohase kirjanduse kohta, mida tõendavad nii töö korralik historiograafiline osa kui ka korrektne kirjanduse loend.

On arusaadav, et raamatukultuuri eripära sõltub sellest spetsiifilisest sotsiaalkultuurilisest keskkonnast, milles toimib trükisõna tootmise-levi ring. Keskkonda jälgib Tiiu Reimo raamatu teine peatükk, mis rahvastiku, haldusolude, sotsiaalsete gruppide (eelkõige haritlaskonna) ja kultuurelu üldarengu käsitlemise teel annab Tallinna oludest küllalt mitmekülgse ülevaate. Üldpilt tugineb arusaadaval kombel senisele kirjandusele, kusjuures autorile on abiks olnud mitmed viimasel ajal ilmunud head uurimused – Otto-Heinrich Eliase, Mati Lauri, Indrek Jürjo, Henning von Wistinghauseni, Raimo Pullati jt. tööd. Paratamatult tekkis allakirjutanul kui ajaloolasel sissejuhatavat osa lugedes aga ka mõningaid soove. Nii

meenus veel mõni teos, millest üldpildi loomisel valgustusajast Tallinnas või Balti provintssides üldse oleks olnud ehk kasu. Mõtlen näiteks Gert von Pistohlkorsi käsitlest valgustusajast tema enda toimetatud suurteoses Baltimaade kohta seerias *Deutsche Geschichte im Osten Europas* (1994), Wilhelm Schlaw koostatud kogumikku *Sozialgeschichte der baltischen Deutschen* (sellest on ilmunud juba kaks trükki: a. 1997 ja 2000), Heidi Whelani sotsiaallajaloolist monograafiat balti aadlist (1999), Juhan Peegli jt. koostatud "Eesti ajakirjanduse ajalugu" (1994), jm.

Rõhutatades põhjendatult valgustusideede mõju Tallinnas, võinuks Tiiu Reimo ehk märkida veel mõnd olulist tegurit tollase kultuurielu kujunemisel. Näiteks: kas 1783. aastal kehtestatud asehalduskorral – Vene keisrivõimu esimesel suurel katsel ühtlustada Baltimaade elu impeeriumiga – oli soodne mõju Tallinna valgustuslikest püüetest kantud kultuurielule? Nagu raamatus tõdetud, oli just 1780. aastail Tallinnas kõige rohkem raamatuid müügil. Sellal hakkas tööle ka esimene eratrükikoda, tegutses August von Kotzebue asjaarmastajateater, ilmus Kotzebue ajakiri, jm. Võib-olla oli asi tõesti selles, et asehalduskord kui bürokratiseerimise katse vapustas senist seisuslikku maailma ja õhutas uuendusmeelsust. H. von Wistinghausen arvab, et näiteks Kotzebue kirjanduslik-valgustuslikku tegevust soodustas just tekkinud pöördesituatsioon. Ka Kotzebue ise tuli ju Tallinnasse riigiametnikuna.

Teiseks oodanuks allakirjutanu – väga veendunud ajakirjanduse olulises sotsiaalses rollis, liiati valgustusühiskonnas – ehk ka Tallinnas 1772 taas sündinud ajalehe arvestamist juba sissejuhatavas peatükis "Tallinna kultuurielu...", sealjuures raamatukultuuri forsseerijana. Tõsi, trükitoodangule pühendatud käsitluses on autor selle ajalehe tähtsust tunnistanud. Enam esiletõstmist väärinuks valgustusajale omase ilminguna ehk ka Kotzebue kuukiri *Für Geist und Herz*. Huvitav on seegi, et Kotzebue tuntud ajakiri ei olnud siiski esimene Tallinnas, Endel Annuse bibliograafia järgi ilmus 1773 *Wochenschrift ohne Titel*.

Trükinduse õitsengut soodustavate tingimuste vaatlusele järgneb uurimuses "raamatuloolise ringi" eri komponentide küllalt põhjalik ja allikaliselt usaldusväärne kirjeldus-analüüs. Autor tunneb hästi trükikultuuri Saksamaal ja teistes Euroopa maades. Seosed ja analoogiad on aina kasuks tulnud hoolsalt kogutud rikkaliku kohaliku materjali mõtestamisele. Just seetõttu on Tiiu Reimo oma raamatus suutnud anda seniteatuga võrreldes hoopis täielikuma ja ka konkreetsema pildi trükiste eluloost ja tähendusest ühel olulisel kultuuriepohhil.

Tiiu Reimo töö sisaldab kõigepealt hea ülevaate Tallinna trükikodadest, trükinduse korraldusest, tehnoloogiast, raamatukujundusest ja 18. sajandi teise poole raamatu välimusest. Omaette peatükk on dissertatsioonil põhendatud eri käsitöötsunfti moodustanud raamatukõitjatele. Kultuuri-oolasena hindaksin siiski eriti peatükke, milles on käsitletud kirjastamis-

tegevust Tallinnas ja – küllalt põhjalikku ja mitmekülgset – iseloomustust trükitoodangule. Kirjastamisega seoses on muide jälgitud ka meie kirjanduses seni vähe käsitletud autoriõiguse esiajalugu – seda, kuidas aegamööda hakati kindlamalt fikseerima autori ja kirjastaja, samuti trükkali ja kirjastaja suhteid, samuti honoreerimist. Huvipakkuvad on kohtuprotsessid tulutoova vaimuliku kirjanduse väljaandmise pärast. Autor vaatleb erinevate kirjastajate, raamatukaupmeeste ja trükikodade, provintsiaalkonsistooriumi Eestimaa kirjastuskassa, tekkivate “kirjastuskompaniide” ja asutuste ning eraisikute kirjastustegevust. Eriti paelub tähelepanu *Albrecht & Co* tegevus. Juba Aarne Vinkel tõstis omal ajal esile J. J. Rousseau filosoofiliste teoste väljaandmist Tallinnas Friedrich Ernst Albrechti poolt 1779–1784. See on hea konkreetne näide valgustusideede levist Tallinnasse. Muide, Albrecht tahtis välja anda ka Voltaire'i töid ja kogus ettetellimisi, lahkus aga siis koos rahaga Tallinnast. See ei vähenda aga kirjastuse teeneid mitmete väärtraamatute väljaandmisel, millest ka Tiiu Reimo käsitluses on juttu.

Nii Riia Hartknoch kui ka Tallinna Albrecht on kindlad näited Saksamaa ja Baltikumi vaimuelu põimumisest – Albrecht orienteerus Saksamaa raamatulugejale. Ometi ei võinud sellele eriti loota, sest Balti provintside kui “Saksa keeleruumi ääreala” kirjastajate ja trükkalite pääs päris-saksa raamatuturule oli Tiiu Reimo väites küllaltki raske. Samas oli kohalik turg kitsas, väikesearvuline sakslaskond eelistas enamasti Saksamaal toodetud kirjavara. See sundis, nagu Tiiu Reimo näitab, Tallinna kirjastajaid tähelepanu pöörama eelkõige just eestikeelsele lektüürile. Kirjatundjate eestlaste arv kasvas ju valgustusaja lõpupoole tunduvalt. Estofiilselt-ratsionalistlikult häälestatud kirjameestel oli trükkalite huvitavuse tõttu rohkem võimalusi maakeelse vaimuliku ja ilmaliku lugemisvara soetamiseks.

Tiiu Reimo juhib tähelepanu aga ka niisugusele huvitavale ja seni vähest tähelepanu pälvinud asjaolule, et Tallinnas trükiti raamatuid mitte üksnes saksa ja eesti, vaid ka soome, rootsi, prantsuse ja inglise keeles. Raamatu autor peab üheks Tallinna trükinduse tollaseks suursaavutuseks soomekeelse piibli väljaandmist. Iseloomulik Venemaa tollastele Balti provintside eriseisundile ja kultuurilisele iseolemisele oli samas see, et vaatamata riiklikule kuuluvusele ei avaldatud vene keeles midagi.

Valdav osa Tallinnas ilmunud trükivara jäi siiski saksakeelseks ja pole muidugi ime, nagu raamatu autor sedastab, et kohalike trükikodade-kirjastajate toodangust moodustasid suure osa “lokaalse tähtsusega” väike-trükised. Näiteks Toomkooli ja gümnaasiumi õppejõudude kõned ja programmid, ka kubermanguvalitsuse väljaanded, seejuures publikaadid, millele, nagu autor ütleb, raamatuloolased ei pööra tavaliselt tähelepanu. Märkisin, et ajaloolased on siiski käsitletud publikaate ehk plakateid alati ajalooallikana. Kõige populaarsema raamatuna omal ajal on uurimuses





Muidugi, nagu juba eespool vihjatud, on lugemine ja tema mõju keeruline, mitmekesise hajutatud allikmaterjali läbi töötamist ja omaette süvenemist eeldav probleem. Juba töö proportsioonide huvides on raamatuloolisele kogutsüklile pühendatud uurimuse autor pidanud end hoidma tagasi. Siiski oodanuks lugemisvõimaluste ja vastavate institutsioonide käsitlemise kõrval ka Tallinnas toodetud trükisõna potentsiaalse lugejaskonna pisut põhjalikumat käsitlust. Sissejuhatavas peatükis on juttu põhiliselt Tallinna haritlaskonnast – literaatidest (need mõisted küll päriselt ei kattu), teiste kihtide või seisuste iseloomustus jääb kahvatuks. Tegelikult ei olnud Tallinna trükkalite-kirjastajate toodangu tarbijateks ju üksnes tallinlased, vaid kõik Eesti- ja Liivimaa eestlased ning sakslased. Balti aadli kultuurihuvidest ei ole Tiiu Reimo eriti heal arvamusel, selle seisuse iseloomustamisel toetub ta pisut ühekülgselt J. Chr. Petriale. Tegelikult kasvasid valgustusajal balti aadli euroopalik haritus, teadus- ja kunstihuvid ja -harrastused kiiresti; A.W. Hupel märgib oma “Topograafiliste teadete” teises köites 1777 aadli kirjandushuvi ja informeeritust “nagu elataks Berliinis”. Ta räägib raamatukogudest mõisates ja nendib: ka meie daamid loevad. Mis puutub eesti talurahvasse kui lugejaskonda, siis oli see loomulikult seotud kõigepealt kirjaoskuse levikuga. Ses suhtes võinuks autor otsida rohkem tuge eesti autoritelt: kas või Liivi Aarma (väljaandes küll mainitud) uurimusest eestlaste kirjaoskusest nekrutinimekirjade alusel, Endel Laulu toimetatud “Eesti kooli ajaloo” esimesest köitest, jm. Igatahes ootab probleem, kuidas eesti talupojast sai raamatulugeja veel edasist süvenemist. Seni on jäänud eeskujuvandvaks Kaja Noodla lühiaurimus “Eesti raamatu lugeja XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul” (Paar sammukest ...”, Tallinn, 1986, lk. 8–30).

Raamatu viimane osa on pühendatud tsensuurile, niisiis veel ühele olulisele ajaloo vältel raamatute väljaandmist, sisu ja raamatuturгу mõjutanud tegurile. Tegelikult oli tollasel Venemaal tsensuur kui institutsioon küll alles tekkimisel. Tiiu Reimo töö vastav peatükk annabki pildi trükisõna väljaandmist reguleeriva ja kontrolliva seadusandluse aste-astmelisest kujunemisest. Alles vaadeldava aja lõpul, pärast Katariina II poolt 1796. aastal kehtestatud tsensuurimäärust, loodi Tallinnas tsensuuripunkt (1798), mis hakkas kontrollima ka välismaalt saabuaid raamatuid. Ilmselt oli selle ajani kirjasõna ja infovahetus Baltimail siiski üsna vaba. See selgub ka Indrek Jürjo huvitavast lühiaurimusest Prantsuse revolutsiooni mõjude kohta Balti provintssides (Akadeemia, 1989, nr. 4, lk. 825–849).

### **Kokkuvõtvalt**

Tiiu Reimo raamatu üle võib vaid rõõmustada, see on ülimalt teaberohe töö, mis aitab mõista valgustusaja olemust üsna konkreetsel, n.ö. kombataval viisil. Uurimus on ülivajalik meie ja naabermaade ajaloolastele,

kultuuriloolastele ja muudele humanitaarlastele. Ta on oluline kõigile, keda huvitab kultuurilugu, seejuures kultuurisuhete roll.

Tagasihoidlik autor võinuks vast ise ehk teha oma suurepärasest, hästi läbi töötatud ja usaldusväärsest materjalist veel julgemaid järeldusi, sest tema materjal valgustusaja Tallinna kohta räägib erakordselt selget keelt sellest, et tegu oli tõepoolest kultuurimurranguga. See murrang tähendas senise jäiga seisusliku korra ja vastava mentaliteedi murenemist modernse kommunikatsioonisüsteemi toimel. Ühtlasi tõestab Tiiu Reimo andmestik sedagi, et just tol ajal kujunes välja baltisaksa kultuur, mis oli küll sõltuv "emamaast", ent kujutas endast siiski omanäolist kommunikatsioonifääri või -ruumi. Eestlaste jaoks tähendas vaadeldud ajastu kultuuri peatumatu euroopastumise algust. Olen absoluutselt nõus Tiiu Reimo järeldusega, et saksa- ja eestikeelset raamatukultuuri ei saa vaadelda lahus, vaid tegu on ühtse kultuuriloomega (lk. 314). Ja lisaksin siia ka oma arvamuse, nagu selle kord kirja panin: "...baltisaksa trükindus andis tõuke eesti trükisõna tootmise-levi kui rahvuskultuuri ühe põhimise komponendi ja kandja arengule..." (Raamatu osa Eesti arengus, Tartu, 2001, lk. 219).

Uurigem edasi seda omaaegset ühist kultuuriruumi, sest see aitab mõista ka ühe ime, eesti rahvuskultuuri sündi.

*Krista Kumberg*

## **KUIDAS PORTRETEERIDA LUGEVAT LAST JA KOOLIRAAMATUKOGU**

*Bärbel Luhari ja Ester Sõrmus.  
Õpilane, raamat, raamatukogu  
ERÜ, 2001. 63 lk.*

Raamatuaastal kätketi kaante vahele kahe küsitluse tulemused. 1998. a. loodud ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni kolmandal tegevusaastal aetas sektsioon pearõhu uurimistöodele. Küsitlused viidi Eesti koolides läbi 1999–2000 aastatel. Selle tulemusel valmis Bärbel Luhari ja Ester Sõrmusel uurimus “Õpilane ja raamat” ning Ester Sõrmusel “Õppekava toetav kirjandus eesti õppekeelega keskkoolides ja gümnaasiumides”. Mõistagi ei saa analüüsijad raamatukogudest ei üle ega ümber. Sestap kannab trükis pealkirja “Õpilane, raamat, raamatukogu”.

Sedalaadi uuringuid ei tehta just sageli. Viimasest taolisest oli möödas pea veerandsada aastat. Toonane Laste- ja Noorteraamatukogu viis 1977. a. rahvaraamatukogudes läbi küsitluse, mille tulemusel valmis uurimus “ 5.–8. kl. õpilane lugejana ja raamatukogu kasutajana”, mis oli oma “õigusjärglasest” teemaderingi poolest laiem. Sooviti saada pilti õpilase vaba aja kasutamisest ja lugemise, raamatu, raamatukogu osast selles. Käesolev uurimus aga ei piirdunud põhikooliealistega, vaid küsitles ka gümnaasiste. Küsimustiku koostamisel võeti aluseks varasem, nii on kahe uuringu tulemused omavahel võrreldavad. Värskema uuringu väljavõttekogum on eelmisest üle kolme korra suurem. Ankeete täitis 6464 õpilast 199-st koolist.

Milliseid ivasid peidab see statistilises koorukeses üllitis? Teraleiva kombel mitmeid.

Kasulik on ta eeskätt õpetajatele ja raamatukoguhoidjatele, ja siis kõigile huvilistele, kes soovivad ümberringi toimuvat paremini mõista – mõista tulevasi täiskasvanuid.

Kindlasti oleme kuulnud väiteid, et tänapäeva laps on nii- ja naasugune – ei loe raamatuid, rikub silmi arvuti taga ja telest märulifilme või seepe vaadates.

Teisalt kostab vastuhääli, et rahvaraamatukogude lastest lugejate arv muudkui suureneb ja loetakse palju, iseasi mida nimelt. Üht ja teistpidi arvajatel on mõlemal oma õigus, mida kuidagipidi ei saa tõestada või ümber lükata, sest mõlemad põhinevad subjektiivsel muljel. Sõrmus ja

Luhari on teinud tänuväärse töö ja fikseerinud arvudes tänase õpilase suhte kirjandusse ning raamatukogudesse.

Mõlemad uuringud osutavad õpikeskkonna olulise osa – kooliraamatukogu – nõrkustele ja tugevatele külgedele. Siit võiksid järeldotsi tegema hakata need, kelle otsustada meie haridus- ja kultuuripoliitika laiemalt.

Uuringu tulemused on esitatud kasutajale mugavas vormis. Trüki rahuldab nii põhjalikku huvitundjat kui pealiskaudsemat huvitajat. Esimese jaoks on alateemad tükis tabelite, protsentide ja lahtiseletava tekstiga, võrdlused eelneva uuringuga käepärast. Lisas esitatakse kogu küsitluse vastuste jaotus. Niisiis saab lugeja autorite väiteile otsesest kinnitust või ainet omapoolsetele teravmeelsetele järeldotsitele. Kes tulemust ruttu kätte tahab, sellele on põhijäreldused vastutulelikult iga alateema lõppu välja toodud. Enesele hetkeseisust pildi saamiseks piisab sellestki.

Kirjandussõbrast lugeja jaoks on uurimuse huvitavamaks osaks see, milles jõutakse õpilase meelisteemade ning lemmikautorite ja -teosteni, mida samas kõrvutatakse veerandsajandi tagustega. Samuti teise uurimuse kirjandusnimestikud, mis näitavad, milliste teoste toel koolis õpitakse, mida ei jätku, mida oleks tarvis.

Milline on siis see statistiline koolilaps, kes uuringu kaudu meie otsa vaatamas? Meie ees on VI-VIII klassi tüdruk, kes kaldub humanitaarainete poole, õpib hästi. Võrreldes oma ema kooliajaga on tema ühiskondlik aktiivsus langenud – ei mingit san.-salka, pioneeritööd või tsiviilkaitset. Vabal ajal vaatab ta kodus televiisorit, siis lävib sõpradega ja kuulab muusikat, käib trennis. Pärast kõike seda on ta nõus ka raamatut kätte võtma. Arvuti taga istumine jääb esialgu lugemisest tahapoole. Varasemaga võrreldes on spordi eelistamine tõusnud ja lugemisharrastus langenud.

Ühes käes on statistilisel õpilasel Lutsu “Kevade” ja teises kogu Lindgren. Kui ta gümnaasiumi jõuab, võtab ta Lutsu asemele vana hea Agatha Christie ja A. H. Tammsaare. Lindgreni hoitakse ikka veel lugemislaual. Jules Verne’i tipusoleku aeg on lootusetult möödas. Kunagi eelistatud romantilise seikluskirjanduse asemele on asunud humoorikas lastekirjandus, milles ei puudu ka põnevus. Keskkond tuleb tuttav ette, tegelased on kaasaegsed, reaalsemad, võimaldades kergemini samastuda.

Praegune laps loeb koolikohustusest märksa sagedamini kui 70-ndate õpilane. Kolmveerandil kordadest siiski omal vabal valikul. Kadunud on nn. ideoloogilise kirjanduse lugemine. Koomiks on tulnud ja vallutanud, olles just põhikooli poiste jaoks seikluste järel meelisžanriks. Endiselt on luuleraamatud vaid üksikute lugemislaual. Uuringust vastu vaatav laps loeb endiselt meeeldi sõbra kiidetud raamatut, ka ema-isa või õpetaja soovitusel mõjutavad tema lugemisvalikut. Raamatukoguhoidja roll on pisenenud.

Kõnesoleva uuringu puhul hindan kõige enam paralleele ja võrdlusi 70-ndatel läbiviiduga. See tekitab järjepidevuse tunde, annab vaate asjade

arengust. Väljavõtukogum on piisavalt soliidne usaldusväärsete järelduste tegemiseks. Saab pildi tänapäeva lapse ja lugemise suhetest, ja see pilt on uuringuga fikseeritud. Jääb vaid loota, et "statistiline perekonnaalbum" täiendamist leiaks, et see laps mõne aja pärast taas "üles võetakse", kirjeldamaks muutusi ja tendentse.

Teine uurimus samade kaante vahel annab huvitujale pildi kooliraamatukogude õppekava toetava kirjandusega varustatusest ning esitab nimestiku, milliseid teoseid ihaldavad raamatukogud kõige rohkem. Kooliraamatukoguhoidja leiab sellest oma keerulises komplekteerimistegevuses tuge ja abi.

Kooliraamatukogude portree selgus 37% Eesti keskkoolide ja gümnaasiumide pealt. 61-st raamatukogust hindas kaheksa oma kogu heaks, seitse mitterahuldavaks, ülejäänud rahuldavaks. Kui uurimus oleks hõlvanud ka põhikoolide ja algkoolide raamatukogusid, olnuks pilt märksa kõhnem ja kurvem. Julgen arvata, et nii kogude kui laekuvate raamaturahade poolest ei kanna nad neile pandud õpikeskkonna olulise osa rolli välja. Gümnasist ei ole mingi tulnukas, vaid on sageli enne suurde kooli tulekut põhikooli kesise teabe- ja juturaamatu vara tõttu lugemisest ja raamatuga töötamisest hea mitu sammu eemale astunud. Ometi kehtib põhimõte, et põhikooli I ja II astme õpilased peavad oma iseseisva töö tehtud saama kooliraamatukogu najal. Seetõttu on mul lugejana kahju, et statistika portreeterib vaid suurte koolide raamatukogusid.

Õppeainete kaupa esitatakse enim leiduva ning -soovitud, ent puuduva kirjanduse nimestikud, samuti 70 soovitud teavikut. Nagu kõik inimese koostatu, tunduvad ka need nimistud üksjagu subjektiivsed olevat. Miks eelistatakse seda ja mitte toda? Miks tahetakse "Erseni" üllitatud "Breemeni linna moosekante" teistele muinasjutukogumikele, kaasaarvatud sama kirjastuse sama sarja teosed? Samas ilmutab seegi küsimus juba subjektiivsust.

Trükisest selgub, et kooliraamatukogude komplekteerimine on raske ning keeruline. Puudu jääb nii "riist- kui tarkvarast" ehk rahast ja infost. Riik ja omavalitsused tahaksid tulevikus näha haritud noort kodanikku, aga soodsa pinnasega kasvukasti õrnale istikule ei raatsi korraldada. Ei usu, et kõnesolev uuring kedagi teisiti käituma ja otsustama sunniks, ometi on selle näol meil endil numbriline tõestusmaterjal oma väidete ja soovide tõestamiseks.

## VAJALIK JA ÕIGEAEGNE

*Kooliraamatukoguhoidja käsiraamat:  
Kooliraamatukoguteemaliste artiklite kogumik.  
Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, 2001. 84 lk.*

Kooliraamatukogude tegevuses toimunud suured muutused tingisid uute töökorralduse aluste väljatöötamise. 2. jaanuaril 2001. a. kinnitati haridusministri määrusega Haridusministeeriumi ja ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni koostöös valminud "Kooliraamatukogude töökorralduse alused". Selle määruse lahtikirjutamise tulemusena valmiski käesolev artiklite kogumik, autoriteks suure töökogemusega kooliraamatukoguhoidjad.

Väljaande juhatab sisse "Kooliraamatukogude manifest", mis ratifitseeriti UNESCO peakonverentsil 1999. a. novembris ja mis määrab kooliraamatukogu koha ja missiooni ühiskonnas. Riiklik ja kohalik võimutasand peaks lähtuma oma tegevuses sellest manifestist.

Kooliraamatukogude võimalikust arenguteest kirjutab Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse õppe- ja metoodilise kirjanduse peaekspert Kadri Haljamaa. Kuna maakondade haridus- ja kultuuriametites ei ole enam kooliraamatukogude (või õppekirjanduse) kuraatorite (nõunike) ametikohti, soovitab K. Haljamaa luua nn. katsekoolide süsteemi, kus haldusüksuse parim kooliraamatukogu saaks keskuseks, mis levitaks vajalikku informatsiooni, korraldaks seminare ja teeks koostööd maakonna- raamatukoguga. See plaan nõuaks aga metoodiku ametikoha loomist katsekooli juurde. Seega on jälle aktuaalne kooli- ja rahvaraamatukogude koostöö, seda eriti komplekteerimise valdkonnas. On ju teada, et üldises rahapuuduses ei hangi rahvaraamatukogud õppekavas toodud nn. kohustuslikku kirjandust suuremas eksemplaarsuses kui muud, pidades selle komplekteerimist kooliraamatukogude kohustuseks. Kooliraamatukogud oma kroonilises rahapuuduses ei suuda aga oma kohustust täita ja nii on mõlemad pooled õpilaste teenindamisel kitsikuses.

"Kooliraamatukogude töökorralduse alused" tutvustavad kuuteistkümnes peatükis kõiki raamatukogutöö korraldamise põhimõtteid. Kes on lugenud kooliraamatukoguhoidja kutsenõudeid, märkab, et need on väga mahukad ja raamatukogutöö korraldamisel on sellel määruel väga suur tähtsus.

2. peatüki paragrahv 5 - õppekirjanduse kogu - annab veidi mõtteainet. Siin on märgitud, et õppekirjanduse kogu moodustavad õpikud ja õppematerjalide (õpetajaraamat, auvis jne.) komplektid. Samas saab aga

riigieelarvest eraldatud raha eest osta ainult kinnitatud õpikuid, kõik muu – õpetajaraamatud, kassetid, sõnaraamatud, atlased jne. tuleb osta põhikogu täiendamiseks mõeldud kohalikust eelarvest tuleva raha eest. Nii kujunebki välja, et arvestust peetakse eraldi ainult õpikute kogu kohta ja kõik muu õppekirjandus jääb arvele põhikogusse. Aastaid on kooliraamatukoguhoidjad soovinud, et fondeeritaks ka sõnaraamatud, atlased, õppekavale vastavad luule- ja proosakogumikud, kuid see on jäänud ainult unistuseks.

Ester Sõrmuse artikkel kooliraamatukogust kui õpikeskusest annab ideid koolikogu arendamiseks. Eesti parimad kooliraamatukogud ongi juba muutunud õpikeskusteks ja nende kogemustest (artiklis on õpikeskuste koordinaadid nimetatud) võivad õppida kõik. Õpikeskuse põhilised märksõnad, mida avab ka E. Sõrmus, on innovaativsus, lähtumine õppekavast, lugejakesksus, integratsioon õppeainetega, eluaegne õppimine, õpikeskond, avatus, infotehnoloogia kõrge tase, raamatukoguhoidja rolli muutumine jne.

Luule Joost käsitleb kooliraamatukogude ruume ja sisustust. Rõhutatakse raamatukogu- ja arvutiruumide omavahelist seotust. Eeskirjad näevad ette, et kooliraamatukogul peab olema kolm eraldi ruumi – raamatuhooldla, lugemissaal ja õpikute säilitamise ja parandamise tuba. Ruumid tuleks valida perspektiivitundega, arvestades olukorda kümne aasta pärast. Kahjuks tuleb tõdeda, et paljud raamatukogud asuvad siiaaani ühes väikeses toakeses ja kooli ülerahvastatuse tõttu pole korralikumaid saada lootustki. Probleemi lahendamisel on väga tähtis raamatukoguhoidja koostöö kooli direktiooniga. Artiklis toodud soovitusel ja nõudmised on täidetud vaid vähestes kooliraamatukogudes, kuid tulevikus, raamatukoguruumide planeerimisel ja sisustamisel on see võimalik.

Õpikeskuse üheks tunnuseks on kõrge infotehnoloogiline tase. Jüri Järs jagab nõuandeid integreeritud raamatukogutarkvara muretsemiseks ja tutvustab sellele esitatavaid nõudeid. Ka siin rõhutatakse perspektiivitunnet. Soovitus kasutada kirjete koostamisel elektronkataloogi ESTER aitab toime tulla raskemate kataloogimisjuhtudega. Koolidel on tarkvara valimisel üheks tähtsamaks kriteeriumiks jällegi raha. Artikli lõpus ongi toodud tabel erineva hinnatasemega tarkvaratoodetest, et oleks lihtsam tootjat valida. Tabelis ei ole ära toodud OÜ "Deltmar" pakutatavat raamatukoguprogrammi RIKS, mida tutvustati kooliraamatukoguhoidjatele 2002. a. aprillis toimunud teabepäeval, ja mis töötab edukalt juba mitmes õpikeskuses (Õismäe Humanitaargümnaasium, Tallinna Üldgümnaasium). RIKS-i arendajad teevad koolidele soodustusi. Raamatukogu infotehnoloogilisel arendamisel on töö ladiusam ja kiirem, kui koolil on pädev infojuht.

Õpetaja ja raamatukoguhoidja Bärbel Luhari teeb artiklis "Kooliraamatukogu integreerimine õppetöösse" kokkuvõtte kooliraamatukogu-

hoidjate suveseminaridel rühmatööde ja arutelude käigus välja pakutud võimalustest kooliraamatukogude integreerimisel õppetöösse. Kooliraamatukogu integreerimisel õppetöösse on partneriteks kooli juhtkond, kelle toetus on eriti tähtis, huvijuht ja infojuht. Alahinnata ei saa ka raamatukoguhoidja isikuomadusi. Ainult professionaalne, visa, läbilöögivõimeline raamatukoguhoidja on juhtkonnale võrdne koostööpartner. B. Luhari artiklis hakkab silma lause: "Raamatukoguhoidja tööd uue kaasaegse kooliraamatukogu kujundamisel tuleks motiveerida palgaga..." Töötasu küsimus on kõikide kooliraamatukoguhoidjate probleem. Kuna palgaraha jagab kohalik omavalitsus, siis siin mingid ühiskondlikud kokkulepped ei loe. Nii ongi töötasud "seinast seinä". Leidub koole, kus direktor maksab raamatukoguhoidjale õpetajaga võrdset palka, samas on koole, kus piirduakse miinimumiga. Palga määramine kuulub kooli palgakomisjoni pädevusse, kes saab aga lähtuda eelarvesummadest.

Uudne on käsitlus kooliraamatukogu osast pädevuste kujundamisel, mida tehakse infokirjaoskust kujundades raamatukoguõpetuse kaudu. Leheküljel 60 toodud tabelis ongi pädevuste loetelu, mille kujundamisel kooliraamatukogu saab kaasa aidata.

Teabe- ja õpioskuste kujundamisest kirjutab Irma Raatma, esitades ka raamatukogutundide plaani. Kuna õppekavas pole raamatukogutunde ette nähtud, tuleks neid läbi viia olenevalt temaatikast, kas koostöös emakeeleõpetaja, ajalooõpetaja või klassijuhatajaga.

Kooliraamatukogu komplekteerimine, millest kirjutab Ester Sõrmus, on päris keeruline töö. Tuleb leida tasakaal suurte nõudmiste ja suhteliselt väikeste võimaluste vahel. Kohaliku omavalitsuse summad põhikogu komplekteerimiseks on kooliti väga erinevad – sajast tuhandest kroonist mõne tuhande kroonini aastas. Vastavalt sellele tuleb valida ka komplekteerimistasand. Kirjandust tuleb hankida nii, et põhikooli I ja II astme õpilased saaksid oma iseseisva töö ülesanded tehtud raamatukogus. III astme huvilugemise taotlemiseks jääb tavaliselt raha väheseks ja siin tuleb kasutada rahvaraamatukogude abi.

Küllap kogumiku kõige oodatud artikkel on kooliraamatukoguhoidjate välishindamisest. Põhikoolide ja gümnaasiumide riikliku järelvalve läbiviimise korras on raamatukogu hindamiseks kaks taset – väga hea ja rahuldav. Lühidalt on märgitud taseme hindamise kriteeriumid. Kooliraamatukogude hindamiseks ja omavaheliseks võrdlemiseks jääb sellest aga väheseks. Tallinna Haridusameti initsiatiivil ning ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni kaasabil koostatud juhend võimaldab võrrelda erineva suurusega koolide raamatukogusid. Selle toimimise kohta saab teha varsti järeldusi, sest mais 2002 ilmuvad kokkuvõtted selle juhendi alusel toimunud Tallinna gümnaasiumide raamatukogude ülevaatusesest.



Juhendi põhjal on kooliraamatukogule võimalik määrata kolm taset I tase kooliraamatukogu kui õpikeskus, II tase – osaliselt automatiseeritud raamatukogu, III tase – automatiseerimata raamatukogu ehk miinimumtase.

Ülevaatuse esialgsed tulemused näitavad, et juhend (koolidesse saadeti 2001. a. kevadel, ülevaatus algas 2002. a. jaanuaris) on olnud aluseks nii mõnegi Tallinna kooliraamatukogu arendamisel.

Kogumiku lõpus ära toodud õigusaktide loetelu puudutab raamatukogutöö erinevaid aspekte.

Vaadeldud väljaandes avaldatud artiklitest kogutud teave annab kooliraamatukoguhoidjale hea aluse suhtlemiseks kooli juhtkonnaga. Siin esitatud nõuded ruumidele ja sisustusele, soovitusel komplekterimiseks ja raamatukogu automatiseerimiseks, mis tuginevad seadusandlusele, võimaldavad koostada reaalse raamatukogu arengukava ja nõuda ka rahalist katet selle elluviimiseks.

“Kooliraamatukoguhoidja käsiraamatu” väljaandmist toetas Haridusministeerium ja vastavalt jaotuskavale saadeti see kõikidele üldhariduskoolidele. Soovitan raamatukoguhoidjatel hoida see raamat käepärast. Siit leiate vastuseid tekkivatele küsimustele, sest kogumikus kajastatakse raamatukogutöö põhilisi aspekte ja antakse pidepunkte, mida oma töös tingimata ka vajate.

# ERÜ TEGEVUSEST 2001. AASTAL

*Krista Talvi*

## JUHATUSE ARUANNE

Esitatud aastakoosolekul 28. veebruaril 2002

### Liikmed

2001. aastal astus ERÜ-sse 30 inimest. Avalduse alusel astus välja 9, maksu tasumata jätmise tõttu arvati ühingust välja 19 liiget. 2001. aasta lõpul on ERÜ-s 716 liiget (13 auliiget, 657 aastamaksu maksnud liiget ja 46 maksuvõlglast).

### Tegevuse põhijooni

Juhatus töötas alates 1. märtsist 2001 koosseisus: Krista Talvi (esinaine), Sirje Bärge ja Katrin Kaugver (aseesinained), liikmed Ljudmila Dubjeva, Mare Ektermann, Sirje Lauring Vaska, Ene Loddess, Bärbel Luhari, Marje Tamre. Revisjonikomisjoni kuulusid Rutt Enok, Ruth Hiie ja Juta Kaps. Peeti kuus koosolekut. Roosta Puhkekülas korraldati arutluskoosolek "ERÜ roll ja ülesanded", millest võttis osa 32 inimest, lisaks juhatusele töörühmade, toimkondade, seksioonide juhte ning usaldusisikuid. (Olulisemad seisukohad toimunu kohta on avaldatud ajakirjas RK, 2001, nr.2.) Juhatus laiendatud koosolekul 30. mail informeerisid toimkondade, töörühmade ja seksioonide juhid üksteist oma tegemistest, oma tegevusvaldkonnast andsid informatsiooni Kultuuriministeeriumi kultuuriväärtuste osakonna nõunik Meeli Veskus ja Kultuuritöötajate Ametiliidu jurist Sirje Soo.

Aruandeaasta olulisim sündmus oli Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamine "Raamatukogud teadmistekesksetes ühiskonnas", mis toimus 25.-26. oktoobrini 2001 Tallinnas. 27. oktoobril tutvustati osavõtjaile Eesti raamatukogusid kahel marsruudil: Lahemaa Rahvuspark, Lääne-Virumaa Keskraamatukogu, Tapa Linna Keskraamatukogu ja Järvamaa Keskraamatukogu, Põltsamaa, Tartu Ülikooli Raamatukogu.

Nõupidamisest võttis osa 136 raamatukoguhoidjat üheksalt maalt, neist 79 Eestist. Plenaaristungil esitati 9 ülevaadet osalenud maade raamatukogude osast hariduse ja teaduse infovajaduse kindlustamisel. Seksioonides käsitleti sisulisi küsimusi 50 ettekandes valdkonniti üksikasjalikumalt: raamatukogud teadus- ja haridussüsteemis; kasutajakeskne raamatukogu; raamatukogude strateegia, juhtimine, finantseerimine ja personal; ressurside jaotamise printsiibid ja poliitika. Anti välja nõupidamise ettekannete

kogumik. Osavõtjad Põhjamaadest ja Balti riikidest andsid nõupidamisele kõrge hinnangu. (Vt. ka RK 6, 2001)

Nõupidamise ettevalmistamine oli töömahukas ja pikaajaline, alustati juba 2000. a. novembris. Kuigi põhiraskust kandsid esinaine ja büroo, on suure tänu teeninud korraldustoimkonna liikmed Mare-Nelli Ilus (TÜR), Gerda Koidla (TTÜR), Endla Sandberg (RR), Marje Tamre (Concordia Rahvusvaheline Ülikooli Eestis) ja Sirje Virkus (TPÜ) ning sektsioonide juhatajad Mare Nelli Ilus, Gerda Koidla, Silvi Metsar (RR) ja Anu Nuut (RR), samuti ka II plenaaristungit juhatanud Kalju Tammaru (EHR). Kokkusaamist toetasid Nordbok, Nordinfo, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kultuuriministeerium, Eesti Kultuurkapital ja Eesti Rahvusraamatukogu. Meie toetustaotlusele vastas eitavalt avatud ühiskonna toetusfondide koostööprogramm "Kultuurikontaktid".

2000. aasta novembris sõlmitud ERÜ ja EBLIDA vahelise lepingu alusel osaleb ERÜ projektis "Kesk- ja Ida-Euroopa informatsiooni litsenseerimise platvorm" (*Central and Eastern Europe Licensing Information Platform, CELIP*). 19. septembril toimunud seminari "Kuidas saada raamatukogule elektroonilise info kasutusõigust?" põhiettekandja oli projektijuht Tuula Haavisto. Litsentside kasutamisest Eesti raamatukogudes rääkisid Marika Meltsas TÜR-ist ja Krista Kiisa RR-ist. Osavõtjate rohkus (64) kinnitas teema aktuaalsust.

Kooliraamatukogude sektsiooni juhatuse eestvedamisel teostus 7-8. detsembrini Baltimaade kooliraamatukoguhoidjate seminar "Kooliraamatukogude arenguperspektiivid õppivas ühiskonnas", millest võttis osa ligi 60 inimest.

Seminare, teabepäevi jm. ettevõtmisi korraldasid kooliraamatukogude ja erialaraamatukogude sektsioon, vanaraamatu, liigitamise ja märksõnastamise toimikond ning mõned piirkondlikud ühendused. (Vt. sektsioonide, toimikondade, tööruhmade tegevus.)

Avaliku Halduse Instituut, kes korraldas 26.-27. septembrini Viljandis kultuurifoorumi, tegi eelviimasel tunnil ERÜ esinaisele ettepaneku moodustada töörihm "Raamatukogud teel kommunikatsioonikeskusteks". Tänu rühmatööd juhtinud Aira Lepikule ja ettekandjatele (Krista Talvi, Toomas Liivamägi, Ilmar Vaaro, Silvi Metsar, Aili Normak) kujunes see sisukaks. Kuigi osavõtjad olid aktiivsed, kõnelesime kahjuks taas isekeskis.

Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus ja ajakiri "Hea Laps" koostöös Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu ja Eesti Õpilasmavalitsuste Liiduga algatasid projekti "Lugemine lubatud". See algas 2001-l, UNICEF-i poolt lasteaastaks kuulutatud aastal, ja kestab kaks aastat - 1. veebruarist 2001 kuni 1. veebruarini 2003. Projekti eesmärgiks on juhtida tähelepanu õpilaste

vähesele lugemusele ning teha kaasaegne lastele ja noortele mõeldud väärtkirjandus kooli- ja rahvaraamatukogude kaudu võimalikult hästi kättesaadavaks; aidata leida vahendeid rahva- ja kooliraamatukogude materiaalse olukorra parandamiseks – nii kogude komplekteerimiseks, kaasaegsete infotehnoloogiliste vahendite muretsemiseks kui ka kohasemate ja avaramate ruumide hankimiseks.

Projektis osalejad saatsid avaliku kirja EV presidendile, peaministrile, vastavatele ministriumidele, Riigikogu komisjonidele ja Eesti Omavalitsuste Liidule, milles juhtisid tähelepanu kooli- ja rahvaraamatukogude alavarustatusele lastekirjandusega ning palusid selleks veel 2001. aastal eraldada täiendavaid vahendeid. Riigikogu kultuurikomisjon tunnetas nimetatud probleemi tõsidust, palus Kultuuriministeeriumilt ja Haridusministeeriumilt selgitusi, kavandas selleteemalise arutelu, mis kahjuks on siiani lükkunud edasi.

Kuna Kultuuriministeeriumi 2002. aasta riigieelarve prioriteetide hulka kuulus rahvaraamatukogude internetiseerimine, mitte aga raamatukoguteenus laiemalt (nt. teavikute soetamine), saatis ERÜ juhatuse esinaine kultuuriministrile ja Riigikogu kultuurikomisjoni esimehele kirja, milles palus lisada rahvaraamatukoguteenus 2002. aasta eelarve eelistuste hulka ja suurendada teavikute soetamise raha. Kuigi teavikute ostusummad on püsinud samal tasemel alates 1999. aastast ja raamatukogude finantseerimine Kultuuriministeeriumi eelarves pidevalt vähenenud, jäid teavikute ostusummad 2002. aastal siiski eelmise aasta tasemele.

Rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühm on mitu aastat tegelnud väikeste raamatukogude töötajate abistamisega – koostanud ilmunud kirjandusest valiknimestikke ja sõnastanud rahvaraamatukogude komplekteerimise põhimõtted, kuigi ühingul ei ole olnud raha selle eest maksmiseks. Oleme küll selleks Kultuurkapitalilt kolm korda toetust küsinud, aga alati saanud eitava vastuse. Ehkki ERÜ-l ei ole põhjust nuriseda – meile anti toetust paljundusmasina ostmiseks ja Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamise korraldamiseks, tuleb ometigi nentida, et Kultuurkapital on raamatukogusid järjest vähem toetanud. Põhjuseks võib olla küll raamatukogude endi tagasihoidlikkus ja oskamatus oma projekte esitada, kuid kahtlemata on üks põhjus see, et Kultuurkapitali põhimäärus näeb ette ainult loometegevuse toetamist. ERÜ esinaise kirjale eelmise aasta lõpust vastas Kultuurkapitali nõukogu esimees 2002. a. 25. jaanuaril, et “1997. a. detsembrist tegevust alustanud Kultuurkapitali nõukogu leidis, et raamatukogude põhitegevuse toetamine pole kooskõlas Kultuurkapitali seadusega /.../ Vastavalt Eesti Kultuurkapitali seaduse §1 on Kultuurkapitali tegevuse eesmärk kunstide, rahvakultuuri ning kehakultuuri ja spordi toetamine. Rahvakultuur seaduse mõistes hõlmab rahvakunsti, sealhulgas traditsioonilisi (folkloorseid) rahvakunstialasid,

seltsielu ja vabaharidust. Seega oodatakse raamatukogudelt projekte, mis on seotud Kultuurkapitalis esindatud erialadega..." Siin peitub ka vastus, miks juba teist koosseisu järjest ei ole meie esitatud kandidaate arvatud Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali nõukogusse.

### **Kõnekoosolek**

2001. aastal kutsus ERÜ juhatus oma kõnekoosolekul arutlema teemal "Kas Eesti raamatukogusüsteem vajab reformimist?". Sissejuhatavate sõnavõttudega esinesid K. Talvi, Kultuuriministeeriumi kantsler Margus Allikmaa ja Haridusministeeriumi teaduse talituse juhataja Maie Toimet. Jagati rohkesti uut teavet, näiteks kuulsime, et Kultuuriministeerium kavatseb tellida teadusraamatukogude arengukava firmadelt. Suurema mõttevahetuse äratas Kultuuriministeeriumi arvamus, et rahvaraamatukogudele tuleks trükiseid hankida ühe keskuse kaudu. Haridusministeerium ilmutas ka ise hämmingut, et teadusraamatukogundus tuleb nüüd nende haldusalasse. Kuigi sõnavõttude aeg jäi napiks, andsid need küsimused juhatusle ja raamatukoguhoidjatele aruteluainet terveks aastaks. Ühtse komplekteerimiskeskuse puudujääkidele osutasid oma märgukirjades nii ERÜ juhatus, rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühm kui ka maaraamatukogude sektsioon. Ühingu laekus mitmeid arvamusi ka raamatukogudelt. Juhatus esitas omapoolsed seisukohad ka teadusraamatukogude arenduskava projekti kohta, samuti teadus- ja arhiivraamatukogude nimetamise ja neile esitatavate nõuete määruse projekti kohta.

### **Raamatukogupäevad**

Raamatukogupäevad, mille juhtmõtteks oli "Tule raamatukogusse – teadmine on jõud!" avati 19. oktoobril ERÜ Tartumaa Kogu eestvedamisel. Paljulubav ettekandepäev "Kas raamatukogu peab end müüma?" TÜR-is piirdus paraku vaid TÜ lektori Kristiina Tõnnissoni vastavateemalise loenguga. Tavapärasel kirjanduse tundmise võistlusel osales 14 võistkonda. Esimese koha saavutas taas Tartu Linna Keskraamatukogu võistkond (Tiina Tarik, Tiina Sulg, Piret Kiivit), teise Raplamaa (Kaja Tammar, Urve Ellandi, Tiina Talvet) ning kolmas läks Võrumaale (Helle Laanpere, Külli Ossul, Aili Järv). Raamatuaastale kohaselt autasustati võitjaid raamatutega, enamik neist ERA märgiga.

Võistluse "Infootsing internetist" eelvoorule registreerus 47 osavõtjat 23 rahva- ja teadusraamatukogust. Võistlustulle astus tegelikult 34 inimest 19 raamatukogust, kellest 10 pääses lõppvooru. Võitjaks tuli Toomas Schvak Tallinna Keskraamatukogust, järgnes Katrin Karus TPÜR-ist, kolmandat-neljandat kohta jagasid Krista Visas Pärnu Keskraamatukogust ja Kaire Kroon Kehra Linnaraamatukogust. Parimad said auhinnaks

ERA väljaande – CD-ROM-i “Kiri ja raamat”. Võistluse korraldamine lasus Anneli Limbergi ja Katrin Bobrovi (EAR) õlul, lõppvoor sai teoks Rahvusraamatukogu arvutiklassis.

ERÜ juhatus kutsus raamatukogusid tähistama ERA jätkuna 23. oktoobrit eesti raamatu päevana. Meil on hea meel, et raamatukogud selle mõttega haakusid ja ajakirjandus selle päeva vastu erakordset huvi üles näitas. Loodame, et 2002. aastal leiavad raamatukogud veel rohkem väljun-deid ja tahtmist eesti raamatu tutvustamiseks. Eesti raamatu esiletõstmine võiks jätkuda aga kõigil järgnevatelgi aastatel.

Maaraamatukogude sektsiooni suurem ettevõtmine, lisaks tava-pärasele suveseminarile, oli 30. oktoobril Paide Kultuurikeskuses toimunud maaraamatukoguhoidja päev, kuhu kogunes ligi 200 raamatukoguhoidjat. Korraldajate taotluseks oli just maaraamatukoguhoidjale vajaliku informat-siooni jagamine ja kolleegidega kohtumiseks võimaluse loomine. Esma-kordselt austati iga maakonna väljapaistvamat maaraamatukoguhoidjat. Maaraamatukoguhoidja päevast ja tema muredest ja rõõmudest ilmusid artiklid kultuurilehes “Sirp”.

20. oktoobri “Postimehes” trükiti neli raamatukogusid tutvustavat erilehekülge. ERÜ juhatus peab seda suureks õnnestumiseks, sest raamatu-kogusid on avalikkusele üldiselt vähe tutvustatud, ja kui, siis mitte alati positiivses võtmes. Kuigi kõik ei läinud ootustekohaselt (esialgne lubadus oli iseseisev vaheleht, esines ka toimetuse- ja koostajatepoolseid apse), on meieni jõudnud rohkelt heatahtlikku vastukaja. Täname kõiki, kes tegid kaastööd, kuigi nii mõnigi neist jäi ruumipuudusel avaldamata, ja Kersti Kikkast, kes nägi materjalide kogumisega vaeva.

### **Eesti Raamatu Aasta üritusi**

- 7. veebruaril tähistasime ettekandekoosolekuga ERÜ auliikme Volde-mar Milleri 90. sünnipäeva ERA Peakomitee ja Kultuuriministeeriumi toel koos Rahvusraamatukoguga;
- 15. veebruaril toimus ERÜ vanaraamatu toimkonna ja Eesti Akadeemilise Raamatukogu koostöös konverents “Raamat kui kultuuriväärtus” EAR-is (Vt. RK, 2001, nr.2);
- 27. aprillil kooliraamatukogude sektsiooni raamatuaasta lõpukonve-rents “Väärtkirjandus kooliraamatukogus – kultuurirahva kasvataja” RR-is.

Raamatuaasta raames korraldatud konkursi “Parim koguduse-raamatukogu” žüriisse kuulusid ka ERÜ esinaine Krista Talvi ja Ruth Hiie vanaraamatu toimkonnast (Vt. RK, 2001, nr. 3 ja “Eesti Kirik” 21. 03. 2001). ERÜ püüdis kaasa aidata raamatuaasta ürituste õnnestumisele ja pälvis selle eest, nagu paljud raamatukogud ja inimesed, ERA Peakomitee tänukirja.

## **Autasud**

F. Puksoo auhinna andsid tavapäraselt välja ERÜ ja TÜR. Žüriile (Rein Saukas (esimees), Krista Aru, Ruth Hiie, Kalju Tammaru, Anne Valmas) oli hindamiseks esitatud viis 2001. aastal ilmunud tööd. Žürii otsustas üksmeelselt määrata 2001. aasta Friedrich Puksoo auhinna (5405 krooni) Ilse Hamburgile monograafia "Eesti bibliograafia ajalugu 1901–1917" (Tallinn, 2001) eest ja tunnustada Tiiu Reimo monograafiat "Raamatukultuur Tallinnas 18. sajandi teisel poolel" (Tallinn, 2001).

ERÜ aastapreemia 2000 kandidaatideks olid esitatud Tiiu Reimo (EAR, vanaraamatu toimkonna liige ja kauaaegne juht), Külli Ots (Põlva Keskraamatukogu, Põlvamaa piirkondliku ühenduse usaldusisik) ja Kalju Tammaru (EHR, terminoloogiatoimkonna liige) ning teenetepreemiale Tiiu Pihlakas (Jõgeva Keskraamatukogu, Jõgevamaa piirkondliku ühenduse usaldusisik) ja Laine Meos (Rõngu raamatukogu). Juhatuse otsusel anti aastapreemia Tiiu Reimole ja teenetepreemia Tiiu Pihlakale. ERÜ aastapreemia 2001 anti Katrin Niklusele ja teenetepreemia 2001 Mati Murule.

ERA tähistamise innustamiseks koolides kuulutas ERÜ kooliraamatukogude sektsioon välja raamatuaasta nädala. Paremateks tunnistati gümnaasiumidest Paide Ühisgümnaasiumi raamatukogu, põhikoolidest Tori Põhikooli raamatukogu ja vene õppekeele koolidest Tallinna Kari Gümnaasiumi raamatukogu, keda premeeriti raamatuaasta lõpul ERÜ aukirja ja raamatuga.

Parima maaraamatukoguhoidja 2001 tiitli koos ERÜ tänukirja ja erilogoga vaasiga pälvisid: Etna Ansi (Lüllemäe raamatukogu, Valgamaa), Luule Bortnikova (Valtu raamatukogu, Raplamaa), Ene Heide (Kadrina raamatukogu, Lääne-Virumaa), Tiina Hoop (Saverna raamatukogu, Põlvamaa), Varje Jaer-Eer (Risti raamatukogu, Läänemaa), Viivi Kallasaru (Koeru raamatukogu, Järvamaa), Asta Leiten (Laiuse raamatukogu, Jõgevamaa), Ülle Maimann (Kärla raamatukogu, Saaremaa), Hillevi-Kärt Muska (Lilli raamatukogu, Viljandimaa), Elvi Määr (Raiste raamatukogu, Võrumaa), Heli Nigul (Avinurme raamatukogu, Ida-Virumaa), Silvi Pilvet Allikukivi raamatukogu, Pärnumaa), Reet Raudkepp (Vaida raamatukogu, Harjumaa), Ene Runtel (Järvelja raamatukogu, Tartumaa) ja Maili Uibo (Käina raamatukogu, Hiiumaa).

### **2001. aastal oli ERÜ esindatud:**

Kultuuriministeeriumi koolitusnõukogus	Krista Talvi
Viljandi Kultuurikolledži nõukojas ja riigieksamikomisjonis	Krista Talvi
Kutseeksami I mooduli eksamikomisjonis	Krista Talvi

Ajakirja "Raamatukogu" toimetuskolleegiumis	Reet Olevsoo
Kultuuriministeeriumi rahvaraamatukogude nõukogus	Sirje Bärg
Kultuuriministeeriumi rahvaraamatukogude internetiseerimist nõustavas töörühmas	Sirje Bärg
Rahvusraamatukogu standardimise töörühmas	Katrin Kaugver

### **ERÜ on esindatud IFLA nelja sektsiooni alalises komitees ja ühes komitees:**

- ülikooliraamatukogude ja teiste universaalsete teadusraamatukogude sektsiooni alalises komitees, liige Toomas Liivamägi (2001–2005);
- hariduse ja koolituse sektsiooni alalises komitees, liige Aira Lepik (2001–2005);
- liigitamise ja märksõnastamise sektsiooni alalises komitees, liige Marje Aasmets (2001–2005);
- rahvaraamatukogude sektsiooni alalises komitees, korrespondentliige Tiiu Valm (2001–2005);
- informatsioonile vaba juurdepääsu ja sõnavabaduse komitees (FAIFE), liige Marje Tamre.

### **ERÜ ja ametiühing**

Kultuuritöötajate Ametiliidu juhatuse esimehe Ago Tuulingu algatusel arutati ERÜ esinase ja bürooga ametiühingu ettepanekut ERÜ ühinemiseks liiduga. Kohtuti ka Eesti Muuseumiühingu juhatuse liikme Ülle Kruusiga, et saada teavet nende ja ametiühingu omavahelistest sidemetest. Juhatus leidis, nagu juba mitmeid kordi varemgi, et ERÜ ei võta endale ametiühingu ülesandeid. 2002. aastal kavatses siiski esitada Kultuuritöötajate Ametiliidule raamatukogutöötajate 2003. aasta palganõudmised läbirääkimisteks valitsusega.

### **Tegevuse tutvustamine**

Töörühmade, toimkondade, sektsioonide ja juhatuse suuremaid ettevõtmisi on kajastatud ajakirja "Raamatukogu" ERÜ veerus. On tore, et autorite ring on laienenud, ja et varasemast rohkem tutvustavad oma tegevust ka töörühmade ja sektsioonide juhid ja liikmed. Juhatus aruanne ja kroonika avaldati ERÜ aastaraamatus. Ülevaade viimase kümne aasta tegevusest avaldati Rahvusraamatukogu väljaandes "Raamatukogud ja raamatukogundus taasiseseisvunud Eestis: 1991–2001".

ERÜ roll ja ülesanded on teema, mis on ikka ja alati olnud aktuaalne. Juhatus esinaine Krista Talvi loengud on aidanud tutvustada ERÜ tegevust TPÜ infoteaduste eriala tudengitele, kutseõppijatele ning Rahvusraamatukogu uute töötajate päevadel, rahvaraamatukogude maakondlikel seminaridel, Läänemaa kultuuritöötajate päeval.



2001. a. augustis uuenes ja täienes ERÜ kodulehekülj märkatavalt. Valmis uus ERÜ-d tutvustav voldik eesti ja inglise keeles.

**2001. aastal saadud toetused:**

Kultuuriministeerium	70 000
(Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamiseks, tegevustoetuseks, ERÜ aastaraamatu trükitoetuseks)	
ERA Peakomitee	27 000
(ERÜ aastaraamatu ja "Õpilane, raamat, raamatukogu" trükikuludeks, Voldemar Milleri kõnekoosolekuks, kooliraamatukoguhoidjate konverentsiks)	
Tartu Kultuurkapital	5 000
(Tartumaa Kogu reis Hiiumaale)	
Eesti Kultuurkapital	38 000
Tallinna Kultuuriväärtuste Amet	20 000
Nordinfo	78 629
Nordbok	133 301
CELIP-i projektitoetus	45 540
Haridusministeerium	5 000
Vabaharidusliit	1 000

**Toimkondade, sektiioonide, tööruhmade tegevusest 2001. aastal ja 2002. aasta plaanidest**

**Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna** (Arda-Maria Kirsell) tegevuses tuleb märkida kahte suuremat üritust: viidi läbi küsitlus UDK eestikeelsete liigitustabelite kohta ja korraldati UDK uue üldmääraja -02 tõlkimine eesti keelde.

2001. aasta aprillis-mais koostati ja saadeti 38-le teadus-, mõnele eriala-, maakonna/linna keskraamatukogule küsimustik UDK eestikeelsete liigitustabelite kasutamise kohta. Küsimustega sooviti saada teada arvamust tabelite detailsuse astmest, indeksite leitavusest, tabelis puuduvatest teemadest, tabelite kujundusest jm. Vastus laekus 20 raamatukogult ja seitsmelt liigitajalt. UDK-s puuduvate teemade/mõistete kohta oli laekunud ligi 80 täiendusettepanekut. Lõplikud ettepanekud edastatakse UDK toime-tusele Londonis 2002. aastal.

UDK uue üldmääraja - 02 (1183 indeksit, ca 2000 terminit) tõlkis TTÜ dotsent Lembit Üksti. Tõlget tutvustati toimkonna koosolekul, tekst jaotati toimkonna liikmetele.

2002. aastal korraldatakse märksõnastamisalane seminar, jätkatakse UDK-arutelusid ja raamatukogude külastamist.

**Kogude toimkond** valis 17. aprillil uueks juhatajaks Silvi Metsari (RR). Aastas kohtuti neli korda ning arutati rahvusteaviku mõistete ühtlustamist; pisitrükiste kogumise, registreerimise, säilitamise põhimõtete kooskõlastamist; nõukogude perioodil ilmunud referaatajakirjade säilitamist; välisteavikute komplekteerimise nüüdisajastamist; Eesti sundeksemplari seaduse täitmise olukorda. Ka 2002. aastal jätkuvad toimkonnas arutelud Eesti sundeksemplari seaduse nüüdisajastamise, aga ka Soomes ja teistes Põhjamaades sundeksemplaride seaduste uuendatud versioonide üle.

**Koolituse toimkonna** (Aivi Sepp) liikmed olid 2001. aastal seotud uuendatud kutseeksami programmi rakendamisega. Kuna 2001. aasta algusest hakkas Eestis kehtima kutseeadus, korraldas koolituse toimkond koos Sotsiaal- ja Haridusministeeriumide esindajatega arutelu, kus selgitati raamatukoguhoidjate kutsenõukogu loomise võimalusi ja vajadust.

2002. aastal on toimkonnal plaanis arutada raamatukoguhoidjate kutsenõukogu ja kutsestandardiga seonduvat, samuti kutseeksami programmi ja kursustega kaasnevaid päevakorralisi küsimusi. Koolituse toimkond kogub andmeid, leidmaks teemad ja lektorid, kes oleksid nõus ja sobiksid esinema raamatukoguhoidjate maakonna/linna seminaridel.

**Vanaraamatu toimkond** (Ruth Hiie) keskendus Eesti Raamatu Aasta ideele. Nii korraldati koos EAR-iga konverents "Raamat kui kultuuri-väärtus", kus pooled ettekanded esitasid vanaraamatu toimkonna liikmed. Raamatuaasta ürituste sarja kuulus ka ülevaatus "Parim koguduse-raamatukogu", mille žürii koosseisus olid vanaraamatu toimkonna esimees Ruth Hiie ja ERÜ esinaine Krista Talvi. Koostöös Narva Muuseumiga korraldati kahepäevane seminar "Narva kultuuriloos". Toimkond jätkas tutvumist nii Tallinna kui Tartu muuseumide ja arhiivide ajalooliste kogudega. Vanaraamatu toimkonna tegemised kajastusid ajakirjas "Raamatukogu" ja ajalehes "Eesti Kirik".

2002. aastal on kavas koos teadusraamatukogudega kaks rahvusvahelist konverentsi, jätkatakse täienduskoolitust vanaraamatu kataloogijatele ja tutvumist Eesti ajalooliste kogudega.

**Terminoloogiatoimkonna** uueks esimeheks kinnitati 15. jaanuaril Maris Ringvee RR-ist. Toimkond pidas aruandeaasta jooksul 10 töomahukat koosolekut: arutati VARIA terminite seletusi, tehti koostööd mitmete alade vastavate spetsialistidega. Terminoloogiatoimkond parandas IFLA struktuuri eestikeelseid vasteid (vt. RK, 2001, nr. 5), vaatas üle Eesti raamatukogude nimed, nende inglisekeelsed vasted ning tegi ühtlustamisettepaneku. Korrigeeriti rahvusvaheliste ja välisriikide raamatuorganisatsioonide eestikeelsete nimede loetelu. Terminoloogiatoimkonnas läbiarutatud ja Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonnas

säilitatavale terminiandmebaasile toetudes koostab RR sõnaraamatu veebi-versiooni. Sirje Nilbe (RR) nõustus veebisõnaraamatut toimetama, kaasates töösse ka toimkonna liikmeid.

2002. aastal jätkab toimkond VARIA terminite paranduste ja täienduste aruteludega. Arutatakse ka kataloogi-, infoteaduse ja infotehnoloogia termineid. Tutvutakse standardiga ISO 5127 "Informatsioon ja dokumentatsioon. Terminoloogia."

**Bibliograafiatoimkond** (Janne Andresoo) arutas rahvusbibliograafia päevaprobleeme; märksõnaotsingu koduloolist aspekti elektronkataloogis ESTER, mõtiskleti bibliograafia toimkonna edasise tegevuse üle. Käsitleti ka bibliograafilise kirje vormi ühtlustamist ja elektrooniliste ressursside kirjeldamist.

**Rahvaraamatukogude automatiseerimise toimkonnal** (Jüri Järs) puudus kindel isikkoosseis. Toimkonna juht püüdis ära kasutada kõiki olemasolevaid raamstruktuure ja võimalusi (rahvaraamatukogude nõukogu, uued töögrupid, arutelud, nõupidamised). Eesmärgiks oli toetada projektis "Eesti rahvaraamatukogude infosüsteemi loomine" püstitatud ülesannete täitmist, sealhulgas regionaalsete infosüsteemide väljaarendamist maakondades ja suuremates linnades, interneti püsiühenduste loomist, sobiva tarkvaralahenduse valimist *Kirjasto* 3000 asendamiseks, riistvara uuendamist jms.

2002. aasta põhiülesandeks seati toetada igati rahvaraamatukogude internetiseerimist ja avalike internetipunktide loomist ning uue põlvkonna raamatukogutarkvara väljatöötamist ja kasutuselevõttu. Korraldatakse selleteemaline laiendatud ettekandekoosolek.

**Kooliraamatukogude sektsiooni** etteotsa valiti Katrin Viirmaa. Aasta oli sektsioonile edukas. ERÜ kooliraamatukogude sektsiooni ja Haridusministeeriumi koostöös valminud "Kooliraamatukogude töökorralduse alused" kinnitati haridusministri määrusega. Trükivalgust nägid artiklite kogumik "Kooliraamatukoguhoidja käsiraamat" ning kahe uuringu tulemusi sisaldav brošüür "Õpilane, raamat ja raamatukogu". Uuringud õpilaste lugemusest ja õppekava toetava kirjanduse leidumusest viis sektsioon Eesti koolides läbi aastatel 1999–2000.

Toimus kolm suuremat üritust:

- ERA lõpukonverents "Väärtkirjandus kooliraamatukogus - kultuur-rahva kasvataja";
- suvine seminarlaager "Kooliraamatukogud ja kooli ainekava";
- Baltimaade kooliraamatukoguhoidjate seminar "Kooliraamatukogude arenguperspektiivid õppivas ühiskonnas".

Koostöös Tallinna Haridusametiga töötati välja Tallinna kooliraamatukogude 2002–2003 toimuva ülevaatuse juhend.

2002. aastal korraldatakse kaks teabepäeva ja suvine seminarlaager ning koostatakse mitu meetodilist materjali.

**Maaraamatukogude sektsiooni** esinaine Sirje Bärg töötas välja sektsiooni töökorra. Uuendati sektsiooni koosseisu. Sektsioon korraldas seminarlaagri Viljandis ja maaraamatukoguhoidja päeva. Maaraamatukogu ja -raamatukoguhoidja probleemidest kirjutati ka ajalehe "Sirp" veergudel.

2002. aasta suvel korraldatakse maaraamatukoguhoidjate suvelaager, kogutakse andmeid nende töö tasustamise kohta.

**Erialaraamatukogude sektsioon** (juhib Vaiko Sepper) korraldas oma liikmetele aasta jooksul nii erialakoolitust kui huvialaloenguid. Sektsiooni liikmete arv on kasvanud 65-le, samuti huvi erialaraamatukogude sektsiooni tegevuse vastu. Kahjuks on sektsioonis vähe ERÜ liikmeid.

2002. aastal jätkatakse erialaraamatukogude külastamist ja arutluskoosolekute korraldamist.

**Kaugkoolituse töörühm** (Sirje Virkus) ei jõudnudki oma plaani realiseerimiseni, ning kuna Sirje Virkus sai doktoriõppe stipendiumi Ühendatud Kuningriiki, seiskub ka töörühma tegevus.

**Raamatuvarade kaitse töörühm** (Anne Veinberg). Töörühm ei ole leidnud teed, kuidas raamatukogude vara kaitsta, kuigi vajadus selle järele on endiselt olemas. Eelmisel ERÜ aastakoosolekul kutsus töörühm ERÜ liikmeid üles ideid pakkuma, kuidas edasi tegutseda, kahjuks tulemuseta. Varguste ja lootusetute võlglastega seotud probleemid on aga jätkuvalt aktuaalsed. On selge, et vajame seadusandlikku jõudu, mis kaitseks raamatukogu raamatuid ja karistaks neid, kes ei too trükiseid tagasi. Ei ole aga selge, kuidas nii keerulist küsimust lahendada.

**Rahvaraamatukogude komplekteerimispoliitika töörühm** (Mare Ektermann) koos keskraamatukogude komplekteerimisosakondadega esitas vastulause Kultuuriministeeriumi kantsleri Margus Allikmaa välja käidud ideele rajada ühtne rahvaraamatukogude komplekteerimiskeskus, kuna see ei vasta komplekteerimise tegelikele vajadustele.

ERA Peakomitee sai valitsuselt raamatukogudele väärtraamatute kinkimiseks miljon krooni. Peakomitee palvel kogus komplekteerimise töörühm keskraamatukogude komplekteerimisosakondade vahendusel kinkeraamatute soovid ja edastas koostatud pingerea ERA Peakomiteele.

Maaraamatukogude komplekteerimise probleemidest kõneldi maaraamatukoguhoidjate päeval Paides ning Põltsamaal rahvaraamatukogude laagris.

Viimistleti keskraamatukogude komplekteerimise põhimõtteid ja koostati üldine, kõigile rahvaraamatukogudele mõeldud "Soovitusi kogude komplekteerimiseks rahvaraamatukogudele".

Jätkati kirjanduse valiknimestike koostamist maakogudele. Järjekordne, rohkem kui kaheksasada 2000. aastal ilmunud trükise kirjet sisaldav nimestik valmis 2001. aasta aprilliks.

Töörühm esitab rahvaraamatukogude komplekteerimise prioriteetid Kultuuriministeeriumile ja jätkab ka 2002. aastal valiknimestike koostamisega. Kavandatakse uuesti analüüsida teabekirjanduse hankimist maaraamatukogudesse.

**Eks-klubi** (Elvi Vall) on oma ettevõtmistes olnud aktiivne ka sel aruandeaastal, kokku toimus 13 üritust.

Väärikas ja tõine on ka 2002. aasta tegevuskava.

**Piirkondlikest ühendustest** olid ka sel aruandeaastal tegutsemisaltid ERÜ Tartumaa Kogu (usaldusisik Ene Ruder), Võrumaa Ühendus (usaldusisik Matti Russ) ja Jõgevamaa (usaldusisik Monika Urb).

## KROONIKA

2. jaanuar Haridusminister allkirjastas määruse "Kooliraamatukogude töökorralduse alused". Määruse projekti valmistas ette ERÜ kooliraamatukogude sektsioon koostöös Haridusministeeriumi eksperdi Kadri Haljamaa ja juristi Kaire Liiviga.
8. jaanuar Eesti Meditsiiniraamatukogu ERÜ liikmed esitasid kutseühingust väljaastumisavalduse.
14. jaanuar Tartumaa Kogu kohtus Tartu Linna Keskraamatukogus. Kavandati 2001. aasta tegevust, Katrin Kaugver tutvustas ühingu ja juhatuse tööd.
15. jaanuar Terminoloogiatoimkonna koosolekul valiti toimkonna uueks esinaiseks RR-i terminoloogiasektori juhataja Maris Ringvee ja kinnitati ERÜ terminoloogiatoimkonna töökord. Arutati VARIA-terminite seletusi.
18. jaanuar Krista Talvi osales Eesti Raamatu Aasta Peakomitee koosolekul Tallinnas.  
Eks-klubi külastas RR-is raamatunäitust "Antiikaja aarded".
19. jaanuar Friedrich Puksoo auhinna žürii: Urve Tõnnov (esimees), Krista Aru, Ruth Hiie, Kalju Tammaru ja Anne Valmas otsustas anda auhinna EAR-i baltikaosakonna juhatajale Tiiu Reimole väljaande "Eesti raamatu kronoloogia" ja 2000. aastal avaldatud uurimuste eest. Auhind kuulutati välja 23. jaanuaril F. Puksoo päeval "Raamatukogud eesti raamatu hoidjana" TÜR-is.
30. jaanuar Krista Talvi, Linda Kask ja Reet Olevsoo kohtusid ERÜ liikmetega Eesti Meditsiiniraamatukogust, et selgitada nende ühingust väljaastumise põhjusi.
31. jaanuar Võrumaa Ühendus kohtus Sirje Endre ja kirjastuse SE&JS esindajatega, et mõtiskleda teemal "Raamatud teevad nähtavaks elu".
- 1.-2. veebruar ERÜ aktiivi arutluskoosolek "Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu roll ja ülesanded" Roosta Puhkekülas. SWOT-analüüsi viis läbi TÜR-i osakonnajuhataja, TPÜ magistrant Merike Poljakov.
7. veebruar ERÜ ja RR tähistasid ettekandekoosolekuga ERÜ auliikme, teeneka raamatukogutegelase ja kodu-uurija Voldemar Milleri 90. sünnipäeva.

14. veebruar ERÜ juhatuse koosolekul kinnitati Eesti raamatukoguhoidja ja infotöötaja kutse-eeskirja koodeks ja ERÜ terminoloogia-toimkonna tegevuse põhimõtted. Võistluse "Parim piirkondlik ühendus 2000" võitjaks tunnistati Võrumaa Ühendus, ERÜ aastapreemia 2000 pälvis Tiiu Reimo (EAR) ja teenetepreemia Tiiu Pihlakas (Jõgeva Maakonna Keskraamatukogu) G. Otsa nim. Tallinna Muusikakooli õpilased sisustasid Eksklubi küünlavalgusõhtut RR-i nurgasaalis.
15. veebruar ERÜ vanaraamatu toimikond ja EAR korraldasid konverentsi "Raamat kui kultuuriväärtus".  
Vaiko Sepper õpetas Tallinnas, ja 19. veebruaril Tartus erialaraamatukogude sektsiooni liikmetele interneti otsingumootorite kasutamist.  
ERÜ bürosse paigaldati Kultuurkapitali rahalisel toel ostetud uus koopiamasin.
16. veebruar Krista Talvi, Linda Kask ja Reet Olevsoo kohtusid Eesti Kultuuritöötajate Ametiliidu juhatuse esimehe Ago Tuulinguga, kes tungivalt soovitas ERÜ-l liituda ametiühinguliiduga.
19. veebruar Revisjonikomisjon: Rutt Enok (esimees), Ruth Hiie ja Juta Kaps kontrollis ERÜ vara.  
Liigitamise ja märksõnastamise toimikonna koosolekul tutvustati väljaande *Extensions and Corrections to the UDC* uut (2000, nr. 22) köidet.  
Terminoloogiatoimikonna koosolekul parandati VARIA-terminite seletusi.
28. veebruar ERÜ aastakoosolekul osales 714 liikmest 255, kolleegi volitas end esindama 208 liiget. Koosolekut juhatas Mare Ektermann. Esinaine Krista Talvi esitas ERÜ aasta-, Reet Olevsoo finants- ja Rutt Enok revisjonikomisjoni aruande. Marje Tamre tutvustas 2001. aasta suuremaid üritusi. Tehti teatavaks ERÜ aasta- ja teenetepreemia 2000. aasta laureaadid.  
Häältelugemiskomisjoni (Aive Alamaa (esimees), Aivi Kivilo, Ave Janu, Kaie Kliiman, Mai Põldaas ja Monika Ränd) ettepanekul kinnitas üldkogu kaheks järgmiseks aastaks juhatuse liikmeteks Katrin Kaugveri (EAR), Ljudmila Dubjeva (TÜR), Bärbel Luhari (Tallinna Sõle Gümnaasiumi raamatukogu) ning revisjonikomisjoni Rutt Enoki (Harju Maakonnaraamatukogu), Ruth Hiie (RR) ja Juta Kapsi (EAR).  
Kõnekoosolek "Kas Eesti raamatukogusüsteem vajab reformimist?".

- Võrumaa Ühenduse liikmed kohtusid Riigikogu saadiku Trivimi Vellistega, kellega meenutati aegu, mil Eestis tegutsesid veel raamatuklubid.
2. märts ERA võistluse "Parim koguduse raamatukogu" žürii liikmed Krista Talvi ja Ruth Hiie tutvusid koguduste raamatukogudega Eesti maapiirkondades Raplast Otepääni.
8. märts Võrumaa Ühenduse kokkusaamisel arutati õppereisi üksikasju. Ere Raag ja Matti Russ vahendasid ERÜ aasta- ja kõnekoosolekul räägitut.
9. märts Krista Talvi ja Ruth Hiie hindasid koguduste raamatukogusid Tallinnas ja Harjumaal Jüris.
12. märts Krista Talvi osales TÜR-i teadusraamatukogude seminaril Käärikul.
15. märts ERÜ juhatuse uue ja vana koosseisu ühiskoosolekul RR-i nurgasaalis tehti kokkuvõtte ERÜ aasta- ja kõnekoosolekust. Otsustati paluda Kultuuriministeeriumil selgitada komplekteerimiskeskuse põhimõtteid ning esitada oma arvutused kirjalikult. Arutati ERÜ 2001. aasta eelarvet ja ERÜ kodulehekülje puudujääke.
- Koolituse toimkonna kutseseadust tutvustavale arutelule olid kutsutud ka seaduse ettevalmistustöös osalenud Sotsiaalministeeriumi töösuhete osakonna juhataja Malle Kindel ning Haridusministeeriumi kutsehariduse ja tööhõive seirekeskuse projektijuht Tiina Annus. Kokkusaamine lõppes ühisotsusega, et raamatukoguhoidja kutsenõukogu loomise algatab Kultuuriministeeriumi raamatukoguhoidjate koolituse nõukogu.
- Eks-klubi külastas Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu.
20. märts Rahvaraamatukogude komplekteerimise töörühma nõupidamisel arutati kõnekoosolekul väljapakutud ühtse rahvaraamatukogude komplekteerimiskeskuse ideed ning edastati töörühma seisukoht Kultuuriministeeriumile.
21. märts Liigitamise ja märksõnastamise toimkond jätkas erialaraamatukogude ühiskülastuste tava, viibides Tallinna Botaanikaia raamatukogus ja eksootilises palmimajas.
- 22 .märts Tartumaa Kogu tutvus Tartu Õpetajate Seminari raamatukogu ja selle allkogu – üliõpilaste maja raamatukogu tööga, kuulati doktor Viive Ilvese loengut lõhna- ning vee- ja saunateraapiast, kohvilauas räägiti ühenduse tegevusest.
- Krista Talvi osales ERA Peakomitee koosolekul Tartus.



26. märts Terminoloogiatoimkonna koosolekul arutati VARIA-termi-  
nite seletuste parandusi.
29. märts Eks-klubi vaatas EAR-is raamatunäitust "Emakeelne kooli-  
raamat".
5. aprill Erialaraamatukogude sektsioon külastas Prantsuse kultuuri-  
keskust ning tähistas "Kloostri aidas" erialaraamatukogu-  
hoidja päeva.
9. aprill Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamise  
korraldustoimkonna koosolek ERÜ büroos.
17. aprill Kogude toimkonna koosolekul leiti, et jätkatakse tegutsemist,  
uueks juhiks valiti Silvi Metsar (RR).  
Krista Talvi osales Eesti Vabaharidusliidu üldkogul.
18. aprill Eks-klubi aastapäevapeol EAR-is esines Els Roode kandle-  
ansambel "Kukulind".  
Tartumaa Kogu käis Tartu Ülikooli Eurokolledži raamatu-  
kogus.
19. aprill Erialaraamatukogude sektsiooni teabepäeval "Raamatukogu-  
hoidjate töö hindamise kriteeriumid, raamatukogude statis-  
tika" oli peaesinejaks Aili Norberg (RR); koos külastati ka  
Balti IV rahvusvahelist raamatumessi.
23. aprill Krista Talvi osales ERA pidulikul lõpetamisel ja Järvamaa  
Keskraamatukogu uute ruumide avamisel Paides.  
Terminoloogiatoimkonna koosolekul arutati VARIA-termi-  
nite seletuste parandusi.
24. aprill Autorite ja koostajate ringis esitleti ERÜ aastaraamatut 2000.  
Väljaannet tutvustas koostaja Maire Liivamets, Krista Talvi  
tänas autoreid ja toimetuskolleegiumi liikmeid.
- Juhatuse liikmed Krista Talvi, Marje Tamre ja Sirje Lauring Vaska ning  
Linda Kask ja Reet Olevsoo büroost kohtusid Eesti  
Muuseumiühingu juhatuse liikme Ülle Kruusiga.
27. aprill Kooliraamatukogude sektsiooni raamatuaasta lõpukonve-  
rents "Väärtkirjandus kooliraamatukogus - kultuurrahva  
kasvataja" RR-is. ERA nädala parimaid korraldajaid koolides  
premeeriti ERÜ aukirja ja raamatuga. 1998. aastal tööd alus-  
tanud kooliraamatukogude sektsiooni juhatusele andis  
konverentsil volitused uuele juhatusele. Lahkusid Ester  
Sõrmus, Bärbel Luhari, Vaike Kurel, Ann Järvsoo, Edna-  
Helen Verev ja Irma Raatma. Uuteks liikmeteks valiti Eve  
Rahkema Tallinna Laagna Gümnaasiumist, Ruth Toots  
Parksepa Keskkoolist, Nijole Vananurm Põlva Keskkoolist ja

- Lea-Maaria Lõhmus Prantsuse Lütseumist, vanast meeskonnast jätkasid Katrin Viirmaa, Vaike Mändmaa, Anneli Tenso, Elve Jensen ja Heili Tali.
30. aprill Kohtumisel teadusraamatukogude arenduskava ühe ettevalmistaja Elmo Puidetiga (PW Partners) arutati arenduskava projekti ning Krista Talvi, Linda Kask ja Reet Olevsoo esitasid ERÜ juhatuse parandusettepanekud.
7. mai Maaraamatukogude seksioon valis uueks esinaiseks ERÜ juhatuse aseesinaise, Kose-Uuemõisa raamatukogu juhataja Sirje Bärge.
- 11.-12. mai Vanaraamatu toimikond korraldas Hermannini kindluses koos Narva Muuseumiga seminari "Narva kultuuriloost". Ettekandega esinesid Narva Muuseumi töötajad Galina Sinjakova ja Karin Taidre, Sirje Lusmägi vanaraamatu toimikonnast ja arhitektuuriajaloolane Jevgeni Kaljundi "Eesti Restauraatorist". Tehti tutvust Narva Muuseumi ekspositsiooni, fondide ja raamatukoguga, külastati kunstigaleriid ja vaadati linna.
12. mai Eks-klubi käis Alfred Karindi 100. sünniaastapäevale pühendatud kontserdil.
16. mai Krista Talvi, Kalju Tammaru, Maris Ringvee ja Sirje Nilbe arutasid raamatukoguhoidja sõnaraamatu väljaandmisega seonduvat ja leidsid, et vaheetapina on kõige otstarbekam koostada olemasoleva terminite andmebaasi põhjal sõnaraamatu veebiversioon.
21. mai Vanaraamatu toimikond jätkas tutvumist Eesti ajalooliste kogudega, külastades Tallinna Linnamuuseumi uut ekspositsiooni ja Tallinna Linnaarhiivi näitust "Gooti ja renessanssköited".
22. mai Kogude toimikonna koosolekul otsustati, et raamatukogudel soovitatakse pisitrükiste komplekteerimise ja registreerimise aluseks võtta RR-i pisitrükiste juhend.
24. mai Tartumaa Kogu külastas Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste õppeosakonna ja Balti Kaitsekolledži raamatukogu ning Sõjamuuseumi. Leitnant Aivar Toom rääkis põhjalikult Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste ülesannetest ja arenguperspektiividest.
- 25.-26. mai ERÜ piirkondlike ühenduste võistlusel esikoha saavutanud Võrumaa Ühendus viis oma liikmed õppereisile "Raamatukogualase dialoogi algatamine ja kasulike kogemuste vahetamine kultuuripärandi säilitamise ja kaitse alal" Soome.

- Teel peatuti Järva- ja Harjumaa raamatukogudes. Helsingis tutvuti raamatukogudega Kristina Virtaneni juhtimisel, Eesti Suursaatkonnas kohtuti Soome Kirjanike Liidu esimehe Jarkko Lainega jm.
30. mai ERÜ juhatusel laiendatud koosolekul RR-i väikeses konverentsisaalis kõneles raamatukogunõunik Meeli Veskus Kultuuriministeeriumi 2002. aasta eelarvest, teadusraamatukogude arenduskava projektist, rahvaraamatukogude internetiseerimisest ja muust aktuaalsest. ERÜ toimkondade, töörühmade ja seksioonide juhid rääkisid oma tegemistest. Eesti Kultuuritöötajate Ametiliidu jurist Sirje Soo eestvedamisel vaeti kutse- ja ametiühingu koostööd.
- Võrumaa Ühendus võttis vastu kolleege Harjumaalt ja viis neid Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseumi ja Kasaritsa raamatukokku.
1. juuni Väliskunsti muuseumi kuraator Jüri Kuuskemaa juhtis erialaraamatukogude seksiooni ekskursiooni Kadrioru lossis.
4. juuni Tartumaa Kogu andis Tartu Linna Keskraamatukogus lastekodulastele üle maikuu jooksul kogutud raamatud ja ajakirjad. Aktsiooni "Raamat lastekodunoortele" korraldati juba teist korda.
- 4.-6. juuni Eks-klubi reis Peterburi.
- 4.-7. juuni Maaraamatukogude seksiooni kümnes suvelaager "Maaraamatukoguhoidja ja täiendusõpe" Viljandis. Töörühmades vaeti infotehnoloogia rakendamist, komplekteerimist ning maaraamatukogude koostööd omavalitsuste ja keskraamatukogudega. Tutvuti Viljandi Kultuurikolledžiga, käidi vaatamas Viljandi Linnaraamatukogu uute ruumide asukohta, nauditi Viljandimaa raamatukogusid ja loodust.
7. juuni Eks-klubi külaskäik Tallinna Loomaaeda.
11. juuni Terminoloogiatoimkonna koosolekul ühtlustati Eesti raamatukogude nimede ingliskeelseid tõlkeid ning tehti parandusi rahvusvaheliste ja välisriikide raamatukoguorganisatsioonide sh. IFLA eestikeelsete nimede loetellu. Arutati ka VARIA-terminite seletuste parandusi.
12. juuni Tartumaa Kogu ühiskülastus vabaõhuetendusele "Öö Veneetsias".
15. juuni Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamise korraldustoimkonna koosolek ERÜ büroos.
- 15.-16. juuni Kalju Tammaru osales CELIP-i juhtgrupi koosolekul Prahlas.

- 26.–28. juuni Kooliraamatukogude sektsiooni seminarlaager “Kooliraamatukogud ja kooli ainekava” Harjumaal Keila-Joal. Räägiti uuest ainekavast, arutati kooliraamatukoguhoidjate ja emakeeleõpetajate koostööd, kuulati kirjandusloenguid, kohtuti kirjastuste esindajatega ja tutvuti ümbruskonna kooli- ja rahvaraamatukogudega.
29. juuni Krista Talvi kõneles raamatukoguhoidjate täiendusõppest ja ERÜ tegevusest Tartu linna ja maakonna raamatukogutöötajate laagris Võrtsjärve ääres.
8. juuli Tartumaa Kogu käis Rakvere Teatri etendusel “Kõrboja peremees”.
- 13.–15. juuli Tartumaa Kogu kultuurireis Hiiumaale. Vaadati Kärkla Keskraamatukogu ning mitmeid kirjanike ja kultuuritegelastega seotud kohti. Reisiks saadi toetust Kultuurkapitali Tartumaa ekspertgrupilt.
- 2.–16. august 15 Tartumaa Kogu liiget võttis osa “Tensi-Reisid” sõidust Prantsusmaale.
10. august Krista Talvi ja Linda Kask osalesid Tapa Linnaraamatukogu uute ruumide avamisel.
23. august Eks-klubi kuulas Kadrioru Vanurite Eneseabi ja Nõustamiskeskuses psühholoog Lea Viirese loengut.
31. august Võrumaa Ühendus võttis vastu Harjumaal kolleegi, kellega matkati Rõuge Ööbikuorus ja Suurel Munamäel ning vaadati Nursi raamatukogu uusi ruume.
5. september Eks-klubi väljasõit Jänedale. Nauditi looduskauneid paiku ja kuulati Jänedal lossi unikaalses kontsertsaal-planetaariumis helilooja Urmas Sisaski kontserti.
10. september Terminoloogiatöimkonna koosolekul leiti esialgne lahendus pikaajasele probleemile seoses terminitega *informatsioon* ja *teave*.
19. september ERÜ ja EBLIDA projekti “Kesk- ja Ida-Euroopa informatsiooni litsenseerimise platvorm (CELIP)” raames toimus RR-is ühisseminar “Kuidas saada raamatukogule elektroonilise info kasutusõigust.
20. september Bibliograafia töimkonna koosolekul RR-is käsitles Sirje Nilbe koduloolist aspekti ESTER-i märksõnaotsingus, Janne Andre-soo juhtis diskussiooni rahvusbibliograafia päevaprobleemidest ja *Estonica* kohast Eesti rahvusbibliograafias.
25. september Kogude töimkonna koosolekul tehti Kultuuri- ja Haridusministeeriumile ning teadus- ja erialaraamatukogude direkt-

- torite nõukogule ettepanek alustada tööd Eesti sündeksemplari seaduse kaasajastamiseks.
26. september Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna infokoosolekul andsid Sirje Nilbe ja Urve Erm ülevaate "Eesti üldise märksõnastiku" täiendusvihiku koostamisest ja märksõnastamisel esilekerkinud probleemidest, Marje Aasmets rääkis liigitamise ja märksõnastamise sektsiooni üritustest IFLA aastakonverentsil Bostonis jm.
- Tartumaa Kogu kohtus TÜR-i direktori Toomas Liivamägiga teemal "IFLA 2001 aastakonverents Bostonis". Vaadati ka ülikooliraamatukogu näitusi *Rara bellica*, "Gerard Gandaeni graafika" ja "Eda Lõhmuse maalid".
- 26.-27. september ERÜ valmistas ette ja viis läbi AHI korraldusel Viljandis toimunud kultuurifoorumi 2000 raamatukogude rühmatöö "Raamatukogud teel kommunikatsioonikeskusteks".
2. oktoober Maaraamatukogude sektsiooni juhatuse koosolek ERÜ büroos.
11. oktoober ERÜ juhatuse koosolekul selgitas Meeli Veskus Kultuuriministeeriumi eelarve koostamise prioriteete, arutati raamatukogupäevade ürituste korraldamist ja otsustati ERÜ 2002. aasta suurüritused siduda projektiga "Lugemine lubatud".
15. oktoober Terminoloogiatoimkonna koosolekul arutati VARIA-terminite seletuste parandusi ja täiendusi.
18. oktoober Eks-klubi tutvus Eesti Muusikaakadeemia Raamatukoguga.
19. oktoober Raamatukogupäevade avaüritused Tartus. TÜR-i konverentsisaali kogunenuid tervitas Tartu abilinnapea Hannes Astok, TÜ avaliku halduse doktorant Kristiina Tõnnisson pidas loengu "Kas raamatukogu peab ennast müüma?". Tartu Linna Keskraamatukogu korraldas raamatukoguhoidjatele kirjanduse tundmise võistluse. Päev lõppes koosviibimisega Linnamuuseumi vastses majas.
- 20.-30. oktoober Üleriigilised raamatukogupäevad "Tule raamatukogusse - teadmine on jõud!".
20. oktoober "Postimees" avaldas raamatukogudele ja raamatukogupäevadele pühendatud erileheküljed.
23. oktoober Esimene üleriigiline eesti raamatu päev raamatukogudes.

Sisekaitseakadeemia raamatukogus andsid juhataja Paavo Eensalu ja staažikas raamatukoguhoidja Tiiu Sims liigitamise ja märksõnastamise toimkonnale põhjaliku ülevaate raamatukogu tegevusest.

25.-26. oktoober

Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate kolmas nõupidamine "Raamatukogud teadmistekesksetes ühiskonnas" RR-is. Esimese tööpäeva õhtul toimus Tallinna Keskraamatukogu vastrenoveeritud ruumides ERÜ vastuvõtt osavõtjaile.

27. oktoober Nõupidamisest osavõtjate bussireisid Lõuna-Eestisse ja Virumaale.

29. oktoober Võistluse "Infootsing internetist" lõppvoor RR-i arvutiklassis.

30. oktoober Esimesele ERÜ maaraamatukoguhoidja päevale Paide kultuurikeskuses kogunes ligi 200 huvilist.

31. oktoober Vaiko Sepper esines erialaraamatukogude sektsiooni liikmetele Tallinnas (ja 16. novembril Tartus) loenguga "Kuidas saada üle hirmust esinemise ees".

6. november Krista Talvi kõneles ERÜ tegevusest Läänemaa kultuuritöötajate päevast osavõtjatele tervisekeskuses "Fra Mare" Haapsalus.

7.novembril Tartumaa Kogu korraldas koostöös TÜR-i Eurodokumentatsiooni Keskusega Tartu linna ja maakonna raamatukoguhoidjatele Euroopa Liidu alase koolituse.

9. november Vanaraamatu toimkonna liikmed kohtusid Tartus Eesti Ajalooarhiivis. Arhivaar Kalev Jaago näitas fondides leiduvaid haruldasi arhivaale, peaspetsialist Tiina Valgma tutvustas arhiivi raamatukogu ja seal leiduvaid vanu ja haruldasi trükiseid, konserveerimisosakonna juhataja Jaan Lehtaru selgitas arhivaalide konserveerimise ja restaureerimise põhimõtteid ning demonstreeris pooleliolevaid töid. Tutvuti tagatiskoopiate valmistamisega ning jõuti vaadata ka Kiira Schmidt ja Elna Hanssoni kommentaaride saatel TÜR-is näitust *Rara bellica*.

12. november Terminoloogiatoimkonna koosolekul tutvustas RR-i juures töötava standardimise töörühma sekretär Endla Sandberg standardi ISO 5127 "Informatsioon ja dokumentatsioon. Terminoloogia" struktuuri. Arutati VARIA-terminite seletusi ja küsimusi tekitanud termineid.

- Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamise korraldustoimkond tegi kokkuvõtteid.
14. november Tartumaa Kogu käis Tartu Linnamuuseumis. Kõneldi muuseumi tegevusest ja tulevikuplaanidest, vaadati uusi ruume ja väljapanekut.
15. november Eks-klubi vaatas RR-is näitusi "Lasteraamatute illustatsioonid" ja "Raamaturestaureerimine".
20. november Krista Talvi osales Põlva Keskraamatukogu 75. aastapäeval.
23. november Tarumaa Kogu ekskursioon Tallinna. Külastati Euroopa Komisjoni Delegatsiooni Infokeskust ning tutvuti Euroopa Liidu Infosekretariaadiga Toompeal. Õhtul vaadati Linna-hallis muusikali "Hüljatud" ja teatris "Estonia" balletti "Pulmareis".
27. november ERÜ juhatuse koosolekul tehti kokkuvõtte raamatukogupäevadest, Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate 3. nõupidamisest ja vastukajadest, sh. Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse etteheidetest, "Postimehes" ilmunud raamatukogulehekülgedele. Kaaluti võimalusi kollektiivliikme staatuse sisseviimiseks ERÜ põhikirja. Peeti vajalikuks osaleda maakonna raamatukogutöötajate seminaril 28. novembril Rapla Keskraamatukogus.
28. november-1. detsember  
Kalju Tammaru osales CELIP-i juhtgrupi koosolekul ja Raamatukogude Konsortsiumide Rahvusvahelise Liidu Euroopas (e-ICOLC) kolmandal kongressil Helsingis.
4. detsember Kogude toimkonna koosolek.
7. detsember Liigitamise ja märksõnastamise toimkonna koosolekul analüüsiti kevadel toimunud UDK eestikeelsete liigitustabelite kasutamise küsitluse tulemusi.
- 7.-8. detsember  
Kooliraamatukogude sektsiooni eestvedamisel toimus Tallinna Inglise Kolledžis Baltimaade seminar "Kooliraamatukogude arenguperspektiivid õppivas ühiskonnas". Leedu kooliraamatukogude probleemidest ja arenguperspektiividest rääkisid Vita Mozuraite Vilniuse Ülikoolist ja Raimonda Budnikiene Panevėžyse Keskkoolist, Läti kooliraamatukogudest kõnelesid Dzenija Dzirkale-Malavkina ja Liva Pakalana Riia 47. Keskkoolist, meie kooliraamatukogusid tutvustas Vaike Mändmaa Pärnu Ühisgümnaa-

- siumist ning Eesti kooliõpilaste lugemusest andis pildi Bärbel Luhari Tallinna Sõle Gümnaasiumist.
8. detsember Eks-klubi jõulupeol EAR-is esines Tallinna Kanutiaia Noortemaja erivajadustega noorte muusika ja tantsuring.
10. detsember Terminoloogiatoimkonna koosolekul tegeldi mitmete täpsustamist vajavate terminoloogiliste küsimustega ja kinnitati tööplaani aastaks 2002.
12. detsember Tartumaa Kogu aastalõpu koosviibimine Tartu Linna Keskraamatukogu Koidula harukogu uutes ruumides. TÜ professor Kalle Kasemaa pidas loengu kaasaja heebrea kirjandusest. Kohvilauas tehti plaane järgmiseks aastaks.
13. detsember Juhatuse koosolekul võeti kokku ERÜ ja juhatuse töö 2001. aastal, otsustati esitada ERÜ tegevuse toetamiseks 2002. aastal Kultuuriministeriumile rahataotlus ning osaleda ETV telesaates "Unetus", mis käsitles teemat "Millisena paistab meile lõppev aasta läbi ajakirjanduse?".
14. detsember Erialaraamatukogude sektsiooni jõululõuna Eesti Majas.
18. detsember Krista Talvi kõneles ERÜ-st RR-i uute töötajate päeval.



## ERÜ TRÜKISÕNAS

### RAAMATUD

1. **Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu** aastaraamat 2000. 12 / [toimetus: Maire Liivamets (koostaja ja toimetaja)... jt.]. Tallinn, 2001. 168 lk. (Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu aastaraamat ; 12). Artiklite kokkuvõtted inglise keeles. Bibliograafia artiklite lõpus.
2. **Kooliraamatukoguhoidja** käsiraamat : kooliraamatukoguteemaliste artiklite kogumik. Tallinn, 2001. 83 lk. Sisaldab bibliograafiat.
3. **Libraries** in knowledge-based society : proceedings of the 3rd Nordic-Baltic Library Meeting, October 25-26, 2001, Tallinn, Estonia / compiled by Reet Olevsoo, Linda Kask. Tallinn, 2001. 255 p. : ill.
4. **Luhari, Bärbel, Sõrmus, Ester.** Õpilane, raamat, raamatukogu : uurimused õpilaste lugemisest ja õppekava toetavast kirjandusest kooliraamatukogudes. Tallinn, 2001. 63 lk. : ill. 70 soovimat teavikut lk. 61-62. Artiklite kokkuvõtted inglise keeles. Sisaldab bibliograafiat.

### ARTIKLID

5. **Arnover, Ellen.** (2001). Vajame tunnustust ja suuremat palka : [maaraamatukoguhoidjate päev Paides]. *Raamatukogu*, nr. 6, lk. 33-34. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
6. **Avalik** pöördumine. (2001). *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 43-44. Allk.: A. Rande, Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse direktor, K. Talvi, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatuse esinaine, L. Tungal, Ajakirja "Hea Laps" toimetaja, A. Liivat, Eesti Õpilasomavalitsuste juhatuse esimees. Kokkuvõte inglise keeles lk. 47.
7. **Bobrov, Katrin.** (2001). Infootsing 2001 : [raamatukogupäevade ajal toimunud võistlusest]. *Raamatukogu*, nr. 6, lk. 32-33.
8. **Eesti** raamatu päev : [23. okt.]. (2001). *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 37. Allk.: Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.
9. **Ermel, Malle.** (2001). Raamatukoguhoidja - 21. sajandi elukutse : [Viljandi Kultuurikolledži, TPÜ infoteaduste osakonna, ERÜ koolituse toimkonna ja Kultuuriministeeriumi raamatukogutöötajate koolituse nõukogu mõttevahetus Viljandis]. *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 38-39. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
10. **ERÜ** aastakoosolek. (2001). *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 34-36. Allk.: ERÜ büroo. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
11. **Friedrich Puksoo** auhind : [väljaandjad ERÜ ja TÜR : sõnum]. (2001). *Postimees*, 5. jaan., lk. 23.

12. [Friedrich Puksoo auhind määrati Tiiu Reimole väljaande "Eesti raamatu kronoloogia" eest : sõnum]. (2001). *Sirp*, 16. veebr., lk. 19.
13. Friedrich Puksoo päev : ["Raamatukogud eesti raamatu hoidjana" TÜRis]. (2001). *Postimees : Tartu*, 22. jaan., lk. 6.
14. Haljamaa, Kadri. (2001). Kooliraamatukoguga on rahul pooled õpilased : [kooliraamatukogude sektsioon korraldas 1999. a. küsitluse "Õpilane ja raamat"]. *Õpetajate Leht*, 22. juuni, lk. 12.
15. Hiie, Ruth. (2001). Raamat kui kultuuriväärtus : [vanaraamatu toimkonna ja EARi korraldatud raamatuaasta konverents]. *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 39-40. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
16. Hiie, Ruth. (2001). Vanaraamatu toimkond Narvas : [ettekannetest seminaril "Narva kultuuriloost"]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 38. Kokkuvõte inglise keeles lk. 42.
17. Jürisson, Anu. (2001). Allikukivil töötab parim raamatukoguhoidja : [parimate maaraamatukoguhoidjate hulgas pälvis tunnustuse ka Silvi Pilvet Allikukivi Raamatukogust Pärnumaalt]. *Pärnu Postimees*, 24. okt., lk. 1.
18. Kalberg, Signe. (2001). Laste lugemus teeb muret : [ELTK, ERÜ, ajakiri "Hea laps" ja Eesti Õpilasomavalitsuste Liit kutsuvad osalema kaheaastases kavandis "Lugemine lubatud"]. *Järva Teataja*, 8. veebr., lk. 4.
19. Kask, Linda ; Olevsoo, Reet. (2001). ERÜ kõnekoosolek : [teemaks "Kas Eesti raamatukogusüsteem vajab reformimist?"]. *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 37-38. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
20. Kaugver, Katrin. (2001). ERÜ - milleks? *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 36-37. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
21. Kerge, Ester. (2001). Muljeid-mõtteid Viljandist : [maaraamatukogude seminar-laagrist]. *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 36-37. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
22. Kiipus, Merike. (2001) Richard Antik ja arhiiviraamatukogu : [ERÜ auliige]. *Raamatukogu*, nr. 2, lk. 40-41.
23. Kiipus, Merike. (2001). Richard Antiku päev : [ERÜ auliige]. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 45.
24. Kivitar, Mare. (2001). Kultuurireis Hiiumaale : [Tartumaa Kogu reisist]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 38. Kokkuvõte inglise keeles lk. 42.
25. Klaassen, Anne. (2001). Õnnitleme : Voldemar Miller - 90 : [ERÜ auliige]. *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 39.
26. Kuljus, Inga. (2001). Võrumaa Ühenduse preemiareis : [võistluse "Parim piirkondlik ühendus 2000" võitjatele]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 37. Kokkuvõte inglise keeles lk. 42.

27. **Kurel, Vaike.** (2001). Väärtkirjandus kooliraamatukogus – kultuurrahva kasvataja : [konverents RRis]. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 36-38. Kokkuvõte inglise keeles lk. 47.
28. **Liivamets, Maire.** (2001). Sügislähetus Tartus : [raamatukogupäevade avaüritusest]. *Raamatukogu*, nr. 6, lk. 32.
29. **Lugemine** lubatud : [ELTK, ERÜ, Eesti Õpilasomavalitsuste Liidu ja ajakirja "Hea Laps" ühisprojekt]. (2001). *Lääne-Harju Ekspress*, 10. veebr., lk. 10.
30. **Lugemine** lubatud : [ELTK, ERÜ, ajakirja "Hea Laps" ja Eesti Õpilasomavalitsuste Liidu ühisprojekt]. (2001). *Sirp*, 16. veebr., lk. 20.
31. **Lugemine** on lubatud : [ELTK-s avati näitus "Lapsepõlve lemmikraamat" ning koos ERÜ, Eesti Õpilasomavalitsuste Liidu ja ajakirjaga "Hea Laps" kuulutati välja projekt "Lugemine lubatud"]. (2001). *Õpetajate Leht*, 9. veebr., lk. 12.
32. **Maaraamatukoguhoidjad** on koos Paides. (2001). *Postimees*, 30. okt., lk. 23.
33. **Maaraamatukoguhoidjate** ühing hindas kõrgelt Luule Bortnikova tööd : [Valtu Raamatukogu juhataja on maakonna parim raamatukoguhoidja]. (2001). *Nädaline*, 30. okt., lk. 3.
34. **Mis** saab meie terminoloogiast edasi? (2001). *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 30-31. Vastavad ERÜ esinaine Krista Talvi, RRI raamatukogunduse osakonna juhataja Anu Nuut, ERÜ terminoloogiatoimkonna esimees Maris Ringvee. Kokkuvõte inglise keeles lk. 43.
35. **Mälestame** : Elfriede Kristal : 15.07.1918 - 08.09.2001 : [ERÜ teenete-preemia laureaat]. (2001). *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 42. Allk.: Harju Maakonnaraamatukogu.
36. **Mälestame** : Rein Kull : 8.10.1925 - 12.08.2001 : [kauaaegne terminoloogiatoimkonna liige]. (2001). *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 40. Allk.: ERÜ terminoloogiatoimkonna nimel Hans Jürman.
37. **Mändmaa, Vaike.** (2001). [Kooliraamatukogude sektsiooni teabepäev "Kooliraamatukogu kui õpikeskus"]. *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 34.
38. **Nuut, Anu ; Koidla, Gerda ; Ilus, Mare-Nelli ; Metsar, Silvi.** (2001). "Raamatukogud teadmistekeskses ühiskonnas" : [III Põhja- ja Baltimaade raamatukoguhoidjate nõupidamine, tööst sektsioonides]. *Raamatukogu*, nr. 6, lk. 29-31.
39. **Ots, Külli.** (2001). Maaraamatukoguhoidja päev Paides. *Sirp*, 16. nov., lk. 5.
40. **Projekt** Lugemine Lubatud kutsub laste lugemishuvi suurendama : [eestvedajad ERÜ, ELTK, ajakiri "Hea Laps" ja Eesti Õpilasomavalitsuste Liit]. (2001). *Valgamaalane*, 22. veebr., lk. 3.

41. **Raamatukoguhoidjad** kogunevad Paidesse : [üks raamatukogupäevade lõpuüritusi]. (2001). *Postimees : Tartu*, 30. okt., lk. 2.
42. **Rande, Anne**. (2001). Lugemine lubatud! : [ELTK, ERÜ, ajakirja "Hea Laps" ja Eesti Õpilasmavalitsuste Liidu projektist räägib ELTK direktor / üles kirjut.] Peeter Selg. *Postimees : Arter*, 17. veebr., lk. 12.
43. **Riet, Ene**. (2001). Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuses : [ERÜ, ELTK, ajakiri "Hea Laps" ja Eesti Õpilasmavalitsuste Liit algatasid projekti "Lugemine lubatud"]. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 43. Kokkuvõtte inglise keeles lk. 47.
44. **Riet, Ene ; Tõnnov, Urve**. (2001). Friedrich Puksoo päev : [TÜRis, auhind määrati Tiiu Reimole väljaande "Eesti raamatu kronoloogia" ja 2000. aastal avaldatud uurimuste eest, esile tõsteti Endel Annuse monograafiat "Eesti kalendrikirjandus 1720–1900"]. *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 30-31. Kokkuvõtte inglise keeles lk. 43.
45. **Selg, Peeter**. (2001). Kõik me tuleme lapsepõlvest : [ELTK, ERÜ, ajakirja "Hea Laps" ja Eesti Õpilasmavalitsuste Liidu projektist "Lugemine lubatud"]. *Postimees : Arter*, 17. veebr., lk. 12.
46. **Selgusid** maakondade parimad [raamatukoguhoidjad]. (2001). *Postimees*, 20. okt., lk. 17.
47. **Soliidses** eas ajakiri : [raamatukoguhoidjate erialaajakirja "Raamatukogu" esimene nr. ilmus 1923. a.]. (2001). *Postimees*, 20. okt., lk. 17.
48. **Sõrmus, Ester**. (2001). Kooliraamatukogud tahavad areneda. *Raamatukogu*, nr. 3, lk. 5-7. Kokkuvõtte inglise keeles lk. 46.
49. **Talvi, Krista**. (2001). Iga teine elanik on raamatukogu lugeja : [vestlus ERÜ esinaiseaga / üles kirjut.] Rita Loel. *Postimees*, 20. okt., lk. 16.
50. **Tarik, Elle ; Ots, Külli ; Berg, Sirje**. (2001). Maaraamatukogude olukorrast. *Sirp*, 30. nov., lk. 5.
51. **Tiit[s], Mari**. (2001). [EARi ja ERÜ vanaraamatu toimkonna kodulookirjanduse seminar]. *Raamatukogu*, nr. 1, lk. 31.
52. **Toots, Ruth**. (2001). Kooliraamatukogude sektsiooni suveseminar : ["Kooliraamatukogu ja ainekava" Keila-Joal]. *Raamatukogu*, nr. 5, lk. 37-38. Kokkuvõtte inglise keeles lk. 43.
53. **Võsamaa, Marika**. (2001). Maaraamatukoguhoidja päev : [Paides]. *Hiiumaa*, 6. nov., lk. 4.
54. **Õnnitleme** : Arda-Maria Kirsal - 75 : [ERÜ auliige, liigitamise ja märksõnastamise toimkonna esimees]. (2001). *Raamatukogu*, nr. 4, lk. 39.

Riin Olonen

## EESTI RAAMATUKOGUVÕRGU KONSORTSIUM AASTAL 2001

### **Raamatukogusüsteem INNOPAC, ühine elektronkataloog ESTER**

Eesti Raamatukoguvõrgu Konsortsiumi peamine tegevussuund aastal 2001 oli endiselt integreeritud raamatukogusüsteemi INNOPAC ja ühise elektronkataloogi ESTER arendamine ja haldamine. Ühises infosüsteemis osalevas üheteistkümnes raamatukogus oli kokku 31.12.2001 seisuga INNOPAC-is 321 samaaegse kasutaja litsentsi (10.04.2002 seisuga juba 350, neist 230 Tallinnas ja 120 Tartus).

Ühises elektronkataloogis ESTER oli aasta lõpu seisuga kokku *ca* 1 000 000 nimetust ja üle 2 800 000 eksemplari (aastane juurdekasv vastavalt *ca* 250 000 nimetust ja 1 000 000 eksemplari). Aasta jooksul vormistati kataloogi Tallinna ja Tartu osas kokku *ca* 430 000 laenutust, 250 000 laenutähtaja pikendust ja 415 000 tagastust.

Põhitegevus süsteemi arenduses oli 2001. a. Konsortsiumi uute liikmete -Tallinna Keskraamatukogu ja Tartu Linna Keskraamatukogu - liitumise ettevalmistamine ja läbiviimine ning ettevalmistused süsteemi senisest, üldisest arengust maha jäänud tekstipõhisest versioonist uuele, täiustatud veebipõhisele versioonile MILLENNIUM üleminekuks. Viimase toetuseks sai Konsortsium riigieelarvest miljon krooni.

### **Rahvustrükise retrospektiivne konverteerimine**

Teine olulisem alalõik Konsortsiumi töös oli rahvustrükise retrospektiivne konverteerimine, milleks kasutati Andrew W. Melloni fondi poolt Konsortsiumile 1998. a. eraldatud stipendiumi. Kolm suuremat alamprojekti on: Eesti raamat 1945-1991, Eestis ilmunud eestikeelne raamat 1918-1944 ja Eesti perioodika. Kokku oli 2001. a. lõpuks retroprojektide käigus andmebaasi sisestatud üle 130 000 bibliokirje, ligikaudu 860 000 raamatu eksemplari ja ligikaudu 138 000 perioodika aastakäiku. Projektid jätkuvad ka aastal 2002.

Esialgsest projekti mahu ülehindamisest tekkinud stipendiumi jäaki kasutati 2001. a. väliskirjanduse retroprojekti käivitamiseks. Aasta jooksul sisestati andmed *ca* 98 500 nimetuse ja 105 000 eksemplari kohta.

### **Elektrooniliste väljaannete ühishanke korraldamine**

Elektrooniliste teavikute komplekteerimise koordineerimise töörühm loodi Konsortsiumi juurde 1998. aasta novembris. Ühishangete

tsentraalse rahastamise puudumisel on seni elektrooniliste väljaannete kasutamise eest nõutava litsentsitasu kandnud ühishangetes (EBSCO andmebaasid, kirjastuse "Elsevier" andmebaas *ScienceDirect* jm.) osalevad raamatukogud oma eelarvetest.

Kuigi statistilised ülevaated annavad tunnistust sellest, et Eesti on olnud väga aktiivne andmebaaside kasutaja (nt. salvestati/trükiti 2001. a. EBSCO andmebaasidest 128 226 artiklit ja andmebaasist *ScienceDirect* üle 155 000 artikli), õnnestus tsentraalne rahastamine ühishangetele (täpsemalt EBSCO andmebaaside litsentsitasu katmiseks) saada alles 2002. aastaks. 2001. a. lõpul tegi Kultuuriministeerium sihtotstarbelise 1 000 000 krooni suuruse eelarve ülekande Haridusministeeriumile, kes sõlmis Konsortsiumiga 2002. aastaks koostöölepingu sihtotstarbelise toetuse eraldamiseks Konsortsiumile.

### **Digitaalraamatukogu arendusprojektid**

Kõige rohkem on kannatanud praeguse alafinantseerituse juures digitaalraamatukogu arendusprojektid. 2001. a. tegeldi peamiselt mikrofilmide digiteerimiseks vajaliku riistvara valiku ja digiteerimistehnoloogia põhimõtete tundmaõppimisega. 2002. a. algul käivitati koostöös Eesti Rahvusraamatukoguga kuuekuuline katseprojekt soetatud riistvara testimiseks ning vastavalt selle tulemustele digiteerimistehnoloogia ja edasise töökorralduse põhimõtete väljatöötamiseks.

2002. a. põhitegevus on seotud infosüsteemi edasise arendamise, uuele versioonile MILLENNIUM ülemineku ettevalmistamise ja läbiviimise ning uute töökohtade ja uute rakenduste liitmisega olemasolevasse süsteemi. Sellele lisanduvad mitmed konverteerimisprojektid ning raamatukogude ja arhiivide ühine ajalooliste materjalide digiteerimisprojekt. Eesti teadus- ja arendustegevuse ümberkorraldamise valguses on Konsortsiumis erilise tähelepanu all elektrooniliste väljaannete ühishanke süsteemi ja selle finantseerimisskeemi väljatöötamine koostöös Rektoriga nõukoguga.

# JUHENDDOKUMENDID

## SOOVITUSI RAHVARAAMATUKOGUDELE KOGUDE KUJUNDAMISEKS

### KOGUDE KUJUNDAMINE

Rahvaraamatukogu on üldjuhul munitsipaalraamatukogu, mis kogub, säilitab ja teeb kättesaadavaks kasutajale vajalikud trükised, auvised ja teised teavikud ning võimaldab juurdepääsu andmebaasidele.

Rahvaraamatukogu eesmärk on tagada elanikele vaba ja piiramatult juurdepääs informatsioonile, teadmistele, inimõtte saavutustele ning kultuurile, toetada elukestvat õppimist ja enesetäiendamist.

“Rahvaraamatukogu seadus” (1998) sätestab 3. peatükis paragrahv 13 kogude kohta järgmised nõuded:

Rahvaraamatukogu kogud on koostiselt universaalsed, sisaldades teeninduspiirkonna elanike põhivajadustele vastavaid erinevates keeltes, eri tüüpi ja laadi teavikuid.

Rahvaraamatukogude kogude kujundamine on soovitud koostisega kogude loomine ja arendamine vastavalt raamatukogude ülesannetele ja lugejanõudlusele.

Kogude täiendamiseks määratakse üldised rahvaraamatukogu komplekteerimise põhimõtted ja iga kogu komplekteerimisprofiil ja -plaan.

Komplekteerimisplaan avab komplekteerimise sisu ja ulatuse, loetleb teadusalad ja teemad, millistelt kirjandust hangitakse ning määrab kindlaks teavikute eksemplaarsuse, laadi, keele, tüübi.

Kogude koostise analüüs ja kasutusstatistika on lugejanõudlusele vastava kogu loomisel tõhusaks abivahendiks.

Raamatukogude komplekteerimisel tuleb arvestada avardunud lugejateenindusega kaasnevat uusi nõudeid:

1. ühiskonnas on kujunemas otsustavaks elukestva õppimise mentaliteet;
2. infotehnoloogia areng nõuab valmisolekut uute oskuste omandamiseks nii raamatukoguhoidjatelt kui raamatukogu kasutajatelt;
3. raamatukogu kasutajatena on oma koha leidnud erivajadustega inimesed, laieneb koduteeninduse osa;
4. vähemusrahvuste raamatukoguteenindus vajab paremat korraldamist.

## **Rahvaraamatukogude komplekteerimine vastavalt raamatukogu ülesannetele**

**Maakonnaraamatukogu** täidab lisaks munitsipaalraamatukogu ülesannetele raamatukoguteeninduse maakondliku koordineerimiskeskuse kohustusi ja arvestab oma kogude kujundamisel keskraamatukogu järgmisi maakondlikke funktsioone:

1. maakonna lugejate raamatukoguteenindus;
2. raamatukogudevahelise laenutuse korraldamine;
3. raamatubussi teeninduse organiseerimine piirkonnas, kus raamatukoguteenus puudub;
4. teatme- ja infotöö korraldamine;
5. maakondliku kodulookirjanduse andmebaasi koostamine;
6. vahetuskoogu korraldamine;
7. erialane nõustamine ja raamatukoguhoidjate täienduskoolituse organiseerimine.

Maakonnaraamatukogu komplekteerimis- ja töötlusosakonna vahendusel tellitakse, hangitakse, töödeldakse elektrooniliselt ja kujundatakse raamatukogulikult vajalikud teavikud, mis edastatakse raamatukogu osakondadele ja külaraamatukogudele.

Maakonnaraamatukogu koostab oma maakonna raamatukogude elektroonilist keskkataloogi ja/või korrastab kaartkataloogi.

Maakonnaraamatukogu vahendab kirjastajate informatsiooni ilmuvate trükiste kohta, koostab ja levitab külaraamatukogudele uudiskirjanduse pakkumisnimestikke.

Maakonnaraamatukogu teostab järelkomplekteerimist vastavalt lugejanõudlusele.

Maakonnaraamatukogu arveldab omavalitsustega vastavalt kahepoolsetele lepingutele teavikute komplekteerimise finantsilistes küsimustes.

Maakonnaraamatukogu teostab vastavalt oma ülesannetele komplekteerimisalast tööarvestust, aruandlust ja analüüsi.

**Linna (kesk)raamatukogu** koordineerib raamatukoguteenindust linna teiste rahvaraamatukogudega/harukogudega ja kujundab kogude koostise kooskõlastatult teeninduspiirkonna teiste raamatukogudega, lähtudes kogude kujundamise põhimõtetest ja lugejanõudlusest.

Teavikud tellitakse, hangitakse, töödeldakse elektrooniliselt, kujundatakse raamatukogulikult ja edastatakse haruraamatukogudesse keskraamatukogu komplekteerimisosakonna vahendusel.



**Vallaraamatukogu** ülesandeks on komplekteerimise koordineerimine ja kogude koostise kujundamine kooskõlas teiste valla raamatukogudega. Vallaraamatukogu kogub ja esitab maakonnaraamatukogule kohaliku omavalitsuse rahvaraamatukogude (2 ja enam raamatukogu) teavikute tellimused ning lahendab teised komplekteerimisega seotud probleemid. Vallaraamatukogu võib teavikud hankida otse kirjastajatelt, raamatukauplustest jm.; teavikud töödeldakse elektrooniliselt ja kujundatakse raamatukogulikult raamatukogus kohapeal.

**Külaraamatukogu** esitab raamatute ostusoovid ja tellimused lähtuvalt külaraamatukogu kujundamise põhimõtetest ja lugejanõudlusest maakonna keskraamatukogu komplekteerimisosakonnale, mille kaudu levitatakse infot ilmuvatest trükistest, tellitakse, hangitakse ja töödeldakse nii raamatukogulikult kui elektrooniliselt vajalikud teavikud ja edastatakse külaraamatukogudele.

Külaraamatukogu võib otse hankida teavikuid osaliselt või täielikult raamatukauplusest, kirjastajatelt või vahendusfirmadelt, seejuures hangitakse infot trükiste kohta ning teavikud töödeldakse raamatukogulikult ja elektrooniliselt raamatukogus kohapeal.

**Ühendatud küla- ja kooliraamatukogu** on rahvaraamatukogu, mille komplekteerimine toimub keskraamatukogu komplekteerimisosakonna vahendusel või iseseisvalt. Arvestades ühendatud kogude erinevate lugejagruppide vajadusi, on komplekteerimisel erilise tähelepanu all teatmeteoste, väärtkirjanduse, laste- ja noorsooraamatute ning õppekava toetavate teavikute hankimine ja rahastamine.

**Muud rahvaraamatukogud (hooldekodu-, haigla-, vanglaraamatukogud jt.)** komplekteerivad oma kogud lähtuvalt kasutajate vajadustest. Eiraraamatukogusid finantseerib riigi- või omavalitsusasutus, mille haldusalasse raamatukogud kuuluvad.

Kirjanduse valikul tuleb eriti arvestada teavikute biblioteraapilise aspektiga, muus osas on komplekteerimisel soovitatavad samad põhimõtted, mis rahvaraamatukogudel. Teavikuid hangitakse kirjastuste, raamatukaupluste või vahendajate kaudu ning töödeldakse raamatukogus kohapeal.

### **Komplekteerimisallikad**

Rahvaraamatukogud täiendavad oma kogusid ostude, vahetuste ja annetuste teel.

Komplekteerimisallikaiks võivad olla kirjastused, üksikkirjastajad, kirjastuste hulgiärid, vahendusfirmad, raamatukauplused, antikvariaadid jne.

Rahvaraamatukogud pakuvad parimat teenust tasakaalustatult komplekteeritud kogude kaudu, mille eelduseks on:

- **optimaalne raha** - riigi ja kohaliku omavalitsuse eelarvest, eriprogrammidest, fondidest, sponsoritelt jm. allikatest;
- **ammendav informatsioon trükitoodangust** - pidev informatsioon kirjastajatelt, raamatukaupmeestelt, Rahvusraamatukogult ja teistelt suurematelt raamatukogudelt, koolituskeskustelt; maakonna /linna-raamatukogusse saabuva raamatuinformatsiooni edastamine küla- või harukogudele;
- **teavikute valikupõhimõtted ja raamatukoguhoidja pädevus** - soovitud teavikute valikupõhimõtete kohta toetavad komplekteerimistegevust ja kogude täiendamist. Õigete valikute tegemise aluseks on raamatukoguhoidja kõrge professionaalsus ja oskus orienteeruda ilmuva kirjanduse hulgas.

## 1. OPTIMAALNE RAHA

Riigi ja omavalitsuste ülesanne on vajalike rahaliste vahendite tagamine raamatukogude tasakaalustatud kogude kujundamiseks.

Rahvaraamatukogudele komplekteerimiseks vajaminevad summad taotleb riigieelarvest Kultuuriministeerium. Rahvaraamatukogude ülesanne on esitada Kultuuriministeeriumile teavikute soetamiseks põhjendatud rahataotlusi.

Rahvaraamatukogu varustamiseks väärtkirjandusega taotletakse raamatukogu eelarvesse omavalitsuselt komplekteerimissumma, mis ei tohi olla väiksem riigi poolt eraldatud arvestuslikust summast ühe piirkonna elaniku kohta.

Raamatukogu juhtkonna ülesanne on raamatukogu komplekteerimise rahastamise plaani- ja sihipärane ning tõrgeteta korraldamine.

Oluline on komplekteerimissummadele eelarveväliste vahendite juurdehankimine (riiklikud programmid erivajadustega lugejarühmade teenindamiseks, sponsorid jt.).

Komplekteerimiseks eraldatud vahendeid tuleb kulutada eelkõige oluliseimate ja püsiväärtuslike teavikute hankimiseks kogudesse (vt. komplekteerimise prioriteetid), et tagada raamatukogu kui info-, teabe-, haridus- ja kultuuriasutuse ülesannete täitmine.

Komplekteerimisraha säästlikuma kasutamise huvides on soovitatav teavikuid osta soodusmüükidelt, perioodikat tellida sooduspakettidena ja tegelda aktiivselt järelkomplekteerimisega.

## **2. AMMENDAV INFORMATSIOON**

Regulaarne ja ammendav informatsioon raamatukogudele ilmunud ja ilmuvatest teavikutest peab saama kirjastajate, kirjastuste ja nende toodangu vahendajate ning raamatukaupmeeste koostöö üheks väljundiks. Kirjastajate ja kirjastuste raamatureklaam raamatukogudele peab olema täpne ja põhjalik (andmed autori kohta, sisututvustus, maht, köide, trükise orienteeruv hind jne.).

Maakonna/linna keskraamatukogude ülesanne on kirjastuste saadetud või omakoostatud raamatuinfo pidev edastamine teistele rahvaraamatukogudele.

Raamatukoguhoidjate erialases koolituses on oluline kirjandusalane täiendusõpe (Rahvusraamatukogu, Rahvakultuuri Arenduskeskus, maakonna/linna keskraamatukogud).

## **3. TEAVIKUTE VALIKUPÕHIMÕTTED**

Raamatukoguteenus peab looma oma piirkonna elanikele võrdsed võimalused informatsiooni, teadmiste, oskuste ja elamuste omandamiseks ning inimese kodanikutunde kasvatamiseks. Rahvaraamatukogud pakuvad tasuta kasutamiseks oma kogud, kaasaegsed andmeotsüsteemid ja ruumid. Raamatukoguhoidjate pädevus tagab kvaliteetse teenuse.

Rahvaraamatukogu kogude kujundamisel lähtutakse üldharivast, vaimset kultuuri süvendavast ja tuleviku-arengusse suunatud põhimõtetest.

Rahvaraamatukogudesse ei komplekteerita teavikuid, mis õhutavad vägivalda, solvavad inimõigusi või vähemusi.

Rahvaraamatukogu komplekteerimisel taotletakse teavikute valikul võimalust mööda tasakaalustatust ja laiahaardelisust, kasutaja infovajadusi püütakse rahuldada võimalikult mitmekülgselt.

Teavikute hankimisel arvestatakse piirkonna elanike rahvuslikku, vanuse- ja hariduslikku koosseisu. Valikut mõjutavad raamatukogu kasutusstatistika analüüs, infonõudlus ja lugejate ettepanekud-soovid; arvesse peab võtma pidevat ja tulevikku orienteeritud nõudlust.

Õppekirjanduse hankimisega toetatakse õppimist, kuid rahvaraamatukogu ülesanne ei ole õpikute täiemahuline komplekteerimine.

Komplekteerimisplaanid tuleb kooskõlastada raamatukogu osakondade, piirkonna koolide, seltside-ühingute raamatukogudega, et vältida dubleerimist ja säästa raha.

Rahvaraamatukogudel ei soovitata komplekteerida piiratud lugemisots-  
tarbe ja lühiajalise tähtsusega trükiseid.

## RAAMATUKOGUHOIDJA PÄDEVUS

Raamatukoguhoidjate erialane pädevus, ajaloo ja kultuuriloo tundmine, orienteerumine eesti ja maailmakirjanduses on eduka komplekteerimise oluline osa.

Kogude koostajad ja komplekteerijad peavad tundma piirkonna ajalugu ja kultuurilugu, majanduslikku ja sotsiaalset olukorda, nii piirkonna kui raamatukogu arengusuundi- ja kava.

Komplekteerijad peavad olema hästi kursis raamatukogu lugejateenindusega, eriti päringute ja lugejanõudlusega; tegema koostööd kirjandusringkondade ja piirkonna teiste raamatukogudega.

Komplekteerijad ja teavikute töötlejad peavad oskama kasutada kaasaegset infotehnoloogiat ja valdama erialast arvutitarkvara.

Edukas raamatukoguhoidja-komplekteerija võtab osa erialasest täienduskoolitusest.

## KOMPLEKTEERIMISE PRIORITEEDID

1. **Omakultuur ja eestlus** – Eesti riiki, Eesti ajalugu ja kultuurilugu käsitlevad teavikud ning eesti autorite ilukirjanduslik looming. Rahvaraamatukogusse tuleb muretseda oma piirkonna koduloolised trükised ja teised sellealased teavikud kõigis kättesaadavates keeltes.
2. **Teatmeteosed ja teabekirjandus** – võimalikult täielikult kõik eestikeelsed teatmeteosed ja piirkonna lugejateeninduseks vajalikud teaberaamatud; maakonna/linnaraamatukogu komplekteerib vastavalt nõudlusele ka kaasaegseid võõrkeelseid paber kandjal või elektrooniliselt salvestatud entsüklopeediaid ja teatmeteoseid.
3. **Õppekirjandus elukestva õppimise ja enesetäiendamise toetamiseks** – teavikud erinevatelt teadusaladelt nii eesti kui tõlkeautoritelt ja võõrkeelset õppematerjali vastavalt lugejanõudlusele.
4. **Laste- ja noorsookirjandus** – oskuslik valik väikelastele ja õpilastele mõeldud teatmeteoseid ja teaberaamatuid; eesti autorite lastele ja noortele mõeldud ilukirjandus, parim valik kaasaegsest laste- ja noorsookirjanduse tõlgetest ja maailmaklassikast.
5. **Tõlkeilukirjandus** – klassikaline ja kaasaegne tõlgitud väärtkirjandus; muid valitakse lähtudes lugejanõudlusest.
6. **Tarbekirjandus** – hangitakse eeskätt laiemate valdkondade kohta: üldine majandus, õigus (sh. seaduste kommenteeritud väljaanded), tehnika, tervishoid, põllumajandus, aiandus, käsitöö jms.

**Ajaviitekirjandus** – võimaluse korral näiteid ajaviitekirjanduse kõikidest žanridest, hoiduda tuleb madalakvaliteedilistest ja toimetamata tõlkeraamatutest.

Igasse rahvaraamatukogusse peab tellima **kvaliteetperioodika, sh. kultuuriväljaanded ja raamatukogundusalane kirjandus.**

**Kirjanduse valimisel** ei tohi raamatukoguhoidja-kogude komplekteerija lähtuda isiklikest maitseeelistustest ja oma maailmavaatelistest seisukohtadest.

## SOOVITUSI KOMPLEKTEERIMISEKS TEAVIKUTE LAADIDE JÄRGI

- **Raamatud, brošüürid**  
Lugejate infovajadusi püütakse rahuldada võimalikult mitmekülgset. Eestikeelne trükitoodang hangitakse lähtudes komplekteerimise prioriteetidest.  
Võõrkeelset kirjandust komplekteeritakse lähtudes piirkonna rahvuslikust koosseisust ja lugejate nõudlusest.  
Õppekirjandust hangitakse lähtudes pidevõppe ja enesetäiendamise eesmärkidest; õpikuid ja õpetajate käsiraamatuid vastavalt nõudlusele. Eksemplaarsus sõltub pidevast, mitte hetkenõudlusest.
- **Jadaväljaanded**  
Maakonna/linnaraamatukogusse tellitakse vabariiklikud päevalehed ja nädalalehed, kohalikud maakonna ajalehed, võimalusel naabermaakondade ajalehed; teised raamatukogud lähtuvad oma teeninduspiirkonna vajadustest.  
Ajakirju tellitakse erinevatelt teadus- ja huvialadelt ammendav valik.  
Võõrkeelset perioodikat soetatakse vastavalt vajadusele ja võimalustele.  
Ajakirjanduse eksemplaarsus sõltub lugejate nõudlusest, teeninduspunktide arvust ja komplekteerimissummadest.
- **Kaarditeavikud (atlased, gloobused)**  
Kõikidesse raamatukogudesse hangitakse Eesti maakondade ja oma piirkonna kaardid; muud sellealased teavikud vastavalt vajadusele.
- **Nooditeavikud**  
Noodikogusse hangitakse lugejanõudluse põhjal mitmekülgne valik erinevate pillide ja muusikalaadide tähtsamat materjali ja mänguõpetusi.  
Kodumaine noodikirjandus komplekteeritakse kooskõlastatult kohaliku muusikakooliga.
- **Muud teavikud** (ametkondlikud juhendid, kavad, kutsed, kuulutused, mängud, rahvusvahelises pimedate kirjas trükitud raamatud. jne.)

Kogutakse rahvaraamatukogusse valikuliselt, arvestades ka koduloolist tähtsust.

- **Graafikateavikud** (kunstiteoste originaalid, reprod, postkaardid, plakatid, eksliibrised, näituste kataloogid, jms.)  
Eelistatakse kunstiklassikat ja eesti kunstnike töid; püütakse hankida ja koguda materjale eeskätt piirkonnaga seotud kunstnike kohta.
- **Auvised**  
Auviste hankimisel tuleb silmas pidada, et nende kasutamine, laenutamine ja kopeerimine oleks kooskõlas "Autoriõiguse seadusega".  
**Audiaalteavikud** (laser- või vinüülplaadid, helilindid, helikassetid, helifailid jms.)  
Muusikasalvestisi hangitakse võimalikult mitmekülgne kogu, mis sisaldab eri stiiliperioodide tähtsamate heliloojate muusikat silmapaistvate solistide esituses, eri maade rahvamuusikat, popmuusika tähtsamate esindajate loomingut ja lastemuusikat.  
Kodumaist rahva-, koori- ja levimuusikat soetatakse võimalikult täielikus ulatuses.  
Keelekursusi kassetidel hangitakse koostöös keeleõppekeskustega ja vastavalt lugejanõudlusele.  
Lasteteeninduseks on vajalik hankida muinasjutukassette ja lastelaulude salvestusi.  
Heliraamatuid saab tellida kirjastusest "Helikiri" ja SA Eesti Pimedate Raamatukogu kaudu.  
**Visuaalteavikud ja kombineeritud auvised** (videokassetid, kilelehed, diapositiivid, diafilmid, helifilmid jt.)  
Videote hankimisel eelistatakse kodumaiseid mängufilme, sarju ja teatrietenduste salvestusi.  
Välismaa filmidest hangitakse eeskätt kirjandusklassika ekraniseeringuid ja valikuliselt teisi tippteoseid.  
Enesetäiendamiseks ja õppeotstarbel hangitakse erinevate ainevaldkondade kohta teabevideokassette vastavalt lugejanõudlusele ning teaviku sisulisele ja teostuslikule kvaliteedile.
- **Elektroonilised teavikud** (andmebaasid, elektroonilised jadaväljaanded, digitaalteavikud) erinevatel kandjatel (kompaktkettad, magnetkettad ja -lindid, digitaalkaardid jms.)  
Elektroonilisi teavikuid hangitakse vastavalt raamatukogu infotehnoloogilistele võimalustele ja lugejanõudlusele ning neid võivad lugejad raamatukogus kasutada lugejaarvutite abil.

*Koostanud ERÜ rahvaraamatukogude komplekteerimispoliitika tööriühm  
ERÜ juhatus heaks kiitnud 14. veebruaril 2002. aastal*

## SUMMARIES

*Anne Valmas*

### SOME THOUGHTS AND IMPRESSIONS OF THE YEAR OF THE ESTONIAN BOOK 2000–2001

The Year of the Estonian Book, held in 2000–2001, was a cheerful event for all lovers of the Estonian book. Numerous book exhibitions, conferences, and the authors and readers meetings were held; books of permanent cultural value were published. The Central Committee of the Estonian Book Year financially supported several events.

A crowded and interesting opening conference of the Year of the Estonian Book was held in Tartu. The conference provided an overview of the problems related to the Estonian book from several aspects. The conference papers were later published in a collection *Raamatu osa Eesti arengus* (The Role of the Book in the Development of Estonia), which is one of the most interesting publications of the Year of the Estonian Book.

An important event – a major Estonian book exhibition, covering the history of the Estonian book, was held in two parts – one in Tallinn, and another in Tartu.

Besides high value books, published during the year, including *Eesti Keele Sõnaraamat* (Estonian Language Dictionary), *Võõrsõnade leksikon* (Lexicon of Foreign Words), *Eesti rahva elulood* (Biographies of Estonian People), *Eesti raamatu kronoloogia* (A Chronology of the Estonian Book), *Eesti kalendrikirjandus 1720–1900* (Estonian Calendars 1720–1900), *Eesti bibliograafia ajalugu* (A History of the Estonian Bibliography), and *Eestikeelne raamat 1525–1850* (The Estonian-language Book 1525–1850), Henno Käo's book for children *Kusagil mujal* (Somewhere Else) also deserves high praise. Every child, who for the first time went to school in the autumn of 2000, got this book as a present.

Several events of the Year of the Estonian Book took place abroad. However, a number of opportunities to promote Estonia through book in foreign languages were not exploited. Publication of the Estonian-language popular scientific and instructive books for children should also be seriously considered in the future. There is still a lot to do to make the idea of the Year of the Estonian book to last.

*Marika Meltsas*

## THE CHANCES TO ESTABLISH AN ELECTRONIC LIBRARY IN ESTONIA

The article gives an overview of the background and short history of the establishment of e-library in Estonia.

In 1999 three Estonian libraries jointly purchased EBSCO databases, in 2001 already eleven subscribed to them.

Since 2000 Estonia has successfully participated in the OSI initiated eIFL project and been among the most active users of the EBSCO databases. By the agency of the Estonian Libraries Network Consortium, four Estonian libraries signed the contract for the use of *ScienceDirect* database in 2001.

The e-journals usage statistics is high. However, researchers' expectations towards e-library have been not yet managed to fulfil because of the lack of central financing and insufficient organisation of research libraries network.

The financial support of the Ministry of Education for purchasing EBSCO databases in 2002 establishes preconditions for significantly wider access to e-library in Estonia.

Following the example of the Finnish FinELib, a targeted financed electronic library should be established in Estonia to ensure Estonian researchers with a critical amount of scientific information.

*Jüri Järs*

## PUBLIC LIBRARIES INFORMATION SYSTEM AT THE TURN OF MILLENNIUM

The automation of public libraries was started from an empty place; the libraries had no computers, local area networks, Internet connections, library software as well as qualified library staff for that. In 1995–1996 the ELA's public libraries automation working group conducted a survey prior to initiating a project for implementing information system (IS) in town and county central libraries. The project was to be realised during several stages in 1996–1999. A decision was made to apply for financing from different sources – from the local authorities' budgets, state IT expenditure, Estonian foundations, and foreign aid.

The Open Estonia Foundation's subsidy made it possible to launch the project in 1996. A Finnish company, ATP Library Systems Ltd.'s product *Kirjasto 3000* won the software procurement contest. However, soon it became obvious that its Estonian version was not reliable and did not meet the requirements fixed in the contract. The making of amendments and the



testing of new versions took almost a year. The financing of the project was also connected with difficulties. The Open Society Institute Regional Library Program's grant greatly contributed to the realisation of the second stage (1997) of the project. In 1996-1997 IS base environment was created in central libraries; in 1998 the creation of rural, community and town libraries' IS began to develop counties' regional library systems. In 1999 the Estonian Universal Thesaurus and UDC Estonian-language charts were issued. In 2000 the software US-FIN converter was produced at the initiative of the Estonian Library Network Consortium (ELNET Consortium), which enables the download of book entries from the INNOPAC library system used by the Consortium, and their use as initial entries for *Kirjasto 3000*. However, it had become obvious that the *Kirjasto 3000* software should have been replaced by a software solution based on the TPC/IP protocol suite, which enables more rational use of labour, server and data resources. By the end the year 2000 two major central public libraries - Tallinn Central Library and Tartu Public Library - joined the ELNET Consortium and started to make preparations for implementing the INNOPAC.

A precondition for the implementation of a new generation of library software is that all libraries should be supplied with a permanent Internet connection. At the end of 2000, 213 public libraries out of 575 had an Internet connection, including 169 permanent connections (29.4%); public libraries had 866 computer working places, 303 of which were at the users' disposal. 195 libraries (33.9%) were using library software. The range of services offered - electronic catalogue and Internet search, the use of databases, CD-ROMs, e-mail, text processing and other software - has been widened every year; however, their standards are uneven and libraries' opportunities unequal.

In 2001 the Ministry of Culture and the Tartumaa Local Authorities Union collaborated for building permanent connections to the Internet for all libraries in Tartu county; the level of internetisation is also satisfying on the island of Hiiumaa. The situation should improve after passing the Estonian Public Information Act that obligates the state and local authorities to ensure the building of permanent Internet connections and establishing Internet Public Access Points in all public libraries in 2002. Because of fulfilling these obligations the Ministry of Culture will lack financial resources for supporting the working out of a new generation of library software.

Today 89% of public libraries, using integrated library software, exploit *Kirjasto 3000*, 6% - *Raamat 2000*, and 5% - other library software (CDS/ISIS, INNOPAC, URRAM, *MikroMARC*, *ARX-Raamat*). In spite of no targeted financing by the state, the development of a new generation of library software has, however, occurred. An Estonian computer company, URANIA Ltd. has developed a complete Web based software URRAM,

which is used and tested for further development in the Kõrveküla Library (fulfilling the functions of Tartu county library) and Põlva Central Library. In December 2001 a working group was established at the Look@World Foundation, which discussed the situation and alternative solutions of library software and decided to consider the possibilities of supporting the development and implementation of Web based library software in Estonia.

*Kristina Pihlau*

### ESTONIAN CENTRAL PUBLIC LIBRARIES ON THE WEB

The article provides an overview of the representation of Estonian county and city central libraries on the Web. There are 20 county and city central libraries in Estonia today, coordinating public library services in 5 towns and 15 counties. Nineteen of them provide their users with the Internet using possibilities (computers for readers and Internet public access points). Eight have their own Web page, information about libraries can be retrieved from six local governments' Web pages and the rest of the central public libraries have no information published about them on the Web. In general, the libraries represented on the Web pages of local governments are the most poorly introduced. Special demands cannot be placed on those pages, because their general construction dictates the design, and the library's data is jointly presented with the data about other subordinate agencies of the town. The self-made Web pages of the libraries are on very different levels; nevertheless, they offer quite the same information. The Web design varies from an ordinary separate page to a well-organised Web page.

Several libraries have started to redesign their existing Web pages and create new ones. Six libraries have planned to open their homepages and two libraries - to make extensive changes in their homepages in 2002.

*Rutt Enok*

### THE ORGANISATION OF CENTRAL PUBLIC LIBRARIES ACQUISITION

In the autumn of 2001 the Council of Public Libraries at the Ministry of Culture issued a questionnaire to get a complete overview of the organisation of public libraries acquisition. The respondents had to answer how the ordering and acquisition of documents is organised, and the questions about the services, workload and expenditure calculations of their acquisitions departments. 20 county and town central libraries responded to

the questionnaire. Bar charts, which illustrate the article, show the total capacity of acquisitions in thousand EEKs and the workload of an acquisition librarian in 2000.

From the aspect of ordering and acquiring documents a constant problem is acquiring information about the publications in print; however, a third of central public libraries are satisfied with the information received and use every possibility to acquire it.

Public libraries order a major part of their new acquisitions through central county and town libraries. The documents are ordered and acquired directly from publishers and wholesalers; their cooperation with public libraries has much improved. Central libraries of a region have assembled around a certain nearest procurer; for example, libraries of South-Estonia are the clients of *Postimehe Raamatuäri Ltd.* in Tartu. Bookshops play a minor role in public libraries collection acquisition.

The processing of documents in central public libraries predominantly include classifying and subject indexing, partly also issuing book and catalogue cards and gluing card pockets in the copies. 68 public libraries – a relatively small proportion of the total number of libraries – receive document records on floppy discs from the central library; the necessity for such practice is going to disappear in the future after the implementation of wide area network software. Central libraries' acquisitions expenditure also includes transport, postal services and copying expenditure. A common methodics for expenditure calculation is not worked out so far.

Almost all central libraries manage acquisition as an integrated process. It has been organised taking into account both the county/town peculiarities as well as the economic use of time and financial resources. Several work processes are undergoing changes according to the development and implementation of information technology in libraries.

*Endla Sandberg*

## STANDARDISATION AND ESTONIAN LIBRARIES

Estonian libraries participated in standardisation for the first time in 1999, when the National Library of Estonia initiated the adoption of an international standard ISO 11620:1998 *Information and documentation – Library performance indicators* as an Estonian national standard.

A standardisation working group has been established at the National Library of Estonia to define the needs for standards and issue recommendations for standardisation work. The working group also

includes the representatives of other institutions and organisations interested in librarianship.

The working group has defined international standards that first of all need to be adopted as Estonian national standards, and drawn up its work programme for the year 2002. The Estonian standards programme includes the publication of international standards ISO 5127 *Information and documentation – Vocabulary*, ISO 2789 *Information and documentation – International library statistics*, ISO 3297 *Information and documentation – International standard serial number (ISSN)*, ISO 2108 *Information and documentation – International standard book numbering (ISBN)*, and amendment to ISO 11620 *Information and documentation – Library performance indicators* as Estonian national standards. In addition to that, there is a plan to publish Estonian-language International Standard Bibliographic Description (ISBD) as a National Library of Estonia standard.

Since 2001 the Library Science and Development Department of the National Library of Estonia mediates standards information in the LIS field. To facilitate this task, the National Library's homepage provides secondary information on standards information availability on the Internet and data about valid Estonian national standards in the LIS field. The Library Science and Development Department gathers updated information about international and other countries' LIS standards. The department has also acquired a selection of international ISO standards that are for in-house use in the Information Sciences Reading Room's collection of the National Library.

The standardisation working group of the National Library has established preconditions for LIS standardisation in Estonia. However, successful standardisation work needs cooperation and contribution of all interested parties.

*Tiiu Valm*

#### ESTONIAN MINISTRY OF CULTURE AND LIBRARIES IN 1992-1998

The article gives an overview of the role of the Estonian Ministry of Culture in the administration of the Estonian library network and the development of librarianship after Estonia re-gained its independence. The article focuses on the events and developments which affected the status of Estonian librarianship and libraries as well as their integration in the international infrastructure of librarianship and information science.

At the beginning of the 1990s Estonian libraries were influenced on one hand by the economic pressure and on the other hand by fast reforms in administration, economy, education, etc. which brought into question the further existence of several libraries. The Ministry of Culture who

implemented library policy on the national level had to find the most optimum solutions for the reorganisation of library network, keeping in mind the needs for library services and the expanding cooperation and coordination between different types of libraries. The assignment of public libraries to the administration of local governments was among the most complicated processes. The Public Libraries Act and the corresponding secondary legislation undoubtedly supported this process. Legislation was often drafted in the course of work in order to solve the arising bottlenecks. The development of research, special and school libraries was often hindered by their uncoordinated administration by different authorities. This became particularly evident after the Ministry of Culture had anew been separated from the Ministry of Education in 1995.

Considering the necessity to ensure the legal basis for the development of libraries, a particularly important task for the Ministry of Culture was the preparation of library acts and the corresponding secondary legislation. They were usually drafted with the joint effort of working groups and councils established at the Ministry. The working groups developed efficient and fruitful cooperation with the Estonian Librarians' Association who represented the more active and progressive part of Estonian librarians.

The year 1994 raised the problem of library buildings due to the launched process of restitution of property to legitimate owners. During the next years the Ministry of Culture, in cooperation with local governments, started to solve the problem of premises of hundreds of libraries. The collaboration of funders, architects and designers produced libraries with modern design all over Estonia.

For the Estonian Ministry of Culture, the 1990s were the period of seeking solutions and making changes in the administration of library network. During those years the key words were cooperation and innovation.

*Krista Talvi*

#### THE ESTONIAN LIBRARIANS' ASSOCIATION'S REPORT ON ACTIVITIES 2001

In the year under review the Estonian Librarians' Association's (ELA) activities focused on its statutory goals – the development of librarianship, enhancing professional skills and protecting professional interests of librarians. During the year 30 librarians joined and 28 left the ELA; at the end of the year the association had 716 members, including 13 honorary members.

Six ELA Board meetings and two expanded board meetings were held. Three sections (Rural Libraries, School Libraries and Special Libraries Sections), seven committees on more specific issues (Committees on Classification and Subject Indexing, Collection Management, Education, Antiquarian Books, Terminology, Bibliography, and Automation of Public Libraries), three working groups (Distant Education, Protection of Book Resources and Public Libraries' Acquisition Policies Working Groups) and an Ex-club, which unites retired Estonian librarians, were active. The ELA members from counties have joined the regional branches of the ELA; the most active branches are the ELA Tartumaa, Võrumaa and Jõgevamaa Branches.

All the ELA undertakings of the year under review served the purpose of knowledge dissemination and sharing experience. The most important event was the 3<sup>rd</sup> Nordic-Baltic Library Meeting *Libraries in Knowledge-based Society*, held on 25–26 October in Tallinn; on 27 October the participants learned about Estonian nature and libraries. 136 librarians from 9 countries participated in the meeting; 59 papers were presented.

In November 2000, on the basis of a contract signed by the ELA and EBLIDA, the ELA participated in a project *Central and Eastern Europe Licensing Information Platform* (CELIP). Within the framework of the project a workshop, titled *How Can a Library Acquire the Right for Using Electronic Information*, with 64 participants was held on 19 September.

The ELA School Libraries Section organised a seminar of Baltic school librarians, titled *Perspectives of the Development of School Libraries in a Learning Society*, with 60 participants and held on 7–8 December.

Within the framework of the Year of the Estonian Book the ELA Committee on Antiquarian Books and The Estonian Academic Library jointly organised a conference *The Book as A Cultural Value* and the ELA School Libraries Section's a closing conference of the Year of the Book *Valuable Literature in School Libraries – an Educator of a Civilised Nation*.

More specific workshops for a closer circle of participants were organised by School Libraries and Special Libraries Sections, Committees on Antiquarian Book and Classification and Subject Indexing. Annual summer seminars for rural and school librarians were also held.

The ELA is involved in a project *Reading permitted*, initiated by the Estonian Children's Literature Information Centre and the editorial board of an Estonian journal for children *Hea Laps*, which is carried out from 1 February 2001 to 1 February 2003.

The Library Days, annually organised together with libraries, were held on 20–30 October and titled *Come to the Library – Knowledge Is Power*. For the first time the Days of the Estonian Book and the Rural Librarian were held. Traditional competitions of the knowledge about literature and information search on the Internet were carried out.

At ELA Annual Meeting on 28 February 2002 the Associations' Prize for Merits and Annual Prize 2001 were awarded. Friedrich Puksoo Prize, annually awarded on the Puksoo Day by the ELA and Tartu University Library for the best work on book history, was also given.

Four ELA publications came out:

The ELA Yearbook 2000, No 12; a Manual for School Librarians; *Õpilane, raamat, raamatukogu: uurimused õpilaste lugemisest ja õppekava toetavast kirjandusest kooliraamatukogudes* (A Pupil, a Book, a Library: Studies of the Pupils' Reading Activities and of the Literature that Supports Curricula in School Libraries); *Libraries in knowledge-based society: proceedings of the 3<sup>rd</sup> Nordic-Baltic Library Meeting, October 25–26, 2001, Tallinn, Estonia*. The ELA is a co-publisher of Estonian library journal *Raamatukogu*, though the Association has not managed to financially support the publishing of the journal and does not profit from it. The Association published 4 pages of material, introducing libraries, in the issue of a newspaper *Postimees* from 20 October. The ELA homepage was renewed and improved. A new booklet introducing the ELA was produced in Estonian and in English.

With an aim to protect the interests of Estonian libraries and librarians the ELA Board has addressed several ministries, the commissions of the Estonian Parliament and other persons involved.

The ELA has the membership of the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) and is represented in its sections and committees.

In 2001 the ELA received exceptionally many donations to realise its projects, which makes the year special to the Association.

## AUTORID \* AUTHORS

- Marje AASMETS Eesti Akadeemilise Raamatukogu süstematiseerimise sektori juhataja  
Marje.Aasmets@ear.ee  
*Head of the Section of Classification, Estonian Academic Library*
- Rutt ENOK Harju Maakonnaraamatukogu direktor  
rutt@hcl.ee  
*Director, Harju County Library*
- Ruth HIIE Eesti Rahvusraamatukogu haruldaste raamatute osakonna juhtiv spetsialist  
ruth@nlib.ee  
*Chief Specialist of the Rare Book Department, National Library of Estonia*
- Ea JANSEN Ajaloodoktor  
*Historian, Ph.D.*
- Jüri JÄRS Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu direktor  
jars@lib.ttu.ee  
*Director, Tallinn Technical University Library*
- Gerda KOIDLA Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu asedirektor  
koidla@lib.ttu.ee  
*Deputy Director, Tallinn Technical University Library*
- Reet KUKK Jõgeva Maakonna Keskraamatukogu pearaamatukoguhoidja  
reet65@hotmail.ee  
*Chief Librarian, Jõgeva County Central Library*
- Krista KUMBERG Lääne Maakonna Keskraamatukogu lasteosakonna bibliograaf  
krista@lib.haapsalu.ee  
*Bibliographer of the Children's Literature Department, Central Library of Lääne County*
- Ilvi LAIDNA Rapla Keskraamatukogu juhataja  
ilvi.laidna@mail.ee  
*Head, Rapla Central Library*
- Mare LOTT Tallinna Pedagoogikaülikooli emeritprofessor  
marlo@hotmail.ee  
*Professor emeritus, Tallinn Pedagogical University*



Marika MELTSAS	Tartu Ülikooli Raamatukogu info- ja euro-dokumentatsiooni osakonna konsultant-referent marika.meltsas@utlib.ee <i>Reference worker at the European Documentation Centre, Tartu University Library</i>
Silvi METSAR	Eesti Rahvusraamatukogu teadus- ja arendustegevuse peaspetsialist silvi@nlib.ee <i>Research and Development Coordinator, National Library of Estonia</i>
Anu NUUT	Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna juhataja Anu.Nuut@nlib.ee <i>Head of the Library Science and Development Department, National Library of Estonia</i>
Reet OLEVSOO	Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu büroojuhataja ela@nlib.ee <i>Secretary, Estonian Librarians Association</i>
Riin OLONEN	ELNET Konsortsiumi tegevdirektor-asjaajaja elnet@nlib.ee <i>Executive Manager, Estonian Libraries Network Consortium</i>
Kristina PIHLAU	Eesti Rahvusraamatukogu parlamendiinfo keskuse juhtiv spetsialist kristina@nlib.ee <i>Chief Specialist of the Centre of Information Services for MPs, National Library of Estonia</i>
Eve RAHKEMA	Tallinna Laagna Gümnaasiumi raamatukoguhoidja laagnagrmtk@hotmail.ee <i>Librarian, Tallinn Laagna Gymnasium</i>
Endla SANDBERG	Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna juhtiv spetsialist Endla.Sandberg@nlib.ee <i>Chief Specialist on Standardisation of the Library Science and Development Department, National Library of Estonia</i>
Margit STAMM	Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse osakonna infospetsialist margits@nlib.ee <i>Information Specialist of the Library Science and Development Department, National Library of Estonia</i>

- Krista TALVI Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatuse esinaine  
Eesti Rahvusraamatukogu raamatukogunduse  
osakonna täienduskoolituse peaspetsialist  
ela@nlib.ee  
*President, Estonian Librarian's Association  
Chief Specialist on Continuing Professional Development  
of the Library Science and Development Department,  
National Library of Estonia*
- Kalju TAMMARU Eesti Hoiuraamatukogu peavarahoidja  
kalju@nlib.ee  
*Collection Development Officer, Repository Library of  
Estonia*
- Ilmar VAARO Viljandi Kultuurikolledži raamatukogunduse ja  
infoteaduste osakonna juhataja  
ilvaar@kultuur.edu.ee  
*Head of the Department of Library and Information  
Studies, Viljandi College of Culture*
- Tiiu VALM Eesti Rahvusraamatukogu peadirektor  
Tiiu.Valm@nlib.ee  
*Director General, National Library of Estonia*
- Anne VALMAS Eesti Akadeemilise Raamatukogu direktor  
Anne.Valmas@ear.ee  
*Director, Estonian Academic Library*